

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΠΖ' - Τεύχος 6 - ΙΟΥΝΙΟΣ 2010
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΤΟΣ ΠΖ' - ΤΕΥΧΟΣ 6 - ΙΟΥΝΙΟΣ 2010
ΑΘΗΝΑΙ

ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. **ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ**

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδου Ἐκδόσεων τῆς Ἐπικοινωνιακῆς καὶ Μορφωτικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Κηφισίας κ. Κύριλλος

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΞΙΑ - ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ: Κωνσταντῖνος Χολέβας

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΔΟΚΙΜΙΩΝ: Κωνσταντῖνος Χολέβας, Λίτσα Ἰ. Χατζηφώτη, Βασίλειος Τζέροπος

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ: Ν. Κάλτζιας, Ἰασίου 1 – 115 21 Ἀθήνα, Τηλ.: 210-7272.356 – Fax 210-7272.380.

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Ἰωάννου Γενναδίου 14, 115 21, ΑΘΗΝΑ Τηλ: 210 72.72.253, Fax: 210 72.72.251
<http://www.ecclesia.gr> e-mail: periodika@ecclesia.gr

Γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἀνακοινώσεων καὶ εἰδήσεων ἀπευθύνεσθε:

- γιὰ τὸ περιοδικὸ ΕΚΚΛΗΣΙΑ: periodika@ecclesia.gr
- γιὰ τὸ περιοδικὸ ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ: efimerios@ecclesia.gr
- γιὰ τὸ περιοδικὸ ΘΕΟΛΟΓΙΑ: theologia@ecclesia.gr

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟΝ	388
ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ	
«Περὶ ἀποδόσεως τῶν Λειτουργικῶν Κειμένων εἰς τὴν Νεοελληνικὴν»	389
ΕΓΚΥΚΛΙΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ	
«Περὶ τῆς μὴ ἐκτυπώσεως Ἱερῶν Συμβόλων καὶ Εἰκόνων εἰς ἀγγελτήρια ἐκκλησιαστικῶν συνάξεων».	391
ΟΜΙΛΙΑΙ	
<i>Σεβ. Μητροπολίτου Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς κ. Νικολάου,</i> Ἐπιτέφρωση Νεκρῶν πρόκληση ποιμαντικῆς εὐθύνης καὶ μαρτυρίας	392
<i>Σεβ. Μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως κ. Ἱερεμίας,</i> «Ἐπί τῆς Κατηχέσεως τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας σὺν σύγχρονον γίνεσθαι»	405
<i>Σεβ. Μητροπολίτου Ζακύνθου κ. Χρυσοστόμου,</i> Περὶ τῆς ἄρσεως τοῦ ἐπιτιμίου ἀκοινωνησίας εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην κ. Νικόδημον Γκατζιροῦλην.....	410
ΣΥΝΟΔΙΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ	
<i>Μάρως Κ. Παπαθανασίου,</i> Ἐπιτέφρωση τῆς ἑλλειψῆς: Φιλοσοφία, θεολογία καὶ ἐπιστήμη	413
<i>Ἐμμανουὴλ Ἀ. Πάσχου,</i> Βυζαντινὴ Ἀστρονομία	424
ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ	
<i>Παναγιώτου Ἰ. Μπούμη,</i> Ἐπιτέφρωση τοῦ ὄρκου	430
ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ.....	443
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ	445
ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ	447

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΣΤΟ ΠΑΡΟΝ ΤΕΥΧΟΣ τοῦ περιοδικοῦ ΕΚΚΛΗΣΙΑ δημοσιεύουμε τὴν Ἐγκύκλιο, τὴν ὁποία ἀπέστειλε ἡ Ἱερὰ Σύνοδος πρὸς τὶς Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας τῶν Λειτουργικῶν Κειμένων. Ἐπίσης ἓνα Ἐγκύκλιο Σημείωμα, τὸ ὁποῖο συνιστᾷ νὰ μὴν ἐκτυπώνονται ἱερὰ σύμβολα καὶ εἰκόνες στὰ ἀγγελτήρια ἐκκλησιαστικῶν συνάξεων.

Στὴν ἐνότητα τῶν Ὁμιλιῶν μπορεῖτε νὰ διαβάσετε τρεῖς εἰσηγήσεις Μητροπολιτῶν ποὺ παρουσιάσθηκαν κατὰ τὴν Ἑκτακτὴ Σύγκληση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας στίς 11, 12 καὶ 13 Μαΐου τ.ἔ., ἀλλὰ ἐλλείψει χώρου δὲν δημοσιεύθηκαν στὸ τεῦχος Μαΐου. Πρόκειται γιὰ τὶς εἰσηγήσεις τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς κ. Νικολάου, Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως κ. Ἱερεμίας καὶ Ζακύνθου κ. Χρυσοστόμου.

Στὴν ἐνότητα τῶν Συνοδικῶν Ἀναλέκτων συνεχίζουμε τὴ δημοσίευση τῶν εἰσηγήσεων, οἱ ὁποῖες παρουσιάσθηκαν στὴν Ἡμερίδα τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Παρακολουθήσεως Εὐρωπαϊκῶν Θεμάτων στίς 5.11.2009 μὲ γενικὸ τίτλο: «Ἡ συμβολὴ τῶν Ἑλλήνων Κληρικῶν εἰς τὸν Διαφωτισμὸν καὶ εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τῶν Θετικῶν Ἐπιστημῶν».

Στὴν ἐνότητα τῶν Γνωμοδοτήσεων θὰ βρεῖτε μία νομοκανονικὴ μελέτη τοῦ Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ κ. Παναγιώτου Μπούμη σχετικὴ μὲ τὸ ἐρώτημα περὶ καταργήσεως τοῦ ὄρκου.

Ἡ ὕλη τοῦ παρόντος τεύχους συμπληρῶνεται μὲ τὰ συνήθη ὑπηρεσιακὰ κείμενα (Προκηρύξεις καὶ Κλητήρια Ἐπικρίματα) καθὼς καὶ μὲ τὶς εἰδησεογραφικὰς στήλες τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Χρονικῶν καὶ τῶν Διορθοδόξων καὶ Διαχριστιανικῶν.

ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ

«Περὶ ἀποδόσεως τῶν Λειτουργικῶν Κειμένων εἰς τὴν Νεοελληνικὴν»

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρωτ. 1951
Ἀριθμ. Ἀθήνησι 19ῆ Μαΐου 2010
Διεκλ. 996

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ 2897

Πρὸς
Τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν τῇ Συνεδρία Αὐτῆς τῆς 14ης μηνὸς Ἀπριλίου ἐ.ἔ., λαβοῦσα ἀφορμὴν ἐκ διαφόρων κειμένων, ἅτινα κατετέθησαν ἐν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ, περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν Λειτουργικῶν Κειμένων εἰς τὴν Νεοελληνικὴν, διεξῆλθεν ἐνδελεχῶς τὸ ὡς ἄνω θέμα, ἔνεκεν τῆς σοβαρότητος αὐτοῦ, ἐξ ἐπόψεως θεολογικῆς καὶ Λειτουργικῆς ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ποιμαντικῆς.

Κοινὸν σημεῖον τῆς συζητήσεως ἦτο ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Λατρεία καὶ διὰ τὴν καὶ ἡ Θεία Λειτουργία ἀποτελοῦν ἕνα ἀνεκτίμητον λειτουργικὸν πλοῦτον, τὸν ὅποιον παρέδωκαν οἱ Ἅγιοι Πατέρες καὶ ὅλη ἡ διαχρονικὴ παράδοσις. Τὰ Λειτουργικὰ Κείμενα τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας θαυμάζονται ἀπὸ τοὺς ἑτεροδόξους, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ποιμαντικὴν προσπάθειαν μνήσεως τῶν πιστῶν εἰς τὰ γινόμενα καὶ τελούμενα τῆς Θείας Λατρείας.

Οὕτως, ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν τῇ ὡς εἴρηται Συνεδρία Αὐτῆς, κατέληξεν εἰς τὰ ἑξῆς:

1. Ἡ Λατρεία τῆς Ἐκκλησίας καὶ μάλιστα ἡ Θεία Λειτουργία, ἀποτελοῦν τὸ κέντρον τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, τὴν καρδίαν τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τοῦτο, κάθε προσέγγισις εἰς αὐτὴν δεόν νὰ γίνηται μὲ βαθύτατον σεβασμόν. Δὲν ἀποσκοπεῖ μόνον εἰς μίαν λογικὴν κατανόησιν, ἀλλὰ εἰς τὴν μύησιν τῶν Πιστῶν εἰς τὸ «πνεῦμα» τῆς, εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν Χριστιανῶν μὲ τὸν Χριστόν. Δι' αὐτό, ἡ Διαρκὴς Ἱερά Σύνοδος ἐμμένει εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τοῦ παραδεδομένου τρόπου τελέσεως τῆς Θείας Λειτουργίας καὶ τῶν Ἱερῶν Μυστηρίων. Οἰαδήποτε ἀπόδοσις Λειτουργικῶν Κειμένων πιθανῶς νὰ δημιουργήσῃ προβλήματα εἰς τὴν ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας.

2. Ἐπειδὴ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν «πάντα εὐσχημῶς καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω» καὶ τὸν ἀρμόδιον λόγον ἔχει ἡ Ἱερά Σύνοδος, δι' αὐτό, εἰς περιπτώσεις, εἰς τὰς ὁποίας, ὁ Ἀρχιερεὺς ἔχει εἰδικὸν ποιμαντικὸν λόγον ἀναγνώσεως κειμένων τινῶν εἰς τὴν νεοελληνικὴν, δεόν νὰ λαμβάνῃ τὴν σχετικὴν ὑπὸ τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου ἄδειαν.

3. Τὸ θέμα τῆς ἀποδόσεως εἰς τὴν Νεοελληνικὴν τῶν Λειτουργικῶν Κειμένων θὰ συζητηθῇ εἰς τὰς ἀρμόδιους Συνοδικὰς Ἐπιτροπὰς, εἰς διοργανωθισόμενα διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν Συνέδρια, ἐν συνεργασίᾳ καὶ μετὰ τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν. Ἐφ' ὅσον αἱ συζητήσεις ἀποφέρουν συμπεράσματα καὶ κριτῆ ἀναγκαῖον, θὰ εἰσαχθοῦν εἰς τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ὡς Ἀνώτατον Ὁργανον Διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας, θὰ ἀποφανθῇ Συνοδικῶς.

Ἐπὶ δὲ τούτοις, κατασπαζόμενοι τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα ἐν Κυρίῳ, διατελοῦμεν μετ' ἀγάπης.

† Ὁ Ἀθηνῶν ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ, Πρόεδρος

† Ὁ Λήμνου καὶ Ἁγίου Εὐστρατίου κ. Ἱερόθεος

† Ὁ Γουμένισσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου κ. Δημήτριος

† Ὁ Βεροίας καὶ Ναούσης κ. Παντελεήμων

† Ὁ Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτσης κ. Ἀνδρέας

† Ὁ Ξάνθης καὶ Περιθεωρίου κ. Παντελεήμων

† Ὁ Νικαίας κ. Ἀλέξιος

† Ὁ Ναυπάκτου καὶ Ἁγίου Βλασίου κ. Ἱερόθεος

† Ὁ Ἐλασσῶνος κ. Βασίλειος

† Ὁ Φθιώτιδος κ. Νικόλαος

† Ὁ Γυθείου καὶ Οἰτύλου κ. Χρυσόστομος

† Ὁ Δημητριάδος καὶ Ἄλμυροῦ κ. Ἰγνάτιος

† Ὁ Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων κ. Κύριλλος

Ὁ Ἀρχιγραμματεῦν
Ἀρχιμ. Μᾶρκος Βασιλάκης

ΕΓΚΥΚΛΙΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

«Περὶ τῆς μὴ ἐκτυπώσεως Ἱερῶν Συμβόλων καὶ Εἰκόνων
εἰς ἀγγελτήρια ἐκκλησιαστικῶν συνάξεων».

Ἡ ἹΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρωτ. 479
Ἀριθμ. Ἀθήνησι 18η Μαρτίου 2010
Διεκπ. 598

ΕΓΚΥΚΛΙΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Πρὸς
Τὴν Ἱερὰν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀθηνῶν
καὶ τὰς Ἱερὰς Μητροπόλεις τῆς Ἐκκλησίας
τῆς Ἑλλάδος.

Μετ' εὐλαβείας καὶ σεβασμοῦ τιμᾶ καὶ ἀσπάζε-
ται ὁ φιλόχριστος λαὸς τὰς Σεπτὰς Εἰκόνας καὶ τὰ
Ἱερά τῆς Πίστεως ἡμῶν Σύμβολα, ἐν οἷς καὶ τὸ
«σημεῖον μέγα» τὸν Τίμιον Ζωοποιὸν τοῦ Κυρίου
Σταυρόν, ἡ ἀήττητος, ἀκατάλυτος καὶ θεία δύνα-
μις τοῦ ὁποίου ἐνισχύει τοὺς πιστοὺς εἰς τὸν προ-
κείμενον αὐτοῖς ἀγῶνα.

Τὰ Ἱερά ὁμως ταῦτα τῆς Πίστεως Σύμβολα

ἀπεικονίζονται ἐπ' ἐσχάτων καὶ ἐπὶ ἀγγελτηρίων
κηδειῶν, μνημοσύνων, λατρευτικῶν συνάξεως
κ.λπ., τὰ ὅποια μετὰ τὴν χρῆσιν αὐτῶν ῥίπτονται
εἰς κάδους ἀπορριμάτων ἢ παρὰ τὴν ὁδόν, ὅπου
καὶ καταπατῶνται.

Ἐπειδὴ ἡ ὡς εἴρηται ἐνέργεια τυγχάνει θεολο-
γικῶς καὶ ἐκκλησιολογικῶς ὅλως ἀπαράδεκτος,
μάλιστα δὲ ἀσεβεστάτη καὶ βλάσφημος, ἡ Δια-
κῆς Ἱερὰ Σύνοδος τῆς καθ' Ἑλλάδα Ἀγιωτάτης
Ἐκκλησίας, ἐν τῇ Συνεδρίᾳ Αὐτῆς τῆς 11ης μηνὸς
Μαρτίου 2010, ἀπεφάσισεν ἵνα ἀπευθυνθῇ πρὸς
ὑμᾶς καὶ παρακαλέσῃ ὅπως συστήσητε εἰς τοὺς ἐν
τῇ Θεοσώτῳ Ἐπαρχίᾳ ὑμῶν ἐκδίδοντας τοιαῦτα
ἀγγελτήρια ἔντυπα τὴν μὴ ἐκτύπωσιν ἐπ' αὐτῶν
τῶν ὡς εἴρηται Ἱερῶν Συμβόλων, τὰ ὅποια ἀποτε-
λοῦν τὸν τιμαλφέστατον πνευματικὸν θησαυρὸν
καὶ τὰ περικαλέστατα κοσμήματα τῆς Ἀμωμήτου
ἡμῶν Πίστεως.

Ἐντολὴ τῆς Ἱεράς Συνόδου

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος
Ἀρχιμ. Κύριλλος Μισιακούλης

Ἀποτέφρωση Νεκρῶν: πρόκληση ποιμαντικῆς εὐθύνης καὶ μαρτυρίας

Τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Μεσογαίας καὶ Λαυρεωτικῆς κ. Νικολάου

(Εἰσήγηση στὴν Ἑκτακτὴ Σύγκληση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,
11 Μαΐου 2010)

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατοι ἅγιοι ἀρχιερεῖς,

Θὰ ἤθελα, ἐν πρώτοις, πολὺ νὰ εὐχαριστήσω τὴν Ἱερὰ Σύνοδο γιὰ τὴν τιμὴ αὐτῆς τῆς ὁμιλίας στὴν παρούσα συνεδρία τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δυνατότητα νὰ ἐκφέρει κανεὶς ἐνώπιον τοῦ ἀνωτάτου συνοδικοῦ ὀργάνου τῆς Ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας μας λόγο καὶ νὰ καταθέσει τίς σκέψεις του μέσα σὲ μὴ τόσο κρίσιμη γιὰ τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆ μαρτυρία τῆς Ἐκκλησίας μας χρονικὴ στιγμή, μάλιστα πάνω σὲ ἓνα θέμα πὸν φαίνεται νὰ ἐπικεντρώνει τὴν πρακτικὴ ἔκφραση τῆς πίστεως καὶ τῆς εὐλαβείας ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν ὅπως ἐπιχειρεῖται ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐκκοσμικευμένη ἀντιδιαλεκτικὴ σκέψη, μὲ τὸ ἐργαλεῖο τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς ἀμφισβήτησης, ἔμπρακτὴ ἀπαξίωση τῆς ἱερότητος τοῦ ἀνθρώπινου σώματος καὶ τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πλασμένου ἀνθρώπου ἀφ' ἑτέρου εἶναι καὶ τιμὴ, εἶναι ὁμῶς καὶ εὐθύνη.

Α. Περιγραφή τοῦ προβλήματος σήμερα

Μετὰ ἀπὸ μακροχρόνιες προσπάθειες, τὴν 1η Μαρτίου 2006, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ἔκανε δεκτὴ τροπολογία 10 βουλευτῶν διακομματικῆς ὑποστήριξης, ἡ ὁποία παρέχει τὴ δυνατότητα τῆς μεταθανάτιας ἀποτέφρωσης τῶν νεκρῶν στὴν Ἑλλάδα (Ἄρθρο 35, ΦΕΚ 57, Τεύχ. Α' 15.3.2006), μὲ τὴν προϋπόθεση ὅτι κατὰ τέτοιο εἶναι συμβατὸ μὲ τίς θρησκευτικὰς τὸς πεποιθήσεις¹.

Τὸν περασμένο Μάρτιο ἐξεδόθη καὶ τὸ ὑπ' ἀριθμ. 31/2009 (ΦΕΚ 49/Α' /23.3.2009) Προεδρικό Διάταγμα πὸν περιλαμβάνει τίς «προϋποθέσεις καθορισμοῦ τῶν χώρων δημιουργίας Κέ-

ντρων Ἀποτέφρωσης Νεκρῶν», ὅπως καὶ τοὺς «ὄρους, τὸν ἔλεγχο τῆς λειτουργίας τους καὶ εἰδικότερες προϋποθέσεις», τὴ διαχείριση τῆς τέφρας κ.λπ.

Μετὰ ἀπὸ λίγους μῆνες, τὸν παρελθόντα Ἰούλιο, ὑπογράφηκε κοινὴ Ὑπουργικὴ ἀπόφαση μὲ σχετικὲς τροποποιήσεις (Υ.Α. ο.ικ. 141270/2009 (ΦΕΚ 1411/Β' /15.7.2009).

Κατόπιν τούτων, ἡ δυνατότητα ἀποτεφρώσεως τῶν νεκρῶν στὴ χώρα μας ἔχει πλέον θεσμικὰ κατοχυρωθεῖ καὶ ἤδη ὁ δρόμος γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν πρώτων ἀποτεφρωτῆρων ἔχει ἀνοίξει. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου προϋποθέτει τὴ συμβατότητα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, πολὺ σύντομα, ἡ Ἐκκλησία μας θὰ συναντήσῃ τὸ πρόβλημα στὴν πράξη καὶ συναφῆ μὲ αὐτὸ ἐρωτήματα καὶ διλήμματα θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου εἶναι καὶ ἐπίκαιρο καὶ δικαιολογημένο καὶ συνετό.

Β. Ἱστορικὸ στὴν Ἑλλάδα

Στὴ σύγχρονη Ἑλλάδα, τὸ θέμα πρωτοεμφανίσθηκε τὸ 1943 μὲ τὴν προσπάθεια ἰδρύσεως σωματείου μὲ τὴν ὀνομασία «Ἐταιρία πρὸς διάδοσιν τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν», ἡ ὁποία ὁμως ἀπέτυχε λόγω ἀπορρίψεως τοῦ σχετικοῦ αἰτήματος ἀπὸ τὸ Πρωτοδικεῖο Ἀθηνῶν². Μετὰ τρία χρόνια συνεστήθη ἡ λεγόμενη «Ἐπιστημονικὴ Ἐταιρεία πρὸς μελέτην τῶν διαφόρων συστημάτων τῆς μεταχείρισεως τῶν νεκρῶν». Λίγο ἀργότερα ὁ διάσημος μουσουργὸς Δημήτρης Μητρόπουλος ζήτησε νὰ καεὶ μετὰ θάνατον τὸ σῶμα του, πρᾶγμα πὸν προκάλεσε μεγάλη ἀναστάτωση, ὁδήγησε στὴν

κυκλοφορία του προπαγανδίζοντος την ιδέα βιβλίου του ιατροῦ Δημητρίου Θεοδωρίδου «Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν» καὶ τέλος στὴ συζήτηση τοῦ θέματος ὑπὸ τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν 106ῃ περίοδῳ τῆς, τὸ 1961.

Σύνοψις ὄλων αὐτῶν παρουσιάζεται στὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ Μητροπολίτου Κυθήρων Μελετίου Γαλανοπούλου τὸ ἐπόμενο ἔτος μὲ τὸν τίτλο: «Διατί ταφή καὶ ὄχι καῦσις τῶν νεκρῶν;»

Γ. Προφάσεις καὶ ἐπιχειρήματα

Μὲ βάση καὶ τὰ ἀρνητικὰ ἐρεθίσματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἄσχημη σήμερα πραγματικότητα τῆς κηδείας καὶ τῆς ταφῆς, τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἐπιστρατεύονται στὴν υπεράσπιση τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν ἀπὸ διάφορους πολιτικούς, φιλοσόφους καὶ καλλιτέχνες εἶναι κατὰ βάσιν τὰ ἑξῆς:

α. Ἐλλειψη χώρου

Τὸ πρῶτο ἐπιχείρημα εἶναι ἡ ἔλλειψη χώρου. Αὐτὸ ἰσχύει κυρίως γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ τὶς μεγαλουπόλεις. Μιὰ τεράστια πόλη μὲ δυσανάλογο πρὸς τὴν ἔκτασή της πληθυσμὸ εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ διαθέτει περιορισμένης ἐκτάσεως κοιμητήρια γιὰ νὰ φιλοξενήσουν ἓνα διαρκῶς ἀξανάμενο ἀριθμὸ νεκρῶν. Κατὰ καιροὺς ἔχουν προταθεῖ λύσεις, λιγότερο ἢ περισσότερο πρακτικῆς, σχετικὰ μὲ τοὺς οἰκογενειακοὺς τάφους ἢ τὴν ἀποσυμφόρηση τῶν κοιμητηρίων μὲ μετάθεση τῆς ταφῆς στὴν ἐπαρχία, ὅπου αὐτὸ εἶναι δυνατὸν κ.ο.κ.

Τὸ ἐπιχείρημα ὅτι δὲν ἔχουμε χωρὸ στὰ κοιμητήριά μας ἢ χώρους γιὰ κοιμητήρια εἶναι φαινομενικὰ αἰτιολογημένο, στὴν οὐσία ὅμως ἀποτελεῖ πρόφαση. Ὅπως εἶναι ἀνάγκη στὴν πολὺκοσμη Ἀθήνα νὰ δημιουργηθοῦν χώροι γιὰ parking, ἀναψυχή, γήπεδα, πολυκαταστήματα κ.τ.λ., ἔτσι μπορεῖ νὰ ληφθεῖ καὶ ἡ δέουσα πρόνοια γιὰ τοὺς νεκρούς. Ἡ ἀγάπη καὶ ὁ σεβασμὸς δημιουργοῦν καὶ χωρὸ καὶ προϋποθέσεις.

Στὴν πραγματικότητα καίμε ἓνα σῶμα ὄχι γιὰτὶ δὲν θέλουμε αὐτὸ νὰ ζήσει, ἀλλὰ γιὰτὶ δὲν θέλουμε ἐμεῖς νὰ ζήσουμε αἰώνια. Ἡ φυσικὴ ὑπαρξη, ἔστω καὶ τῶν ὄστων, ἔστω κι ἂν δὲν τὰ βλέπουμε, θυμίζει τὴ συνέχειά μας, παραπέμπει στὴν αἰωνιό-

τητα. Οἱ κοινωνίες μὲ αὐτὴν ἔχουν πρόβλημα, ὄχι μὲ τὸν χωρὸ μὲ τὸν Θεό, ὄχι μὲ τὸν νεκρό.

Στὶς μωαμεθανικῆς χώρες, ποὺ ἀπαγορεύεται ἡ ἔκταφή ἢ ἡ σὲ κατακόρυφα ἐπίπεδα ταφή, ποὺ οἱ πληθυσμοὶ εἶναι πυκνοὶ καὶ ἀξανάμενοι καὶ οἱ νεκροὶ πολὺ περισσότεροί, πῶς χωροῦν τὰ κοιμητήρια;

Τὸ κριτήριον τῆς ἔλλειψης τοῦ χώρου, εἶναι συναφὲς καὶ μὲ αὐτὸ τῆς ἔλλειψης τοῦ χρόνου. Δὲν ὑπάρχει χρόνος γιὰ τὴν κηδεία. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἐπόμενο βῆμα καὶ εἶναι πιὸ λογικὸ. Δὲν προλαβαίνουμε. Ζητοῦμε τὴ συντόμευση τῆς κηδείας. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως πάντα θὰ προτιμᾷ τὴ διανυκτέρευση στὸ σπῆτι, τὴν κηδεία στὴν ἐνορία καὶ τὴν ταφή στὸ κοιμητήριον.

β. Λόγοι ὑγείας, ἀποφυγὴ μικροβίων

Ἐνας δεύτερος λόγος ποὺ συχνὰ ἀκούγεται ὅτι ἐπιβάλλει τὴν καύση τῶν νεκρῶν εἶναι οἱ λόγοι ὑγιεινῆς. Ἀλλὰ τί εἰρωνεῖα! Σὲ μιὰ ἐποχὴ ὅπου, ἐντελῶς ἀδικαιολόγητα καὶ ἀπὸ χιλιάδες αἰτίες, ἔχει καταμολυνθεῖ τὸ οἰκοσύστημα καὶ ἀπειλεῖται τὸ σύνολο τῆς γήινης βίωσης, ὅπου πετοῦμε πιὸ πολλὰ ἀπ' ὅσα χρησιμοποιοῦμε καὶ ἡ τεχνολογία τῶν ἀποβλήτων συναγωνίζεται αὐτὴν τῶν προϊόντων, εἶναι πράγματι ὑποκριτικὸ, ἐνῶ καταστρέψαμε περιβαλλοντικὰ ὅ,τι φαίνεται καὶ ζεῖ, τώρα νὰ νοιώθουμε πῶς κινδυνεύουμε ἀπὸ τὰ μικρόβια τῶν νεκρῶν, ποὺ οὔτε φαίνονται, οὔτε φυσικὰ ἀπειλοῦν, ὑπάρχουν μόνο στὰ μυαλὰ τῶν σύγχρονων μηδενιστῶν. Τὴ μόλυνση τὴ δημιουργοῦν οἱ ζωντανοί, ὄχι οἱ νεκροί.

Ἄν τὰ νεκροταφεῖα ἀποτελοῦν ἐστῆς μολύνσεως, καλύτερα νὰ παραμείνουν ὡς ἔχουν παρὰ νὰ ἀποδοθοῦν γιὰ ὅποιαδήποτε χρῆση μὲ τὸν μολυσμὸ ποὺ ἤδη δῆθεν φέρουν.

γ. Ἀνθρώπινο δικαίωμα. Νομιμοποίηση εὐθανασίας;

Ἐνας ἰσχυρὸς λόγος ποὺ κάποιον προτάσσουν γιὰ τὴν καύση εἶναι τὰ λεγόμενα ἀτομικὰ δικαιώματα, τὸ δικαίωμα τῆς αὐτοδιάθεσης. Ἡ καύση τῶν νεκρῶν ὅμως δὲν εἶναι ἀτομικὸ δικαίωμα τοῦ νεκροῦ πλέον ἀνθρώπου ἢ διατήρηση τοῦ σώματος τους ἀποτελεῖ κοινωνικὴ ὑποχρέωση σεβασμοῦ καὶ ἐπιβιώσεως τοῦ προσώπου του. Εἶναι

αδύνατο τὸ θέλημα τοῦ ἑνός –κι ἄς ἀποκαλεῖται αὐτὸ δικαίωμα– νὰ προσκρούει στὴν ἀνάγκη γιὰ σεβασμὸ τοῦ συνόλου –ἂν βέβαια ἀκόμη ὑπάρχει κάτι τέτοιο. Δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι δικαίωμα κάποιου νὰ τὸν ...κάψουν κάποιιοι ἄλλοι! Τὸ θέμα δὲν εἶναι ἂν κάποιος ἐπιθυμῇ νὰ καεῖ· εἶναι ἂν ἡ κοινωνία θὰ δεχθεῖ νὰ τὸν κάψει. Ἡ καύση τῶν νεκρῶν εἶναι πρόβλημα γι' αὐτὸν ποὺ τὴν ἐπιτελεῖ καὶ ὄχι γι' αὐτὸν ποὺ τὴν ὑφίσταται.

Τὸ κοινωνικὸ ἀγαθὸ ὡς ἀξία εἶναι ἀνώτερο κάθε ἀτομικῆς ἐπιλογῆς. Ἄν ἡ ταφή ἀποτελεῖ ἀξία, τότε ἡ καύση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀτομικὸ δικαίωμα. Ἄν πάλι ἡ ἐπιθυμία ἑνός νὰ καεῖ εἶναι ὑπερτέρα τῆς ἀνάγκης τῆς κοινωνίας γιὰ σεβασμὸ τοῦ νεκροῦ σώματος, τότε τὸ ἴδιο ἐπιχείρημα δὲν θὰ μπορούσε νὰ φέρει στὸ προσκήνιο ἀπὸ νέα ὀπτική τὸ θέμα τῆς εὐθανασίας; Ἄν ἡ κοινωνία ἔχει ὑποχρέωση νὰ κάψει ὅποιον τὸ ἐπιθυμῇ, τότε θὰ εἶναι καὶ ὑποχρεωμένη νὰ διευκολύνει καὶ τὸν θάνατο αὐτοῦ ποὺ τῆς τὸ ζητεῖ. Ἡ ὑποχώρηση στὴν καύση τῶν νεκρῶν μὲ τὸ αἰτιολογικὸ τοῦ ἀτομικοῦ δικαιώματος θὰ καταστήσει τὴν εὐθανασία ἐπιβεβλημένη κοινωνικὴ ὑποχρέωση.

Ἐπι πλεόν, ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς ἀπόψεως, ὅπως ὑποστηρίζει σὲ πρόσφατο δημοσίευσμά του ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος, «τὸ σῶμα τοῦ κάθε πιστοῦ ἀνήκει καὶ στὰ λοιπὰ ἐκκλησιαστικὰ μέλη ἄρα καὶ ἡ μετὰ θάνατον τύχη ἑνός σώματος δὲν ἀφορᾷ μόνον στὴν ἐπιθυμία τοῦ νεκροῦ, ἀλλὰ εἶναι ὑπόθεση ὅλων τῶν μελῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος»³.

Ἀντίθετα πρὸς τὴν καύση νομικὰ ἐπιχειρήματα παρουσιάζει ἡ Ἱατροδικαστικὴ Ὑπηρεσία, διότι δὲν θέλει νὰ χάσει στοιχεῖα ποὺ βοηθοῦν στὴν ἐξιχνίαση διαπραχθέντων ἐγκλημάτων.

δ. Τὸ ἀποτρόπαιον τοῦ θανάτου

Ἡ ταφή ἀποτελεῖ ἀναντίρροπα μιὰ συναισθηματικὰ πολὺ δύσκολη εἰκόνα. Βλέπεις τὸ οἰκεῖο σου πρόσωπο δίχως πνοή, δίχως ζωὴ, γιὰ τελευταία φορὰ νὰ κατεβαίνει ἀνεπίστρεπτα στὰ σπλάγχνα τῆς γῆς. Δὲν θὰ ξανααντικρύσεις τὴν οἰκεῖα ὄψη. Ἦδη ἔχει ἀρχίσει ἡ διαδικασία τῆς ἀποσυνθέσεώς του. Ὁ πειρασμὸς νὰ ἀποφύγει κανεὶς τὴν ἐμπειρία δὲν εἶναι ἀμελητέος. Ἡ στρουθοκαμηλικὴ νοοτροπία τῆς ἐποχῆς μας προκρίνει τὸ νὰ

ἀγνοοῦμε ἢ νὰ μὴν ἀντικρύζουμε τὴν πραγματικότητα, παρὰ νὰ τὴν προβάλλουμε πάνω στὴν ἀλήθεια. Προτιμᾷ κανεὶς νὰ βλέπει ἕνα κουτάκι παρὰ νὰ ἀντικρύξει ἕνα πτώμα. Τὸ πρῶτο εἶναι ἀπλὸ ἀντικείμενο. Τὸ σῶμα εἶναι νεκρὸ ὑποκείμενο. Βλέποντας τὸ πρῶτο ξεχνᾷς τὸ πρόσωπο. Ἀντικρύζοντας τὸ δεῦτερο θυμᾶσαι τὸ πρόσωπο, σκέπτεσαι τὸ θάνατό του, αἰσθάνεσαι τὴν ἀπειλή του. Καὶ αὐτὸ πονᾷ.

Δ. Βαθύτερα αἴτια τοῦ αἰτήματος τῆς καύσης

Πέραν ὅμως τῶν διαφόρων προφάσεων ὑπάρχουν βαθύτερα αἴτια τῆς ἐπίμονης ἐπιλογῆς τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν:

α. Ὁ μηδενιστικὸς τρόπος ζωῆς.

Ἡ κοινωνία μὲ τὴν καύση τῶν νεκρῶν προσυπογράφει τὸν μηδενισμό τῆς. Μιὰ κοινωνία ποὺ δὲν ἀντέχει τὸν ἄνθρωπο οὔτε στὴν ἀσθένειά του, οὔτε στὴν ἀδυναμία του, οὔτε στὸν θάνατό του, μιὰ κοινωνία ποὺ καίει τοὺς νεκροὺς τῆς, μιὰ κοινωνία ποὺ καταστρέφει καὶ τὴν ἀνάμνηση τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἐνθύμηση τῶν μελῶν τῆς –αὐτὸ εἶναι τὰ λείψανα-, μιὰ κοινωνία ποὺ κάνει τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀνθρώπου τεχνητὴ καὶ ἐπλεκτικὴ καὶ τὸ τέλος του ὀριστικὸ καὶ ἀμετάκλητο, μιὰ κοινωνία ποὺ ἀρνεῖται τὴν πνοὴ τοῦ αἰώνιου καὶ ἐγκλωβίζεται στὴν ἀσφυξία τοῦ ἐφήμερου, τί σχέση μπορεῖ νὰ ἔχει αὐτὴ ἡ κοινωνία μὲ τὴ ζωὴ; Ἀκόμη καὶ οἱ ἄθεοι ὑπογράμμιζαν τὴν ἀνάμνηση τῶν ἐπίγειων θεῶν τους μὲ ταριχεύσεις τῶν σωμάτων τους (περίπτωση Λένιν) ἢ ὅπου αὐτὸ δὲν ἦταν δυνατόν μὲ κατασκευὲς ἀγαλμάτων καὶ ψεύτικων ὁμοιωμάτων.

Φαίνεται πὼς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ χωρὶς Θεό, τοῦ πολιτισμοῦ χωρὶς ἀξίες καὶ τοῦ μηδενισμοῦ χωρὶς σκοπὸ, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς σύγχυσης τῆς ἀθεΐας εἶναι ἡ ἐξαφάνιση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ καύση καὶ τοῦ τελευταίου ὑπολείμματός του. Ἡ καύση τῶν νεκρῶν ὀδηγεῖ στὴν καύση τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας.

β. Ἡ ἐπιθυμία ἀποθρησκευτικοποίησεως τῆς κοινωνίας.

Στὴν ἀναζωπύρωση τοῦ ὅλου θέματος ὀδηγεῖ καὶ μιὰ προσπάθεια πρόκλησης τῆς Ἐκκλησίας

καὶ σταδιακῆς νέκρωσης τοῦ αἰσθητηρίου τῆς πίστεως. Ἡ ἔννοια τῆς αἰωνιότητος ὄλο καὶ ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς ζωῆς μας. Κάθε τι πὺν τὴν ὑπενθυμίζει καὶ διακριτικὰ τὴν ὑπογραμμίζει βαθμιαῖα γίνεται ἀνεπιθύμητο στὴν ἀποδοχὴ του καὶ ἐνοχλητικὸ στὴν πρακτικὴ του.

Ἡ ταφή ἔχει μιὰ τελετουργία ἐμφανῶς πιὸ ἐντονη ἀπὸ τὴν καύση. Ἡ προσπάθεια εἰσαγωγῆς τῆς καύσης δημιουργεῖ μιὰ ἀπότομη ἀλλοίωση στὰ κοινωνικά μας ἤθη καὶ εἰσάγει εἰκόνες, παραστάσεις καὶ λογικὴ ἐντελῶς ξένες πρὸς τὶς ἐπικρατούσες στὸν τόπο μας. Αὐτὸ τὸ νέο σκηρικὸ καίρια προσβάλλει τὸ μονοπώλιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ μεταφυσικῆς εἰκόνας τῆς κηδείας πὺν χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ταφή. Ἡ ταφή εἶναι περισσότερο μυστήριον, ἐνῶ ἡ καύση τελετὴ ἢ διαδικασία.

Πρόσφατα δημοσιεύθηκε ἄρθρον τοῦ Χρήστου Γιανναρᾶ μὲ τίτλον «Γιατί τόσο ἀντιμεταφυσικὸ μένος;»⁴ στὸ ὁποῖο ὑποστηρίζει ὅτι ὅλη ἡ δῆθεν ἐκσυγχρονιστικὴ νοοτροπία τῶν τελευταίων ἐτῶν στὸν τόπον μας, στὴν οὐσία χτυπάει τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴν παράδοσή μας, μὲ ἐργαλεῖον καὶ λογικὴ ἐντελῶς ξένα πρὸς τὴν ταυτότητά μας. Ἀποτελεῖ «συμπλεγματοειδὴ ἀντιμεταφυσικὴ μονομανία» πὺν ἐδράζεται σὲ μιὰ «βασανιστικὴ ψυχολογικὴ ἀνασφάλεια». Καὶ ὄχι μόνον.

γ. Ἡ κυριαρχία τῆς χρηστικῆς ἀντίληψης εἰς βάρος τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῶν ἀξιών

Ἡ πρακτικὴ καὶ χρηστικὴ ἀντίληψη ἔχουν ἐπικρατήσει καὶ μᾶς ἔχουν πείσει γιατί μέσα στὴν καρδιά μας ἔχει ἐντονα ἀδυνατήσει ἡ πνευματικὴ καὶ βιωματικὴ διάσταση τοῦ γεγονότος. Τὸ ἀληθινὸ καὶ ὠραῖον ἔχει ὑποταγεῖ στὴ γύμνια καὶ σκληρότητα τῆς ὀρθολογιστικῆς πρακτικῆς. Ὅλα γίνονται βιαστικά καὶ τυπικά. Ὅτι ὅμως δὲν ἔχει ὑπομονὴ δὲν ἔχει οὔτε βάθος οὔτε διάρκεια. Οὔτε ρίζες οὔτε αἰωνιότητα. Ἔτσι ψέλνουμε «αἰωνία ἡ μνήμη», ἀλλὰ ταυτόχρονα ἡ δικὴ μας μνήμη εἶναι σφιχτὰ κλεισμένη προσπαθοῦμε νὰ ξεχάσουμε.

Συχνὰ ἀκούγεται τὸ λογικοφανὲς ἐπιχείρημα: ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία κηδεύει κάποιον πὺν ἔχει ἀπανθρακωθεῖ ἀπὸ ἀτύχημα χωρὶς καμμία δυσκολία ἢ ἐπιφύλαξη, γιατί νὰ δυσκολεύεται νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν καύση κάποιου πὺν οἰκειοθελῶς τὴν ἐπιλέγει; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι ἄλλο καίγεται ἕνας

ζωντανὸς καὶ ἄλλο καίμε ἕνα νεκρὸ. Τὸ πρῶτον εἶναι τραγικὸ ἀτύχημα. Τὸ δεύτερον ἀδικαιολόγητη βία.

Ἐπὶ περὶ τὴν περίπτωσηὴν πὺν ἡ Ἐκκλησία ἐκδηλώνει τὸν σεβασμὸν τῆς μὲ καύση. Ὅταν παλιώσουν κάποια ἄμφια ἢ ὅταν ὑπάρχουν εἰκόνες κατεστραμμένες, τότε ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία πὺν θεωρεῖ ἀσέβεια τὴν καύση τῶν εἰκόνων -αὐτὸ ἔκαναν οἱ εἰκονομάχοι- τὶς καίει γιὰ νὰ τὶς προφυλάξει ἀπὸ βεβήλωση.

Τέλος, δὲν εἶναι λίγοι αὐτοὶ πὺν ἐπικαλοῦνται καὶ οἰκονομικοὺς λόγους γιὰ τὴν καύση, ἄσχετα ἂν τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ δὲν φαίνεται ἀντικειμενικὰ νὰ εὐσταθεῖ. Ἡ ἀναγωγὴ ὅμως καὶ μόνον τοῦ θέματος τοῦ θανάτου καὶ τοῦ λειψάνου τοῦ σώματος σὲ οἰκονομικὴ λογικὴ τί ἄλλο δείχνει παρὰ ὅτι οἱ ἀξίες καὶ οἱ ιδέες τελοῦν ἐν διωγμῶ στὶς κοινωνίες μας;

δ. Λάθη καὶ σφάλματα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ πρακτικῆς

Στὸ σημεῖον αὐτὸ, ἀξίζει νὰ γίνει ἀναφορὰ καὶ στὴν ἀσέβεια ἢ ὁποῖα συχνὰ ἐπιτελεῖται ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς κληρικοὺς. Ἡ ζωὴ μας ὄχι μόνον ἀπέχει ἀπὸ τὸν λόγον μας, ἀλλὰ κάποιες φορὲς διαψεύδει τὴν πίστη καὶ θεολογία μας. Στὴν κατάστασι πὺν ἐπικρατεῖ στὰ κοιμητήρια εἶμαστέ ἀναντίρρητα συνπεύθυνον κι ἐμεῖς. Καὶ ἡ συμπεριφορὰ μας καὶ ἡ ἀπουσία ἐκκλησιαστικῆς αἰσθητικῆς καὶ ὁ σκληρὸς λόγον μας, ἔχουν ὡς συνέπεια ἀντὶ νὰ λειτουργοῦμε ἀνακουφιστικά, παρηγορητικά καὶ ἐνισχυτικά, νὰ αὐξάνουν συχνὰ τὸν πόνον καὶ νὰ ἀποδυναμώνουν τὴν πίστη. Στὴν καλύτερη περίπτωση ἔχουμε ὑποτάξει τὴν προσευχὴ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς κοσμικῆς ψυχολογίας, καὶ ἔχουμε ἐκφυλίσει τὸ μυστήριον τοῦ θανάτου γιὰ τὸ ὁποῖον μιλοῦμε σὲ τελετὴ τὴν ὁποῖα καταστρέψαμε.

Ἐπίσης, δὲν ποιμαίνουμε σωστὰ οὔτε κατηχοῦμε τὸν λαὸν μὲ λόγον καὶ ζωὴν. Θεωροῦμε ὡς ἐχθροὺς καὶ πολέμιους κάποιους πὺν δὲν μᾶς κατανοοῦν καὶ ὄχι ἐμᾶς πὺν ἡ ζωὴ μας καταργεῖ τὰ ἐπιχειρήματά μας. Δὲν κατανοοῦμε τὴν ἀλλαγὴ τῶν καιρῶν, τοῦ τρόπου σκέψης τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν κοινωνιῶν καὶ ἐφησυχάζουμε ἐπαναπαύομενοι στὸ μεγαλεῖον τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ παρελθόντος μας. Κι ἔτσι ὁ μὲν λόγον μας δὲν εἶναι πει-

στικός γιατί δεν είναι κατανοητός, ή δὲ ζωὴ μας γιατί δεν ἐμπνέει.

Ε. Τὸ σήμερον καὶ τὸ χθὲς

Στὸ σημεῖο αὐτό, ἃς ἐπιχειρήσουμε μίαν περιγραφικὴ σύγκριση τοῦ παρελθόντος τῆς παραδοσιακῆς ταφῆς μὲ τὴ σύγχρονη πρακτικὴ τῆς, στὸ πλαίσιο μιᾶς μεγαλουπόλεως.

Ἡ σημερινὴ εἰκόνα

Σὲ μιὰ πόλιν μεγάλην ὡς τὴν Ἀθήναν ἔχει πλέον δημιουργηθεῖ μιὰ νέα εἰκόνα τῆς κηδεῖας. Ὁ νεκρὸς δὲν διανυκτερεύει στὸ σπῆτι του, ἀλλὰ σὲ ψυγεῖο. Οὔτε θαύεται τὴν ἐπομένη, ἀλλὰ συνήθως καθυστερεῖ. Οἱ γείτονες, ἀποξενωμένοι ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο καὶ ἐρμητικὰ κλεισμένοι στὸν ἑαυτό του ὁ καθένας, ἀρνούνται τὸ θέαμα καὶ τὴν κατάσταση πού δημιουργεῖ. Ἡ ἐκφορὰ τοῦ νεκροῦ δὲν γίνεται πλέον ἀπὸ τὸ σπῆτι του –τὸν τόπο τῆς ἐκφράσεώς του– ἀλλὰ ἀπὸ τὸ δημόσιο κοιμητήριον –τὸν τόπο τῆς δημοτικῆς ἐκμεταλλεύσεώς του, πού συνήθως μάλιστα ἀποκαλεῖται νεκροταφεῖο. Ἔτσι δὲν τὸν ξαγρυπνοῦμε.

Ὁ χῶρος ἀποχαιρετισμοῦ τοῦ νεκροῦ εἶναι τὸ ἀπρόσωπο περιβάλλον μιᾶς ψυχρῆς αἴθουσας ἐνὸς κοιμητηρίου, καὶ μάλιστα μαζί μὲ ἄλλους. Τὸ γεγονός χάνει τὴ μοναδικότητά του. Οἱ μεταφορεῖς τῆς σωροῦ, οἱ νεκροθάπτες, οἱ ψάλτες εἶναι ἄγνωστοι, πού πληρώνονται καὶ πού συνεχῶς αὐτὴ τὴ δουλειὰ κάνουν. Πρόσωπα ἐθισμένα καὶ ὡς ἄγνωστα ἐντελῶς ἀμέτοχα στὴν ἱερότητα ἢ τουλάχιστον στὸ συναισθηματικὸ δράμα τῆς ἀκολουθίας καὶ στὸ πραγματικὸ τῆς οἰκογενείας. Οἱ φίλοι καὶ οἱ γνωστοὶ δὲν συμμετέχουν ἐνεργῶς στὴν πρακτικὴ διαδικασίαν τῆς κηδεῖας. Ἀπλά, παρακολουθοῦν παθητικά.

Ὁ ἱερέας, τὸ ἴδιο κουρασμένος, ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος. Ὅπως ὁ γιατρός ἔχει συνηθίσει τοὺς ἀσθενεῖς, αὐτὸς ἔχει συνηθίσει νὰ βλέπει τοὺς νεκρούς. Ἀδυνατεῖ νὰ συμμετάσχει. Τὰ λερωμένα του ἄμφια, ἢ σκληρὰ καὶ ξερὰ ἀπὸ τὸν κόπο καὶ τὴ συνήθεια φωνῆ του, ἢ μπουχτισμένη μορφή του, δίπλα στὸν κακόγουστο διάκοσμο –ἀπογοητευτικὸ ἀποτέλεσμα τυποποιημένης ἐπαγγελματικῆς διαδικασίας καὶ ὄχι εὐλαβοῦς εὐαισθησίας προσφιλῶν προσώπων-, τὰ χιλιοπατημένα χαλιά, τοὺς

ἀνούσιους λόγους, καὶ τὶς παγερὲς ὄψεις τῶν δημοτικῶν ὑπαλλήλων τοῦ κοιμητηρίου καὶ τὶς ἐπαγγελματικὰς τῶν ἐργολάβων, δεμένες μὲ τοὺς δυτικόπληκτους ξελαρυγγισμοὺς μιᾶς παράταιρης χορωδίας ἢ τὴν μοιρολογικὴν φωνὴν ἐνὸς ψάλτη τῆς παλαιολιθικῆς ἐποχῆς συνθέτουν μιὰ εἰκόνα πού θυμίζει πῶς πολὺ τὸ θάνατο ἀπ' ὅσο ὁ ἴδιος ὁ νεκρός.

Ἡ κηδεῖα κατήντησε νὰ εἶναι περισσότερο μιὰ τελετὴ συμπαραστάσεως στοὺς συγγενεῖς παρὰ μιὰ ἐκκλησιαστικὴ πράξις συντόνου καὶ ἐντόνου προσευχῆς γιὰ τὸν ἀποθανόντα. Μιὰ πράξις ἀνθρώπινης παρηγοριᾶς παρὰ μιὰ κίνηση ἐκζητήσεως τῆς θεϊκῆς παρακλήσεως. Κάτι πού γίνεται γι' αὐτοὺς πού μένουν πίσω παρὰ κάτι πού ἐπιτελεῖται γι' αὐτὸν πού ἀναχωρεῖ.

Ὅλο αὐτὸ τὸ σενάριο δημιουργεῖ τέτοια τραυματικὴ ἐμπειρία συναισθηματικῆς καὶ ἰδεολογικῆς ἀηδίας πού, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐπαναλαμβάνεται, θέλουν κάποιοι ὀριστικὰ νὰ τὴν ξεχάσουν. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸ δὲν γίνεται, θέλουν νὰ ὑποβαθμίσουν τὸ γεγονός. Αὐτὸ εὐκόλα στὶς μέρες μας ὀδηγεῖ στὴν πρόταση γιὰ καύση τῶν νεκρῶν.

Ἡ πραγματικότητα τοῦ παραδοσιακοῦ παρελθόντος

Δίχως νὰ πέσουμε στὴν παγίδα μιᾶς ἐξωραϊσμένης παρελθοντολογίας, νομίζω δὲν θὰ ἀδικούσαμε τὴν ἀλήθειαν ἂν λέγαμε ὅτι τὸ παρελθὸν εἶχε πολὺ περισσότερη ἀνθρωπιά, σεβασμὸ καὶ ὑπογραμμισμένα τὰ πρόσωπα. Καὶ αὐτὸ συνεχίζεται μέχρι σήμερον σὲ ἀρκετὰ χωριά.

Οἱ κοινωνίες ἦταν μικρότερες, οἱ δεσμοὶ καὶ οἱ σχέσεις πολὺ πῶς ἔντονες καὶ αὐθεντικές. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ συμμετοχὴ τοῦ καθενὸς σὲ τόσο ἰδιαίτατες στιγμὲς πολὺ πῶς προσωπικῆς. Στὰ χωριά τὸ γεγονός τοῦ θανάτου ἦταν γεγονός πού φαινόταν. Ἐπικέντρωνε τὸ ἐνδιαφέρον ὅλων. Μονοπωλοῦσε τὶς συζητήσεις. Ἔδινε ταυτότητα στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τοῦ συνόλου. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἐπισφράγισμα τοῦ θανάτου, ἢ κηδεῖα καὶ ἢ ταφὴ εἶχαν σεβασμὸ, χρόνον, διάρκειαν καὶ προσωπικὴν συμμετοχὴν.

Ἀπ' ὅπου περνοῦσε ἢ κηδεῖα, σταματοῦσε κάθε κοσμικὴ ἢ ἐμπορικὴ συναλλαγὴ. Οἱ καταστηματαρχοὶ κατέβαζαν τὰ στόρια –στὴ Θράκην καὶ τὴ Μικρὰ Ἀσίαν, ἀκόμη καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ μωαμε-

θανοί-, ὅλοι σταυροκοπιόνταν, σταματοῦσε καὶ τὸ ἀντίθετο ρεῦμα τῆς κυκλοφορίας γιὰ νὰ ἀποδώσει κι αὐτὸ τὸν σεβασμὸ του.

Ἡ ἴδια εἰκόνα διατηρεῖται σήμερα καὶ στὰ μοναστήρια. Ὅλα ἐπιτελοῦνται μὲ μοναδική προσοχή στὶς λεπτομέρειες -αὐτὲς ὑπογραμμίζουν τὴν πίστη μας στὸ μυστήριο καὶ τὸ σεβασμὸ μας σ' αὐτὰ ποὺ διακηρύττουμε. Ἄν ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ ναὶ στὴν καύση τῶν μοναχῶν, δὲν μπορεῖ νὰ συγκατατεθεῖ ποτὲ καὶ μὲ τὴν καύση τοῦ οἰοῦδήποτε πιστοῦ τῆς.

Σήμερα στὴν ἐκταφή, ὁ ἀρμόδιος ὑπάλληλος τοῦ Δήμου, ἔχει τὰ γάντια του γιὰ νὰ μὴν μολυνθεῖ, ἀπλώνει μιὰ τυποποιημένη σακκούλα «σκουπιδιῶν» ἢ «ἀπορριμμάτων» -ἔτσι γράφει ἡ κορδέλλα- ἀπὸ τὸν Βασιλόπουλο ἢ τὸν Μαρινόπουλο καὶ ἀρχίζει βιαστικά νὰ σκάβει καὶ νὰ ψάχνει γιὰ τὰ ὀστᾶ. Δίπλα του, ἓνα καταλερωμένο καροτσάκι γεμάτο χρώματα, ἄχρηστα ἀντικείμενα καὶ ἐργαλεῖα, τὸ ἴδιο μὲ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ μεταφορὰ τῶν σκουπιδιῶν τοῦ κήπου, σοῦ ὑπενθυμίζει ἀπάνθωπα τὸ ἐνδεχόμενο νὰ δεῖς τὸν ἀγαπημένο σου ἄλειωτο σκουπίδι νὰ πετιέται σὲ μιὰ γωνιὰ γιὰ ἓναν ἀκόμη χρόνο. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ τὰ κάνει αὐτὰ ἐδῶ πληρώνεται. Σοῦ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ τοῦ πείς νὰ προσέξει μήπως κάτι παραμείνει θαμμένο. Μπορεῖ καὶ νὰ θυμώσει.

Τὸ παρελθὸν καὶ ἐδῶ εἶναι διαφορετικό· γυναικὲς μὲ καθαρὲς λεκάνες, ἄνδρες μὲ κασμάδες καὶ φτυάρια -ποὺ ἄφησαν γιὰ τὴ μέρα τὴ δουλειά τους-, ὁ παπᾶς καὶ οἱ συγγενεῖς πηγαίνουν γιὰ τὴν ἐκταφή. Ἀπλώνουν πρῶτα ἓνα πεντακάθαρο σεντόνι ἢ μιὰ ἀχρησιμοποίητη πετσέτα, ὅλα ἄσπρα, καὶ μέσα σὲ ὑποβλητικὴ ἡσυχία, μὲ συγκίνηση καὶ ἀγωνία, στὸν ἀπόμερο χῶρο τοῦ κοιμητηρίου, δίχως θορύβους ἐπιτελεῖται ἡ ἱεροτελεστία τῆς ἐκταφῆς. Ἀντὶ γιὰ γάντια ἢ ἀμεσότητα τοῦ δέρματος. Ἀντὶ γιὰ ἀδικαιολόγητος φόβος, ὁ πόθος τῆς καινούργιας συναντήσεως. Ἀντὶ γιὰ ψυχρὴ, ἐπαγγελματικὴ βιασύνη, ἢ τρυφερότητα τῶν αἰσθημάτων καὶ ἡ ὑπομονὴ τοῦ σεβασμοῦ. Ὁ χρόνος τραβάει, διαρκεῖ. Ὅλα πλένονται ὄχι σὲ φορμὸλη ἢ ἄλλα χημικά, ἀλλὰ σὲ ἀγνὸ κρασάκι ἀπὸ τὸ ἀμπέλι -ἄσπρο γιὰ νὰ μὴν μαυρίσουν τὰ ὀστᾶ- καὶ μὲ πεντακάθαρο νερό. Ἔτσι ξανασυναντᾶ κανεὶς τὸ τελευταῖο ὑπόλειμμα τοῦ θησαυροῦ τοῦ προσώ-

που. Αὐτὸ εἶναι ἀδύνατο νὰ σκεφθεῖ κανεὶς νὰ τὸ κάψει. Δὲν μπορεῖ. Οὔτε ἡ φύση δὲν κατάφερε ἀπὸ μόνη τῆς νὰ τὸ ἐξαφανίσει.

Σίγουρα ἡ εἰκόνα αὐτὴ μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἐπανέλθει στὴ σημερινὴ πραγματικότητα τῶν πόλεων. Ἡ γνώση ὅμως καὶ ἡ διαρκὴς ἀνάμνησή τῆς εἶναι βασικὴ προϋπόθεση στὴ διαμόρφωση μιᾶς σύγχρονης πνευματικῆς πρακτικῆς, συμβατῆς μὲ τὰ δεδομένα τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ τῆς αἰώνιας καὶ διαχρονικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀλήθειας.

Ἡ κηδεῖα ἀπὸ ὑπόθεση δημοτικῆς ἐκμεταλλεύσεως πρέπει νὰ ξαναγίνει ἱερὴ πράξη καθαρὰ ἐκκλησιαστικῆς φύσεως.

Στ. Ἱστορία - παράδοση

Ἀπὸ τὴ Μινωικὴ καὶ Μυκηναϊκὴ ἀκόμη ἐποχὴ, στὸν τόπο μας βλέπουμε τὴν παράδοση τῆς κήδευσης καὶ ταφῆς τῶν νεκρῶν νὰ συνδέεται μὲ βαθειὰ φιλοσοφικὴ, συναισθηματικὴ σημασία, ὅπως αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα (τάφοι, ἀντικείμενα) ἀλλὰ καὶ κείμενα (Πλουτάρχου, Βίος Λυκούργου). Ἡ ταφή τῶν νεκρῶν ἐθεωρεῖτο κατ' ἐξοχὴν ἱερὸ καθήκον, ἡ στέρηση δὲ τῆς τιμῆς τοῦ ἐνταφιασμοῦ μεγάλο κακό. Οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς στὴν πόλη, τοὺς περιτύλιγαν μὲ σινδόνα ἐρυθροῦ χρώματος καὶ ὑπεστρώνωναν τὸν τάφο μὲ φύλλα ἐλιάς. Ἡ περίοδος τοῦ πένθους ἦταν σχετικὰ σύντομη, 11-12 μέρες, καὶ ὀλοκληρωνόταν μὲ μιὰ θυσία.

Οἱ τόποι ταφῆς βρισκόταν ἐκτὸς τῆς πόλεως σὲ καθορισμένους τόπους, τὰ νεκροταφεῖα, εἴτε σὲ ιδιόκτητους κήπους, ὑπὸ τὴν μορφή ἀτομικῶν ἢ καὶ οἰκογενειακῶν τάφων. Σὲ περιπτώσεις διακεκριμένων προσώπων, ἡ ταφή λάμβανε χῶρα ἐντὸς τῆς πόλεως σὲ δημόσιους χώρους.

Στὴν Ὀμήρου Ὀδύσεια, χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Ἑλπήνορος, ὁ ὁποῖος ἐκλιπαρεῖ τὸν Ὀδυσσεᾶ νὰ θάψει τὸ ἄταφο καὶ ἄκλαυστο σῶμα του⁵, ὅπως καὶ τὸ παράπονο τοῦ Ὀδυσσεῶς, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τὴν ἀπειλὴ ναυαγίου ἐκφράζει τὴ θλίψη του ποὺ δὲν θὰ πέσει μαχόμενος ὥστε νὰ ἀπολαύσει τῶν ἐνταφίων τιμῶν⁶.

Τὸ ἴδιο καὶ στὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου. Οἱ δύο μεγαλύτερες μάχες τοῦ Τρωικοῦ Πολέμου ἔγιναν γιὰ διεκδίκηση νεκροῦ σώματος: τοῦ Πατρόκλου

και του Έκτορα. Όλοκληρη ή Ραψωδία Ρ περιλαμβάνει τις μάχες που έγιναν για το νεκρό σώμα του Πατρόκλου, αφού ο Έκτορας πήρε πάνω του την πανοπλία του Αχιλλέα. Είναι όμως πολύ ενδιαφέροντα και τα όσα αναφέρονται στη Ραψωδία Ω, όπου οι θεοί επεμβαίνουν για να λάβει τέλος η ανόσια συμπεριφορά του Αχιλλέα στο πτώμα του Έκτορα, όπως και ο τρόπος με τον οποίο ο Πριάμος γονυπετώσ ικετεύει να του δοθεί το σώμα του γιου του. Ο Αχιλλέας κάμπτεται και δίνει εντολή να το πλύνουν, να το μυρώσουν και να το τυλίξουν με δύο κουβέρτες, δώρα του Πριάμου στον ίδιο, τελικά δέ ο ίδιος το τοποθετεί επάνω στο άρμα του βασιλέως των Τρώων, καταπαύουν οι έχθροπραξίες και αποδίδεται η δέουσα τιμή στο νεκρό σώμα του Έκτορα.

Κατά τον Δημοσθένη⁷ και τον Λυσία, η παράλειψη του καθήκοντος του ένταφιασμού λογίζεται ως βαρύν έγκλημα. Η καύση ποτέ δέν επικράτησε σέ αυτόν τον τόπο. Είναι έντελως καινοφανής συνήθεια, ξένη στην ψυχολογία και παράδοσή μας. Μας δυσκολεύει να αντικαταστήσουμε κάτι πολύ βαθύ, ανθρώπινο, σεβαστικό και ιερό με κάτι ξένο και βίαιο.

Πλείστες όσες αναφορές σχετικές με την παράδοση της ταφής των νεκρών και της σημασίας της αποδόσεως των σχετικών τιμών μπορεί να βρει κανείς σέ αρχαιοελληνικά κείμενα, σέ ιστορικές περιγραφές⁸. Ανάλογα στοιχεία φανερώνουν την κοινή παράδοση ταφής των Περσών, Σκυθών, Μήδων, Αιγυπτίων, Κινέζων, Ιαπώνων, Κελτών, Γερμανικών φύλων, Μουσουλμάνων κ.λπ.

Η ύπαρξη των κατακομβών καταδεικνύει επίσης έναργέστατα και την επικρατούσα παράδοση μεταξύ των Ρωμαίων. Παρά ταύτα φαίνεται ότι το έτος 250 π.Χ. υπήρχε και ως παράλληλη πρακτική, μάλιστα κατά περιόδους κυριαρχούσα, και η καύση των νεκρών, η οποία εξαλείφθηκε με την επικράτηση του Χριστιανισμού περίπου το 400 μ.Χ.

Ζ. Πρακτική των άλλων χριστιανικών όμολογιών

Στη Δύση έξαρση του αιτήματος της καύσης των νεκρών έμφανίσθηκε μετά τη Γαλλική Έπανάσταση, με κύριο έπιχειρήμα τους κινδύνους της

μολύνσεως που έγκυμονούσαν οι συνήθειες της ταφής. Έτσι δημιουργήθηκαν σύνδεσμοι υπέρ της καύσεως, αρχικά μόν στην Γαλλία, στα τέλη δέ του 19ου αιώνας και στην Έλβετία, Γερμανία και Άγγλία. Αυτό όδήγησε στην κατασκευή κρεματορίων, παρά την αντίδραση της Καθολικής Έκκλησίας, η όποία διά του Συνοδικού της Κανόνος 1203 απαγόρευσε ρητά την καύση και τη συμμετοχή των πιστών της σέ σωματεία ή συνδέσμους καύσης νεκρών. Τουτό διότι άφ' ένός μόν η καύση παρεκκλίνει της Χριστιανικής παραδόσεως, άφ' έτέρου δέ άπετέλεσε έπιλογή άπίστων και αντίδραστική πρακτική έχθρών της Έκκλησίας (Έλευθεροτεκτόνων κ.ά.), οι όποιοι με τον τρόπο αυτόν θέλησαν να δείξουν την περιφρόνησή τους στή διδασκαλία της Έκκλησίας.

Η Καθολική έκκλησία απαγόρευσε την απόδοση κάθε έκκλησιαστικής τιμής σέ τέτοιες περιπτώσεις συνειδητής προσβολής της χριστιανικής διδασκαλίας, όπως και την τοποθέτηση της τεφροδόχου σέ έκκλησιαστικό νεκροταφείο. Έπιτρέπει την έπιμνημόσυνη δέηση μόν σέ περιπτώσεις που κάποιος έκάη όχι κατά δική του έπιθυμία αλλά κατά την έπιλογή τρίτων συγγενικών του προσώπων.

Αντίθετα, από το 1925 και έντεϋθεν, η πρακτική των βασικών προτεσταντικών όμολογιών είναι πολύ άνεκτηκή έναντι της καύσης.

Η. Προγενέστερες άποφάσεις της Έκκλησίας της Έλλάδος

Άξίζει να αναφέρουμε και την προαναφερθείσα άπόφαση της Διαρκούς Ίεράς Συνόδου της Έκκλησίας της Έλλάδος, με άφορμή τον προκληθέντα σάλο, ό όποιος προέκυψε από την άρνηση του γνωστού μουσουργού Δημητρίου Μητρόπουλου να ταφεί και την αντίστοιχη έπιθυμία του να καεί και η στάχτη του να τοποθετηθεί έντός λιτής ληκύθου.

Κατά το έτος 1959, σύμφωνα με τον έπικήδειο που έξεφώνησε ό πρόεδρος του Δ.Σ. του Ώδείου Άθηνών Κυριακίδης, ό Μητρόπουλος δήλωνε ότι «μετά τον θάνατόν του, έπεθύμει να μόν του γίνη πολυτελής κηδεία, αλλά να ταφή χωρίς τελετουργίας, ότι το σώμα του έπρεπε να καή και η λήκυθος που θα περιέκλειε την τέφραν του θα έπρεπε

νά είναι εὐτελοῦς ἀξίας, τοῦτο δὲ διότι τὸ σῶμα του τὸ ἔβλεπε γῆν καὶ σποδόν... ἐποθοῦσε δὲ διὰ τὸν ἑαυτὸν του τὴν ἀνυπαρξίαν καὶ ἔβλεπε τὸν θάνατον ὡς λύτρωσιν τῆς ψυχῆς».

Μὲ ἀφορμὴ λοιπὸν τὴν ἀπαγόρευση τοῦ ἀοιδίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Θεοκλήτου Β΄ τελέσεως ἐκκλησιαστικῆς κηδείας ἐπὶ τῆς τέφρας τοῦ Μητροπολίτου ἐξεδόθη ἡ κάτωθι Ἱεροσυνοδικὴ Ἀπόφασις ὅπως:

- 1) *Ἡ Ἐκκλησία ἀρνήται τὴν ἐπιτέλεσιν νεκρῶσιμον ἀκολουθίας ἢ ἐπιμνημοσύνου Δείσεως ὑπὲρ προσώπων ἅτινα οἰκεία ἢ τῶν οἰκείων βουλήσει ἐκάησαν ἅμα τῷ θανάτῳ αὐτῶν,*
- 2) *ἐκφρασθῶσι τῷ Μακαριωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ διὰ τὴν εὐθαρσῆ ἀπόφασιν αὐτοῦ ὅπως ἀρνηθῆ τὴν ἐκκλησιαστικὴν νεκρῶσιμον ἀκολουθίαν εἰς τὴν τέφραν τοῦ Μητροπολίτου καὶ τῷ Σεβ. Ἀργολίδος διὰ τὴν διὰ τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ ὀρθὴν παρ' αὐτοῦ τοποθέτησιν τοῦ θέματος καὶ δοθεῖσαν τῇ Ἱερᾷ Συνόδῳ πολύτιμον ἀφορμὴν πρὸς μελέτην καὶ λήψιν ἀποφάσεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος, τὰ συγχαρητήρια τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ*
- 3) *τὰ περὶ Ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς Σεβ. Ἱεράρχας ἀποφασισθῶσι κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς προσεχοῦς Παρασκευῆς.*

Ταῦτα δὲ καθ' ὅσον ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ἀντιβαίνει πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς Ἀγίας Γραφῆς καὶ τὴν πολιὰν Παράδοσιν τῆς Ἀγίας ἡμῶν Ἐκκλησίας.

Παρὰ ταῦτα, τελικῶς ἐδόθη ἡ ἄδεια εἰς ἱερέα καὶ ἐτέλεσε τρισάγιο ἐπὶ τῆς ληκύθου, πρᾶγμα πὸν προκάλεσε τὶς ἀντιδράσεις ἀρκετῶν ἐκ τῶν ἱεραρχῶν, ὡς ἀναιρούσης τὴν προαναφερθεῖσα ἀπόφαση τῆς ΔΙΣ καὶ ὡς καθιερούσης τυπικὸ ταφῆς τῆς ληκύθου τῆς περιεχοῦσης τέφραν καέντος νεκροῦ¹⁰.

Τὸ θέμα ἐπανῆλθε στὴν ἐπικαιρότητα τὸ ἔτος 1999, ἡ δὲ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὀργάνωσε σχετικὴ ἡμερίδα τῆς ὁποίας μάλιστα τὰ πρακτικὰ καὶ τὰ συμπεράσματα δημοσιεύθηκαν σὲ ἀνάλογο τεῦχος.

Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν ὑπολοίπων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν στὴν Εὐρώπη, Ἀμερικὴ, Βαλκάνια, Ρωσία, Ἀφρικὴ κ.λπ., ἐνῶ ἡ ἔμμονη στὴ διδασκα-

λία τῆς ταφῆς εἶναι καθολικὴ, στὴν πράξι φαίνεται ὅτι σιωπηρῶς μὲ τὸ πρόσχημα τῆς οἰκονομίας παρατηροῦνται ἐνίοτε παρεκκλίσεις, ἰδίως στὶς χῶρες τοῦ Δυτικοῦ κόσμου, ὅπου ἡ καύση ἐπικρατεῖ.

Θ. Ἡ ὀρθόδοξη παράδοση καὶ θεολογία

Στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας βέβαια, ἡ ταφή ἀποτελεῖ πάγια πρακτικὴ. Ἀπὸ τὴν Παλαιὰ ἀκόμη Διαθήκη, στο βιβλίο τῆς Γενέσεως, παρουσιάζεται ἡ ταφή τῆς Σάρρας, τοῦ Ἀβραάμ, τῆς Δεβώρας, τῆς Ραχήλ, τοῦ Ἰσαάκ, τῆς Ρεβέκκας, τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Μωυσέως κ.λπ., μάλιστα δὲ ἡ κήδευση τοῦ Ἰακώβ τῆ ἀδεία τοῦ Φαραῶ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῶν ἀδελφῶν του (Γεν. ν' 3).

Ἡ ἀποφυγὴ τῆς ταφῆς ἐθεωρεῖτο ὡς βαρύτερη τιμωρία: «ἐν θανάτῳ νοσηρῶ ἀποθανοῦνται, οὐ κοπήσονται καὶ οὐ ταφήσονται εἰς παράδειγμα ἐπὶ προσώπου γῆς ἔσονται καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς καὶ τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ»¹¹. Ἡ περίπτωση μὴ ταφῆς ἐθεωρεῖται μεγάλο κακὸ¹² ἢ ἐκδίκηση καὶ τιμωρία τοῦ Θεοῦ.

Τὸ ἴδιο καὶ ἡ φροντίδα τοῦ νεκροῦ σώματος ἀποτελεῖ ἐκφραση σεβασμοῦ πρὸς τὸν νεκρὸ ἀλλὰ καὶ ἀπόδειξη τῆς συνεχιζόμενης ζωῆς του. Ἔτσι αὐτὸ ἐκφράζεται μὲ τὸ κλείσιμο τῶν ματιῶν τοῦ νεκροῦ, «Ἰωσήφ ἐπιβαλεῖ τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμούς σου»¹⁴, μὲ τὴν ἐνδυση τῶν προσφιλῶν ἐνδυμάτων τοῦ νεκροῦ¹⁵ μὲ τὴν πάνδημη κήδευση, «καὶ ἐκοιμήθη Ἀσᾶ καὶ ἔθαψαν αὐτὸν ἐν μνήματι, ᾧ ὤρυξεν ἐαυτῷ ἐν πόλει Δαυὶδ, καὶ ἐκοίμησαν αὐτὸν ἐπὶ κλίνης καὶ ἔπλησαν ἀρωμάτων καὶ γένη μύρων μυρεψῶν καὶ ἐποίησαν αὐτῷ ἐκφορὰν μεγάλην ἕως σφόδρα»¹⁶.

Ἀλλὰ καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη γίνεται ἀναφορὰ στὴν ταφή τοῦ Τιμίου Προδρόμου: «καὶ προσελθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἦσαν τὸ σῶμα καὶ ἔθαψαν αὐτό, καὶ ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ Ἰησοῦ»¹⁷. Ἐπίσης βλέπουμε νὰ ἀποδίδεται τιμὴ στὸ νεκρὸ σῶμα τῆς Ταβιθά μὲ τὸ λούσιμο¹⁸, εἰς δὲ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου μὲ τὰ ἀρώματα («μύγμα σμύρνης καὶ ἀλόης ὡς λίτρας ἑκατόν»¹⁹), τὰ ὀθόνια («ἀγοράσας (ὁ Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας) σινδόνα») καὶ φυσικὰ τὴν ἐναπόθεση στὸ «λελατομημένον ἐκ πέτρας»²⁰ «καινὸν μνημεῖον»²¹.

Ἡ λεπτομερὴς ἀναφορὰ πού γίνεται μάλιστα καὶ ἀπὸ τοὺς τέσσερις εὐαγγελιστές- στὴ θεόσωμο ταφή τοῦ Κυρίου καταδεικνύει μὲ ἀδιαμφισβήτητο τρόπο τὴ μεγάλη σημασία της. Τὸ ἴδιο παρουσιάζεται στὴν εἰκονογραφία καὶ ὑμνολογία ἢ Κοί-μησις τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου, τοῦ Μεγ. Βασιλείου, τοῦ Ὁσίου Ἐφραίμ, τῶν Ἁγίων Μαρτύρων καὶ φυσικὰ ὄλων τῶν πιστῶν στὶς ὑπέροχες ἐπικήδειες ἀκολουθίες. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι στὸ περὶ μετανόιας κεφάλαιο τῆς Κλίμακος τοῦ Ἰωάννου ἢ ἀποφυγὴ τῆς ταφῆς καὶ ἡ παράδοση τοῦ σώματος ὡς βορὰ τῶν ὀρνέων ἐπίσης ἀναφέρεται ὡς τιμωρία καὶ ἡ σκέψη της ὡς ἀφορμὴ μετανόιας.

Τέλος, οἱ ἑορτὲς τῆς ἀνακομιδῆς τῶν τιμίων λειψάνων, ἡ περὶ αὐτὰ παράδοση καὶ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ βαθειὰ πίστη διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ σὲ ὅλες τὶς παραδόσεις τῶν Ὁρθοδόξων λαῶν ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἀλήθεια πού αὐτὴ κρύβει. Ὅλη αὐτὴ ἡ πλούσια συμφωνία τῆς παραδόσεως ἀποτελεῖ μίαν ἀδιάσειστη ἐπιβεβαίωση στὴν πίστη καὶ διαχρονικὴ πρακτικὴ τῆς Ἐκκλησίας πού μὲ κανέναν τρόπο δὲν μπορεῖ νὰ μεταβληθεῖ.

Συνοπτικὴ θεολογικὴ προσέγγιση τοῦ ὅλου θέματος παρουσιάζεται ἀπὸ τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Ναυπάκτου κ. Ἱερόθεο, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο «ἡ Ἐκκλησία δὲν μπορεῖ νὰ δεχθεῖ γιὰ τὰ μέλη της ἢ νὰ υἱοθετήσῃ τὴν ἀποτέφρωση τῶν σωμάτων, ἐπειδὴ σέβεται τὸ ἀνθρώπινο σῶμα πού τὸ θεωρεῖ κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ ἕνα στοιχεῖο τῆς ὑποστάσεως τοῦ ἀνθρώπου. Δεδομένου δὲ ὅτι παρὰ τὸν χωρισμὸ τῆς ψυχῆς ὑφίσταται αὐτὴ ἡ ἐνότητα, μιὰ τέτοια βίαιη πράξις μπορεῖ νὰ εἶναι βιασμὸς τῆς φύσης, ἀφοῦ τὸ φυσικὸ εἶναι ἢ ἀποσύνθεση... Ἔτσι, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τῆς καύσεως κρύπτεται ἡ περιφρόνησις πρὸς τὸ σῶμα, ἡ ἀπιστία στὴν ἀνάστασις τῶν νεκρῶν, ἡ μετεμψύχωση καὶ ἴσως νὰ κρύβεται καὶ ἡ ἄρνησις τῆς ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς μετὰ τὸν θάνατο»²².

Στὸ προαναφερθὲν ἄρθρο τοῦ ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομος, παραθέτει τὰ πορίσματα τῆς Ἡμερίδος τοῦ 1999, σύμφωνα μὲ τὰ ὁποῖα ὁ σεβασμὸς στὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο ἐπιβάλλει καὶ τὸν σεβασμὸ στὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ὅτι ἡ καύσις τοῦ νεκροῦ σώματος προσβάλλει τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας μας στὴν ἀνάστασις τῶν νεκρῶν καὶ ἀποτελεῖ προκλητικὴ διακήρυξις μηδενιστικῆς ἀπο-

χρώσεως. Μάλιστα, ὁ Σεβασμιώτατος ὑποστηρίζει ὅτι «ἡ ἄρνητικὴ τοποθέτησή μας ὡς Ἐκκλησίας ἔναντι τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ διδασκαλία της γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὡς θεῖου δημιουργήματος καὶ τὴ στάσις του ἔναντι τῆς κτιστῆς φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ της».

I. Τί πρέπει νὰ κάνουμε ὡς Ἐκκλησία

Κατὰ τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Ναυπάκτου κ. Ἱερόθεο, «πρῶτον ἢ ἐξόδιος ἀκολουθία συνδέεται στενὰ μὲ ὄραση ἀνθρωπίνου σώματος καὶ ὄχι τέφρας. Ὅλα τὰ τροπάρια κάνουν λόγο γιὰ κεκοιμημένο καὶ ὄχι γιὰ ἀποτεφρωμένο, γιὰ σῶμα πού βρῖσκεται μπροστὰ μας, γιὰ τελευταῖο ἀσπασμὸ κ.λπ. Δεύτερον, ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀκολουθία τῆς ταφῆς ἔχει σχέση μὲ ἐνταφιασμὸ σώματος καὶ ὄχι μὲ ἐνταφιασμὸ τέφρας. Ὅποτε καὶ τὰ δύο αὐτὰ σημεῖα ὁδηγοῦν στὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν πρέπει νὰ γίνεται ἐξόδιος ἀκολουθία οὔτε πρὸς τῆς καύσεως οὔτε μετὰ ἀπὸ αὐτὴν, ἐφ' ὅσον στὴν πρώτη περίπτωση δὲν θὰ ἀκολουθήσῃ ταφή καὶ στὴν δευτέρῃ δὲν θὰ ὑπάρχει σῶμα, ἀλλὰ τέφρα.

Ἡ Ἐκκλησία πρέπει νὰ μείνῃ ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὸ κοσμικὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἐξακολουθῇ νὰ κηδεύῃ καὶ νὰ ἐνταφιάξῃ τὰ σώματα, τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ λείψανα, καὶ τὰ ὁποῖα θὰ κοιμῶνται ἀναμένοντας τὴν ἀνάστασή τους καὶ ὅταν γίνεται ἐκταφὴ νῆ μορῇ νὰ διαπιστώνεται ἡ ἀγιότητα τοῦ κεκοιμημένου. Διότι ἡ ἀφθαρσία καὶ ἡ θαυματουργία τῶν λειψάνων εἶναι τεκμήριο θεώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀφοῦ ἡ Χάρις τοῦ Θεοῦ διαπορθεύεται καὶ σὲ δλόκληρο τὸ σῶμα. Καὶ ἀσφαλῶς, ἡ βεβαίωση ὑπάρξεως ἑνὸς ἁγίου ἔχει βαθειὰ σημασία, γιὰτὶ τότε θὰ ξέρουμε ὅτι οἱ πρεσβεῖες του θὰ συντελοῦν καὶ στὴν δική μας σωτηρία»²³.

Κατόπιν αὐτῶν, θὰ μπορούσαμε συμπερασματικά, νὰ ποῦμε τὰ ἑξῆς:

(α) Πρέπει νὰ ἐμμείνουμε στὴν συμβατὴ μὲ τὴν παράδοση καὶ θεολογία διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας δίχως φανατισμούς, δίχως ὁμως καὶ καμμία ὑποχώρησις. Ἡ ἀπαίτησις τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν ἀποτελεῖ στὴ βάση καὶ τὰ ἐλατήριά της κίνησις ἀμφισβήτησις θεμελιωδῶν δογματικῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεώς μας.

Ἡ Ἐκκλησία ἀπορρίπτει τὴν καύσις γιὰτὶ ἀδυνατεῖ μὲ αὐτὴν νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴ βεβαιότητα

καὶ εὐλογία τῆς ταφῆς. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑποτάξει τὸν σεβασμὸ τῆς πρὸς τὴν ἱερότητα τοῦ σώματος στὰ πείσμονα μηδενιστικὰ κηρύγματα τῆς ἐποχῆς μας. Δὲν μπορεῖ κάτι βίαιο νὰ τὸ προσφέρει ὡς ἐναλλακτικὴ δυνατότητα δίπλα σὲ κάτι ἅγιο. Σὲ αὐτὸ πρέπει νὰ μείνουμε ἀνυποχώρητοι, ἔστω καὶ ἂν ὑπάρχει ἔντονη πολεμικὴ ἢ ἀπόρριψη.

(β) Εἶναι ἀναγκαῖο ὁμως νὰ διορθώσουμε καὶ τὰ δικά μας λάθη, νὰ συμπληρώσουμε τὶς παραλείψεις μας, νὰ βελτιώσουμε τὸ ἦθος τῆς παρουσίας μας καὶ ἔτσι νὰ μιλήσουμε ταπεινὰ γιὰ τὴν ταφή ὅπως τὴ ζεῖ ἡ Ἐκκλησία μας καὶ ἡ θεολογία τῆς. Διαφορετικὰ ὁ λόγος μας εἶναι σκληρὸς καὶ αὐτοαναιρετικὸς. Ἐμεῖς δίνουμε ἐπιχειρήματα στοὺς ἄλλους.

Ὅφειλουμε ὡς Ἐκκλησία, ἐφ' ὅσον ἐπιμένουμε στὴ μεγάλη σημασία τῆς ταφῆς, νὰ περιβάλλουμε τὶς σχετικὲς τελετουργικὲς πράξεις κηδεῖα, ταφή, ἐπιμημόσυνη δέηση, ἐκταφή, φύλαξη τῶν ὀστέων, μὲ ἀνάλογη πρὸς τὰ ψαλλόμενα καὶ θεολογικῶς ὑποστηριζόμενα τάξη, σοβαρότητα, καθαρότητα, σεβασμὸ, ἀνθρωπιά, αἰσθητικὴ. Θὰ μποροῦσε ἡ φροντίδα τῆς ἐπιστροφῆς μας στὴν ποιοτικὴ βελτίωση ὄλων αὐτῶν τῶν ἀκολουθιῶν νὰ λειτουργήσει τόσο θεραπευτικὰ καὶ παρηγορητικὰ στὶς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων πού τελικὰ τὸ ὅλο θέμα νὰ ἐκφυλισθεῖ. Πολὺ εὐκόλα ἀντικαθιστᾶ κανεὶς τὴν αἴσθηση τῆς ἐκμετάλλευσης ἢ τὴν ἀγανάκτηση πού προκαλεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀναισθησία μὲ μιὰ μηδενιστικὴ ἐπιλογή. Πολὺ δύσκολα ὁμως θὰ μποροῦσε νὰ ἀρνηθεῖ στὸν πόνου τοῦ χάδι τῆς ἐλπίδας, τῆς ἀνακούφισης, τῆς εὐγενικῆς παραμυθίας, τῆς ἀλήθειας.

(γ) Πρέπει νὰ διδάξουμε μὲ εὐγένεια, νὰ ἐξηγήσουμε μὲ ὑπομονή καὶ νὰ ἀκούσουμε μὲ ἀγάπη τὸν λαὸ μας ἀκόμη καὶ ὅταν ἐκτρέπεται. Ἡ παράδοσή μας εἶναι πολὺ ἀληθινὴ καὶ ἀνθρώπινη. Εἶναι ἀνάγκη νὰ μιλήσουμε στὴ διάλεκτο αὐτῶν πού ἐπιχειρηματολογοῦν ἀντίθετα, μὲ φρόνημα ὁμως καὶ τρόπο ἐντελῶς διαφορετικὸ. Ἕνας τέτοιος λόγος ἐμπνέει καὶ καλλιεργεῖ, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν καταθέτει τὴν καλύτερη ἐπιχειρηματολογία.

Ἡ ἐπιμονὴ τῆς ἀποτέφρωσης εἶναι ἁμαρτία ὅχι τόσο γιὰ τὴ βιαιότητα τῆς καύσης— καὶ γι' αὐτό— ὅσο γιὰ τὴ λάθος σχέση μας μὲ τὴν Ἐκκλησία. Κάθε ἀπόκλιση ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας

εἶναι ἀποξένωση ἀπὸ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀνυπακοή μας στὶς προτροπὲς καὶ ἀποφάσεις τῆς κλονίζει τὴν ἴδια τὴ σχέση μας μὲ τὸν Κύριο. Μὲ τὴν Ἐκκλησία δὲν συζητοῦμε, δὲν διεκδικοῦμε τὸ δίκαιό μας, δὲν προσπαθοῦμε νὰ πείσουμε μὲ ἐπιχειρήματα γιὰ τὸ δῆθεν λάθος τῆς. Στὴν Ἐκκλησία ἐξομολογοῦμεθα, μαθητεύουμε καὶ ὑπακούουμε, καταθέτουμε τὰ ἐρωτήματά μας καὶ συμμορφούμεθα μὲ τὶς ἀποφάσεις τῆς. Πῶς μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ ἡ δυσκολία κάποιου νὰ συμμορφωθεῖ;

Μὲ τὴν ἴδια λογικὴ πού κάποιος ἐπιμένει νὰ κηδευθεῖ καὶ νὰ ἀποτεφρωθεῖ, κάποιος ἄλλος θὰ μποροῦσε νὰ ζητήσει βάπτισμα χωρὶς τριττὴ κατάδυση ἢ θεῖα μετάληψη μὲ δική του ἢ μιᾶς χρήσεως λαβίδα, προφασιζόμενος λόγους ψυχολογικοὺς ἢ ἐπικαλούμενος προφάσεις δημόσιας ὑγείας. Ἡ Ἐκκλησία, μαζὶ μὲ τὴ θεολογία τῆς δὲν διαπραγματεύεται καὶ τὴν διαχρονικὴ πρακτικὴ τῆς πίστεως καὶ τῆς ζωῆς τῆς.

(δ) Γιὰ ὅσους ἐπιμένουν στὴν καύση, μάλιστα μὲ δημόσια δήλωση ἀπιστίας στὴν αἰώνια ζωὴ ἢ ἀσεβείας καὶ περιφρόνησης τῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει κανένας ἀπολύτως λόγος νὰ τελεσθεῖ ἐξόδιος ἀκολουθία ἢ ἐπιμημόσυνη δέηση. Αὐτὸ πού πρέπει νὰ σεβαστεῖ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἀπόρριψη τῆς διδασκαλίας τῆς ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ ὄχι ἡ ἐνδεχόμενη ἐπιθυμία τῶν συγγενῶν, συχνὰ γιὰ κοινωνικοὺς λόγους, τῆς τελέσεως ἐπιμημόσυνης καὶ ἐπιμημοσύνης ἀκολουθίας. Οἱ ἀκολουθίες αὐτὲς προϋποθέτουν τὴν πίστη καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἀποθανόντος στὴ μετὰ θάνατον ζωὴ καὶ τὸν σεβασμὸ τοῦ στὴν Ἐκκλησία. Δὲν τελοῦνται γιὰ κοινωνικοὺς λόγους πού ἱκανοποιοῦν τὶς ἐπιθυμίες, τὶς ἀνάγκες ἢ τὰ συναισθήματα τῶν συγγενῶν, ἀλλὰ ἀποτελοῦν προσευχὲς καὶ ἐκτενεῖς δεήσεις τῆς Ἐκκλησίας ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἢ ὅποια ἐκφράζει τὴν ἀγάπη τῆς στὸν ἀποθανόντα ὡς πίστη στὸν Κύριο, ἐλπίδα στὴ σωτηρία, πόθο μετοχῆς στὴν αἰώνια ἐξανάσταση καὶ αἴτηση συγχωρήσεως τῶν ἁμαρτιῶν παρὰ τοῦ Κυρίου. Πῶς νὰ ψάλλουμε «Μακαρία ἡ ὁδός...» σὲ κάποιον πού δηλώνει πίστη στὴ μετὰ θάνατον ἀνυπαρξία του;

Ἡ Ἐκκλησία μὲ κανέναν τρόπο δὲν πρέπει νὰ μειώσει τὸν ἀπόλυτο χαρακτήρα αὐτῆς τῆς διδασκαλίας τῆς. Κάτι τέτοιο ἀποδυναμώνει τὴ σχέση τῆς μὲ τὴν ἀλήθεια.

(ε) Σὲ περιπτώσεις ὅμως πού κάποιοι χωρὶς νὰ ἀσεβοῦν στὴν Ἐκκλησία, δυσκολεύονται νὰ συμμορφωθοῦν μὲ τὴ διδασκαλία τῆς, ἐνδεχομένως γιὰ λόγους ψυχολογικοῦς ἢ ἐσφαλμένης οἰκολογικῆς συνείδησης ἢ κοινωνικῆς πίεσης ἢ παραπλάνησης, θὰ μπορούσαμε νὰ συζητήσουμε τὸ ἐνδεχόμενο κάποιας οἰκονομίας.

Ἐὰν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος συμφωνήσει ὅτι ὑπάρχουν τέτοια περιθώρια, τότε θὰ ἦταν δυνατόν νὰ μὴν τελέσουμε μὲν ἀκολουθία, ἀλλὰ νὰ ἔχουμε τὴν ἐτοιμότητα νὰ διαβάσουμε κατ' οἰκονομίαν μία δέηση ὥστε νὰ μὴν φύγουν κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον ἀδιάβατοι. Ἡ περίπτωση αὐτὴ ἐνέχει τὸ μειονέκτημα ὅτι εἰσάγει κάτι καινούργιο στὸ Εὐχολόγιο πού μπορεί νὰ δημιουργήσει ἐνοστάσεις καὶ παρερμηνεῖες ἢ καὶ νὰ ἀποδυναμώσει τὴν εὐλογημένη καὶ διαχρονικὰ ἐπιβεβαιωμένη πρακτικὴ τῆς ὅσον ἀφορᾷ στὴν ταφή.

Στὴν περίπτωση ὅμως συμφώνου γνώμης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ δέηση αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ τελεσθῆ μὲ κάποιους ὄρους, δεῖγμα τῶν ὁποίων καὶ καταθέτω ὡς ἀπλὴ σκέψη, γιὰ ἐπεξεργασία ἀπὸ τοὺς ἀρμοδίους:

1) Μὲ τὴν κατὰ περίπτωσιν ἄδεια τοῦ οἰκείου Μητροπολίτου καὶ μόνον,

2) Μὲ τὴν ἐμφανῆ αἴσθηση ὅτι δὲν ὑποχωροῦμε, ἀλλὰ οἰκονομοῦμε μόνον ἐντελῶς εἰδικῆς περιπτώσεις,

3) Ἡ δέηση δὲν πρέπει νὰ ἀποκαλεῖται *ἐπικήδειος*, διότι δὲν ἔχει χαρακτηριστὰ κηδεῖας, δηλαδή φροντίδος τοῦ σώματος, ἀλλὰ κάπως διαφορετικά, ἴσως *νεκρώσιμος συγχωρητικὴ δέησις*. Ὁ νεκρὸς πρέπει νὰ ἀποκαλεῖται νεκρὸς ἢ τουλάχιστον ἀποθανόντων ἢ ἐκλιπῶν καὶ ἴσως ὄχι κεκοιμημένος.

4) Ἡ νεκρώσιμος δέησις πρέπει νὰ εἶναι κυρίως συγχωρητικοῦ χαρακτήρος, σαφῶς διαφοροποιημένη ἀπὸ τὴν ἐξόδιο ἀκολουθία, δηλαδή νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ψαλμοὺς καὶ εὐχῆς συγχωρήσεως τοῦ ἀποθανόντος (κατὰ τὸ προηγούμενο τῆς ἀκολουθίας τοῦ στεφανώματος εἰς διγάμους) καὶ ἀπὸ προσευχῆς ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς του.

5) Ἡ δέηση δὲν πρέπει νὰ περιλαμβάνει τίποτε γιὰ τὴ δόξα τοῦ σώματος ἢ γιὰ τὴ βεβαιότητα τῆς σωτηρίας τοῦ ἀποθανόντος (ὄχι κοιμηθέντος, π.χ. «Μακαρία ἡ ὁδὸς ...», «Ἄμωμοι ἐν ὁδῷ ...», «Με-

τὰ πνευμάτων δικαίων» κ.λπ.). Ἐπίσης τίποτε ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ φιλοσοφία τοῦ θανάτου (Ὁκτώηχα τροπάρια, μακαρισμοί). Σὲ μία τέτοια δέηση, ὁ ἱερέας δὲν δίδει συγχώρηση κατὰ τὴν ἀποστολικὴ του ἐξουσία («*ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ... ὅσα ἂν δήσητε...*» κ.λπ.), ἀλλὰ αἰτεῖται τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἀποθανόντα, τὸν ὁποῖον, ὡς ἐκ τούτου, δὲν συνοδεύει ἢ συγχώρηση τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ ἡ προσευχὴ τῆς.

6) Ἡ δέηση δὲν μπορεί νὰ ἔχει τὴ χαρὰ καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς κανονικῆς κηδεῖας. Γι' αὐτὸ καὶ δὲν πρέπει νὰ περιλαμβάνει μουσικοὺς ὕμνους. Μπορεῖ νὰ ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ διαβαστὰ κείμενα, ψαλμοὺς, εὐχῆς, δεήσεις. Ἐπίσης δὲν ἀρχίζει δοξολογικὰ μὲ «*Εὐλογητὸς ὁ Θεός...*», ἀλλὰ μὲ «*Πρόσχωμεν! Ἀμήν*» (ἐκ τρίτου) ἢ κάτι ἀνάλογο.

7) Πρέπει νὰ τελεῖται μόνο σὲ κοιμητηριακὸ ναὸ μὲ κρεματόριο, ὄχι σὲ ἐνοριακὸ ναὸ, παρεκκλήσι ἢ φυσικὰ μοναστήρι.

8) Νὰ τελεῖται κατὰ προτίμησιν γιὰ τὸν νεκρὸ καὶ ὄχι ἐνώπιον τοῦ νεκροῦ (γιὰ νὰ μὴν θεωρεῖται ἐπικήδειος ἀκολουθία) ἢ, ἐὰν ἀκολουθηθεῖ ἡ πλεονοικονομικὴ ὁδός, μόνον ἐνώπιον τοῦ νεκροῦ σώματος καὶ φυσικὰ πρὸ τῆς ἀποτεφρώσεως καὶ ποτὲ ἐνώπιον τῆς τεφροδόχου. Ἐπίσης, ποτὲ ἀνεξαιρέτως δὲν πρέπει νὰ τελεσθεῖ κάποιας μορφῆς ταφή στὴν τέφρα, ἂν μᾶς ζητηθεῖ.

9) Μία τέτοια δέηση δὲν τελεῖται ποτὲ ἀπὸ ἐπίσκοπο ἢ μὲ συλλειτουργο. Τὴν διαβάζει μόνος του ἓνας ἱερέας, μὲ ἐπιτραχήλιον, ἄνευ φελωνίου, ἄνευ θυμιάματος καὶ δὲν ἐκφωνεῖται ἐκκλησιαστικὸς λόγος.

10) Τὴν ἴδια δέηση θὰ μπορούσε ἡ Ἐκκλησία νὰ διαβάξει σὲ αὐτόχειρες πού σίγουρα διέπραξαν τὴν αὐτοκτονία, ἀλλὰ μὲ ἀδιευκρίνιστους ὄρους καὶ τοὺς ὁποίους αἰσθάνεται ὅτι μπορεί καὶ πρέπει κάπως νὰ οἰκονομήσει. Τὸ ἴδιο καὶ σὲ περιπτώσεις ἐμφανῶς ἐκτραπέντων καὶ μὴ μετανοησάντων (π.χ. βλασφημῶν, δολοφόνων, ὅσων ἔχασαν τὴ ζωὴ τους κατὰ τὴ διάρκεια ἐγκληματικῆς ἐνέργειας κ.λπ.) γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ὑπάρχει τὸ ὑπόβαθρο παροχῆς συγχωρήσεως (ἀφοῦ ἔφυγαν καθ' ὅλες τὶς ἐνδείξεις χωρὶς μετάνοια), ὑπάρχουν ὅμως τὰ περιθώρια τοῦ θεϊκοῦ ἐλέους (ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησία εὐχεται γιὰ ὅλους).

11) Ἡ ἴδια ἀκολουθία θὰ μποροῦσε νὰ ἀναγνωσθεῖ καὶ ἀντὶ ἐπιμνημοσύνου δεήσεως συνολικὰ τρεῖς φορές.

12) Τέλος καλὸ θὰ ἦταν νὰ ληφθεῖ πρόνοια ὥστε νὰ συνταχθεῖ μία σύντομη ἀκολουθία τῆς ἐκταφῆς μὲ ἐλπιδοφόρο μήνυμα, ἀναστάσιμη θεολογία καὶ κάποιο ἀπλὸ ἀλλὰ ὁμορφο τελετουργικὸ, ἐμπνευσμένη ἀπὸ τὸ ἦθος τῶν ἐορτῶν ἀνακομιδῆς τιμίων λειψάνων ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ὅλα αὐτὰ βέβαια ἐπαφίενται στὴ σοφὴ κρίση τῆς Ἱεραρχίας. Ἐκεῖνο πού ἐν κατακλειδί θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε εἶναι ὅτι, ἐνῶ οἱ μεγάλες ἀλλαγές στὶς κοινωνικὲς ἀντιλήψεις καὶ στὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα καὶ σὲ ἄλλα συναφῆ φαίνεται πὼς ἀποτελοῦν μεγάλες προκλήσεις γιὰ τὴ σχέση τῶν πιστῶν μὲ τὴν Ἐκκλησία, τὴν ὁποία καὶ ἐνδεχομένως νὰ τραυματίζουν, ταυτόχρονα ἀποτελοῦν καὶ μοναδικές εὐκαιρίες γιὰ τὴ σχέση καὶ τὴν ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ σῶμα τῶν πιστῶν. Εἶναι εὐκαιρία νὰ προβάλλουμε τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν ὁμορφιὰ τῆς ταφῆς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἄντουράκη, Γεωργίου: *Ταφή, καύση καὶ ἀνάσταση νεκρῶν*, Ἀθήνα 1981.
Θεοδωρίδου, Δημητρίου: *Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν*.

Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, *Ταφή ἢ καύση τῶν νεκρῶν*; Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Ἀθήνα 2002.

Λέκκου, Εὐαγγέλου: *Ταφή ἢ καύση τῶν νεκρῶν*, ἐκδ. Ἀποστ. Διακονίας, Ἀθήνα 1994.

Μαντζουνέα, Εὐαγγέλου: *Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν*, Ἀθήνα 1987.

Μητρ. Κυθήρων Μελετίου (Γαλανοπούλου): *Διατὴ ταφή καὶ ὄχι καῦσις τῶν νεκρῶν*, Ἀθήνα 1962.

Μπαλάνου, Δημητρίου: *Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν ὑπὸ θρησκευτικὴν ἔποψιν*.

Μπούμη, Παναγιώτη: *Ἡ καύση τῶν σωμάτων*, ἐκδ. Ἐπτάλοφος, 1999.

ΣΧΕΤΙΚΑ ΑΡΘΡΑ

Μητρ. Μεσσηνίας Χρυσοστόμου (Σαββάτου): *Ταφή ἢ καύση τῶν νεκρῶν*; Ἡ ἀπάντηση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τὰ ἀνθρώπινα δικαιώματα, *ΙΘΩΜΗ*, ἀρ. τεύχ. 57 (58), 2008, σσ. 11-14.

Μητρ. Ναυπάκτου Ἱεροθέου (Βλάχου): Ἡ θεολογικὴ ἔποψη καὶ οἱ ἐκκλησιολογικὲς συνέπειες τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν. *Ταφή ἢ καύση τῶν νεκρῶν*; Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Ἀθήνα 2002.

Ἀρχιμ. Νικολάου Χατζηνικολάου: *Καύση νεκρῶν: ἀμετάκλητη λήθη ἢ αἰωνία μνήμη*; *Καθημερινή*, 17.1.1999.

Πρωτοπρ. Γεωργίου Μεταλληνού: Ἡ ταφή τῶν νεκρῶν καρδιὰ τοῦ πολιτισμοῦ μας, *Χριστιανική*, 25.2.1999

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. α. Ἐπιτρέπεται ἡ ἀποτέφρωση νεκρῶν, ἡμεδαπῶν ἢ ἀλλοδαπῶν, τῶν ὁποίων οἱ θρησκευτικὲς πεποιθήσεις ἐπέτρεπαν τὴ μετὰ θάνατον ἀποτέφρωση.
- β. Προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀποτέφρωση εἶναι ἡ προηγούμενη ρητὴ, χωρὶς ὄρο ἢ αἴρεση, δήλωση τοῦ θανόντος γιὰ τὴ σχετικὴ ἐπιθυμία του ἢ ἡ ἀντίστοιχη δήλωση τῶν συγγενῶν του, ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγχιστείας, ἕως καὶ τὸν τέταρτο βαθμὸ, κατὰ σειρὰ τάξεως. Σὲ περίπτωσι διαφωνίας μεταξὺ συγγενῶν πού βρίσκονται στὴν ἴδια τάξη, ἡ σχετικὴ ἀπόφασι λαμβάνεται ἀπὸ τὸν Εἰσαγγελέα, στὴν περιφέρεια τοῦ ὁποίου φυλάσσεται ὁ νεκρός. Προκειμένου γιὰ ἀνήλικα τέκνα, ἡ δήλωση γίνεται καὶ ἀπὸ τοὺς δύο γονεῖς ἢ ἀπὸ ἐκεῖνον πού ἀσκεῖ τὴ γονικὴ μέριμνα κατὰ τὰ ἄρθρα 1510 ἐπ. τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα.
- γ. Ἡ ἄδεια ἀποτέφρωσις χορηγεῖται ἀπὸ τὸν Δῆμο ἢ τὴν Κοινότητα, ὅπου λειτουργεῖ τὸ Κέντρο, στὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ἀποτέφρωση.

- δ. *Με προεδρικό διάταγμα, πού εκδίδεται ύστερα από πρόταση των Υπουργών Έσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Άποκέντρωσης, Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων και Υγείας και Κοινωνικής Άλληλεγγύης, καθορίζονται οί χώροι δημιουργίας Κέντρων Άποτέφρωσης Νεκρών, οί όροι και ό έλεγχος λειτουργίας τους, καθώς και ειδικότερες προϋποθέσεις άποτέφρωσης. Για τόν καθορισμό τών χώρων άποτέφρωσης νεκρών άπαιτείται γνώμη του οίκειου Δήμου ή Κοινότητας. Με κοινή άπόφαση τών άνωτέρω Υπουργών ρυθμίζονται ειδικότερα σχετικά ζητήματα, καθώς και ζητήματα με χαρακτήρα τεχνικό ή λεπτομερειακό.*
2. Σκεπτικό Άποφάσεως 2676/1943:
Η καϋσις:
 α. Προσρκούει στο δόγμα τής άναστάσεως τών νεκρών.
 β. Άπό δογματικής άπόψεως, ένω ή ταφή ύπενθυμίζει τήν έλπίδα τής άναστάσεως και νέας ζωής, αϋτη γεννώσα τήν ιδέαν τής άνυπαρξίας εις τόν νοϋν εΐναι άντιχριστιανική.
 γ. Προσρκούει εις τό όραμα του προφήτου Ίεζεκιήλ περι καταστάσεως τών νεκρών (Ίεζ. λγ΄ 4-6, 7-10).
 δ. Προσρκούει εις τήν διδασκαλίαν του έκκλησιαστικού συγγραφέως Τερτυλλιανου, όστις χαρακτηρίζει τήν καϋσιν ως άπανθρωπίαν.
3. Μητρ. Μεσοητίας Χρυσοστόμου (Σαββάτου): Ταφή ή καϋση τών νεκρών; Η άπάντηση τής Όρθόδοξης Έκκλησίας και τά ανθρώπινα δικαιώματα, *Ίθώμη*, αρ. τεϋχ. 57 (58), 2008, σ. 12.
4. Γιανναρά Χρήστου: Γιατί τόσο άντιμεταφυσικό μένος; *Καθημερινή*, 23.8.2009.
5. Όμήρου Όδύσσεια, Λ 560 κ. έξ.
6. Όμήρου Όδύσσεια, Ε 300-311.
7. Λόγος κατά Άριστογείτονος και κατά Φιλίππου λόγοι.
8. Όμήρου Ίλιάς Ψ 71, Αισχύλου Πέρσαι 405, Ξενοφώντος Άπομνημονεύματα, Β΄ κεφ. ΙΙ, 13, Θουκυδίδου Α΄ 134 κ.ά.
9. «Παράδοξον τυγχάνει έν μέσαις Άθήναις, τή Πρωτευούση Χώρας Όρθοδόξου, να λαμβάνη χώραν καϋσις νεκρών, έστω και νηπίων, παρά τάς άπαγορευτικάς Διατάξεις τής ήμετέρας Έκκλησίας, Ό Άθηνών Θεόκλητος».
10. Έφημ. Άθηναϊκή, 6.7.1962, Βήμα, 8.7.1961 και Καθημερινή, 20.7.1961.
11. Έερ. ιστ΄ 4-5, Ησ. ιδ΄ 19.
12. Έκκλ. στ΄ 3, Ησ. ιδ΄ 19.
13. Δευτ. κη΄ 26, Έερ. ζ΄ 33, ιδ΄ 16, ιστ΄ 4-6, ιθ΄ 7, Ίεζ. κθ΄ 5.
14. Γεν. μστ΄ 4.
15. Α΄ Βασ. κη΄ 14, Ίεζ. λβ΄ 27.
16. Β΄ Παρκαλ. ιστ΄ 14.
17. Ματθ. ιδ΄ 12.
18. Πράξ. θ΄ 37-38.
19. Ίω. κ΄ 39.
20. Μάρκ. ιε΄ 46.
21. Ματθ. κζ΄ 60.
22. Μητρ. Ναυπάκτου Ίεροθέου (Βλάχου): Η θεολογική άποψη και οί έκκλησιολογικές συνέπειες τής καϋσεως τών νεκρών, *Ταφή ή καϋση τών νεκρών*; Ίερά Σύνοδος τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Ε.Μ.Υ.Ε.Ε., Άθήναι 2002, σσ. 37-38.
23. ένθ. παρ. σ. 39.

«Τρόποι Κατηχήσεως τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας σὸ σύγχρονο γίνεσθαι».

Τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως κ. Ἱερεμίας

(Εἰσήγηση στὴν Ἑκτακτὴ Σύγκληση τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,
12 Μαΐου 2010)

Μακαριώτατε Πάτερ καὶ Δέσποτα,
Σεβασμιώτατοι ἅγιοι Πατέρες οἱ συγκροτοῦντες τὴν
Ἱεραρχίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,

Εὐχαριστῶ γιὰ τὴν τιμὴ σὸ ταπεινὸ μου πρόσωπο
νὰ ὁμιλήσω στὴν Ἱεραρχία τῆς Ἐκκλησίας μας, ἂν
καὶ εἶμαι ἓνα ἀπὸ τὰ νεώτερα μέλη Αὐτῆς. Τὸ θέμα
τὸ ὁποῖο μοῦ ἀνετέθη νὰ ἀναπτύξω εἶναι «Τρόποι
Κατηχήσεως τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας σὸ
σύγχρονο γίνεσθαι». Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, ὅταν ἡ
Ἁγία καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας μας μᾶς
ἐκάλεσε νὰ ἀναφέρουμε θέματα πρὸς ἀνάπτυξη
στὴν Ἱεραρχία τοῦ Ὀκτωβρίου, ἡ ταπεινότης μου ὡς
τοιοῦτο θέμα ὑπέδειξε τὸ περὶ Κατηχήσεως τοῦ λα-
οῦ, καὶ μὲ τὴν ἐντολὴ λοιπὸν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου θὰ
παρουσιάσω τὴν ἀναγκαιότητα τοῦ τοιοῦτου θέμα-
τος.

1. Τὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, Σεβασμιώτατοι Πατέ-
ρες καὶ Ἀδελφοί, εἶναι νὰ κατηχεῖ τὰ παιδιά Της. Ἡ
ἐννοια τῆς λέξεως «Κατήχηση» εἶναι ἱερή. Συντίθε-
ται ἀπὸ τὸ ἐπίρρημα «κάτω» καὶ τὸ οὐσιαστικὸ
«ἦχος» καὶ μᾶς ὑπενθυμίζει τὴν Πεντηκοστή, κατὰ
τὴν ὁποία οἱ Ἀπόστολοι ἄκουσαν ἦχο φερόμενο ἀπὸ
πάνω, ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, πρὸς τὰ κάτω (Πράξ. 2,2).
Ἄρα ἡ Κατήχηση, τὴν ὁποία ἀπευθύνει ἡ Ἐκκλησία
στὸν λαὸ Της, εἶναι μία Πεντηκοστή, γιατί προσφέ-
ρει τὴν βοή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σ' αὐτόν. Τὸ λέγω
αὐτὸ πρῶτον μὲν, γιὰ νὰ δηλώσω ποιά πρέπει νὰ
εἶναι ἡ πηγὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς Κατηχήσεως·
πρέπει νὰ εἶναι οἱ λόγοι τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν
θεοφόρων ἁγίων Πατέρων, γιατί αὐτὰ τὰ κείμενα
ἔχουν τὴν βοή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Δεύτερον δέ,
γιὰ νὰ πῶ τὸ ἄλλο, ὅτι δὲν πρέπει νὰ παραλλάσσο-
με τὴν ἱερὴ λέξη «Κατήχηση» καὶ «Κατηχητικὸ» μὲ
ἄλλες ἐκφράσεις, ὅπως «συντροφία», «ὁμάδα», «κύ-
κλος» κ.ἄ., λέξεις κοσμικῆς, ποὺ δὲν ἔχουν καμμιά
θεολογία¹.

Ἡ ἔκφραση «Κατήχηση» δὲν σημαίνει γενικὰ τὴν
ἐξαγγελία τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ εἰδικώτερα δη-
λώνει τὴν διδασκαλία τῶν θεμελιωδῶν δογμάτων
τῆς πίστεώς μας καὶ τοῦ τρόπου καὶ τῆς μεθόδου νὰ
καθαρίσουμε τὴν ψυχὴ μας ἀπὸ τὰ πάθη, γιὰ νὰ γε-
νόμεθα ἀπολαυστικὰ τὸν Θεό. Ἔχει λοιπὸν βασικὰ
μαθήματα ἡ Κατήχηση καὶ γι' αὐτὸ ὁ ἅγιος Κύριλ-
λος ὁ Ἱεροσολύμων λέγει γι' αὐτὴν ὅτι ἡ μαθήματά
τῆς δὲν εἶναι σὰν τὰ ἄλλα, δὲν εἶναι «συνήθειες» ὁμι-
λίες, λέγει, ἀλλὰ εἶναι θεμελιώδης διδασκαλία γιὰ
τὴν οἰκοδομὴ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ
εἶναι λίαν ἀναγκαία².

2. Ὁ τρόπος Κατηχήσεως τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ πά-
ντοτε, καὶ σήμερα βεβαίως, γίνεται μὲ τὸ κήρυγμα
τῶν κηρύκων Της καὶ ἰδιαίτερα τῶν Ἐπισκόπων
Της· γιατί ὁ Ἐπίσκοπος, αὐτὸς κυρίως εἶναι ὁ κήρυ-
κας τοῦ θείου λόγου στὴν Ἱεραρχία του³. Ὅτι δὲ μὲ
τὸ κήρυγμα πραγματικὰ γίνεται ἡ Κατήχηση φαίνε-
ται ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ Ἅγιο Πνεῦμα ἐμφανίστηκε ἐν εἶδει
γλωσσῶν (Πράξ. 2,3). Ἡ γλῶσσα ὑποδηλώνει ὁμι-
λία. Μὲ τὴν ὁμιλία, μὲ τὸ κήρυγμα οἱ Ἀπόστολοι θὰ
διέδιδαν τὴν πίστι⁴.

Γίνονται βέβαια κηρύγματα, καὶ προφορικὰ καὶ
γραπτὰ, ἀλλὰ τί συμβαίνει τέλος πάντων, ποῦ τελικὰ
ὁ λαὸς μας μένει ἀκατήχητος; Τί φταίει; Νομίζω,
Μακαριώτατε Πάτερ καὶ Σεβασμιώτατοι Ἅγιοι Πα-
τέρες, νομίζω, λέγω, ὅτι φταίει τὸ κήρυγμα, ἔτσι
ὅπως αὐτὸ γίνεται. Γιατὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀκουόμενα
κηρύγματα δὲν εἶναι Κατήχηση. Δὲν εἶναι πιά σήμε-
ρα τὸ κήρυγμα ἐρμηνεία τοῦ ἱεροῦ κειμένου, ὅπως
ἔτσι ἦταν τὸ κήρυγμα τῶν ἁγίων Πατέρων. «Ἡ
ἐμβάθυνσις εἰς τὸ ἱερὸν κείμενον, κύριοι φοιτηταί,
μᾶς ἔλεγε ὁ Καθηγητὴς Βέλλας εἶναι θεῖον πρᾶγμα,
διὰ τοῦτο καλεῖται ἐρμηνεία, ἀπὸ τὸ Ἑρμῆς, τὸν
ὁποῖον οἱ παλαιοὶ ἐθεώρουν ἀγγελιαφόρον τῶν
θεῶν. Ἐρμηνεία λοιπὸν σημαίνει νὰ συλλάβωμεν
τὴν ἀγγελίαν, τὸ μήνυμα τοῦ ἱεροῦ κειμένου». Ἡ

Ἁγία Γραφή, ὅπως αὐτὴν ἠρμήνευσαν οἱ ἅγιοι Πατέρες, αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ πηγὴ Κατήχησος, γιὰ νὰ εἶναι τὸ κήρυγμα Πεντηκοστή, γιατί αὐτὸ σημαίνει, εἴπαμε, ἡ Κατήχηση. Ἀφοῦ ὅμως σήμερα δὲν ἀκούεται ἐν πολλοῖς ἐρμηνευτικὸ κήρυγμα, φθάσαμε στὸ θλιβερὸ φαινόμενο ὁ λαὸς μας, ὁ καλὸς καὶ εὐσεβὴς κατὰ τὰ ἄλλα λαὸς μας, νὰ εἶναι ἀκατήχητος. Δὲν γνωρίζει τίποτε ὁ λαὸς μας, ἀκόμη καὶ αὐτοὶ ποὺ μᾶς συναναστρέφονται περισσότερο, δὲν γνωρίζουν, λέγω, τίποτε ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ θεολογία τοῦ Ἡσαΐου οὔτε ἀπὸ τὸ χαροποῖο καὶ ὄχι ταραχώδες, ὅπως τὸ νομίζουν, μήνυμα τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως τοῦ Ἰωάννου. Ὁ λαὸς μας εἶναι ἀπαιδευτὸς θεολογικά. Καὶ ὁ Ντοστογιέφσκυ ἀπὸ τὴν φυλακὴ του μᾶς λέγει: «Μορφώστε τὸν λαὸ ἐν σιωπῇ. Αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ μοναχικὸς σας ἄθλος. Γιατὶ αὐτὸς ὁ λαὸς εἶναι θεοφόρος»¹!

Ἀκούονται κηρύγματα ξαναλέγω, ἀλλὰ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι Κατήχηση. Μπορεῖ νὰ παρακολουθεῖς μερικὸς ἱεροκήρυκες ἀπὸ τὸν Γενάρη ὡς τὸν Δεκέμβρη χωρὶς νὰ ἀκούσεις καμμιά ἀπὸ τίς μεγάλες ἀλήθειες ποὺ περιέχουν τὸ πάχος καὶ τὴν νοστιμάδα καὶ τὸ μεδοῦλι τοῦ Εὐαγγελίου. Ἡ Κατήχηση εἶναι σιτάρι, εἶναι δηλαδὴ σωστὴ καὶ θρηπτικὴ τροφή γιὰ τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ. Ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ μᾶς λέει ὅτι «ὅποιος κραταίει τὸ σιτάρι θὰ τοῦ ἔρθει πάνω του ἡ κατάρα· σ' ἐκείνον ὅμως ποὺ τὸ δίνει θὰ τοῦ ἔρθει εὐλογία» (Παροιμ. 11,26). Καὶ μπορούμε νὰ πέσουμε σ' αὐτὴ τὴν ἁμαρτία τῆς κατακρατήσεως τοῦ σιταριοῦ μὲ τὸ νὰ παραλείπουμε τίς σπουδαιότερες καὶ ζωπικότερες ἀλήθειες τῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ νὰ λέμε ἢ καὶ νὰ τονίζουμε στὰ κηρύγματά μας ἄλλα πράγματα ποὺ εἶναι δευτερεύοντα.

Πῶς τώρα θὰ προσφερθεῖ μὲ τὸ κήρυγμα ἡ Κατήχηση; Φαντάζομαι θελκτικά, ἅγιοι Πατέρες, τέσσερις σειρὲς κηρυγμάτων, ποὺ θὰ εἶναι πραγματικὰ Κατήχηση.

(α) Ἡ πρώτη σειρὰ νὰ προσφέρει μὲ γενικότητα καὶ σφαιρικότητα ἕνα-ἕνα τὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. Σὲ τρία κηρύγματα, γιὰ παράδειγμα, μπορεῖ νὰ δοθεῖ μὲ ἀπλότητα τὸ βιβλίον τῆς Γενέσεως, ἀλλὰ στὴν ἀπλότητα τῆς ἐκφορᾶς του νὰ δίνουμε καὶ τὴν θεολογία τοῦ βιβλίου. Στὴν σειρὰ αὐτὴ θέλει μεγάλη προσοχὴ ἢ παρουσίαση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Γιατὶ συνηθίζουμε νὰ παρουσιάζουμε τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὡς ἕνα ἠθικολογικὸ κείμενο καὶ νὰ λαμβάνουμε ἀπὸ αὐτὴν

ρητὰ γιὰ νὰ τὰ ἐπικολλάμε στὸ θέμα ποὺ ἀναπτύσσουμε. Ἀλλὰ τέτοια βιβλία, καλὰ καὶ ὠφέλιμα, εἶναι καὶ τὰ βιβλία τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων. Ὁχι! Τὴν Παλαιὰ Διαθήκη πρέπει νὰ τὴν βλέπουμε ὅπως καὶ τὴν Καινὴ, γιατί εἶναι βιβλίον τοῦ Χριστοῦ. «Κύριος παρὰ προφήταις καταγγέλλεται, Χριστὸς ἐν Καινῇ κηρύσσεται» (Χρυσόστομος)⁶. Ὁ ἐμφανιζόμενος στοὺς δικαίους καὶ τοὺς Προφῆτας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης «Ἄγγελος τοῦ Κυρίου» δὲν εἶναι κτιστὸς ἄγγελος, ὅπως λανθασμένα ἐρμήνευσε ὁ ἱερός Αὐγουστίνος, ἀλλὰ εἶναι ὁ «μεγάλῃς βουλῆς Ἄγγελος», ποὺ λέγει ὁ Ἡσαΐας, ἢ ὁ «Ἄγγελος τῆς Διαθήκης», ποὺ λέγει ὁ Μαλαχίας, τὸ δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ὁποῖος, βιαζόμενος τρόπον τινά, πότε νὰ σαρκωθεῖ, ἐνεφανίζετο καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν σάρκωσή Του μὲ τὴν μορφὴ ἀγγέλου. Εἶναι λοιπὸν βιβλίον θεοφανειῶν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἢ Παλαιὰ Διαθήκη καὶ ἔτσι πρέπει νὰ παρουσιάζεται καὶ νὰ ἐρμηνεύεται.

(β) Ἡ δευτέρη σειρὰ κηρυγμάτων νὰ εἶναι πατερικὴ. Μὲ χρονολογικὴ σειρὰ νὰ λαμβάνουμε κάθε Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ μὲ ἀπλότητα πάλι καὶ συντομία νὰ μιλάμε γιὰ τὸν βίον του καὶ τὰ κύρια σημεῖα τῆς θεολογίας του. Αὐτὴ ἡ σειρὰ, ὅπως τὴν δοκίμασα σὲ μερικὸς μόνο Πατέρες, θὰ ὠφελήσει πολὺ καὶ ἐμᾶς τοὺς κήρυκες, γιατί θέλει πολλὴ καὶ καλὴ προετοιμασία ἢ παρουσίασή της, ἀλλὰ θὰ ὠφελήσει ἢ πατερικὴ αὐτὴ σειρὰ καὶ τὸν λαὸ, ὁ ὁποῖος θὰ δέχεται οὐσιαστικὴ τροφή: Τὸν λόγο τῶν ἁγίων Πατέρων! Γιατὶ ὅλοι λέγουμε «Δι' εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν», ἀλλὰ στὰ περιοδικὰ μας ἢ στὶς ἰδιαίτερες μελέτες μας δὲν δίνουμε μεθοδικὰ τὸν νόστιμο καὶ θρηπτικὸ λόγο τῶν ἁγίων Πατέρων. Αὐτὴ ἡ σειρὰ, ὅπως τὴν φαντάζομαι, θὰ εἶναι περισσότερο ἀπὸ ὑπέροχη⁷.

(γ) Μία ἄλλη σειρὰ κηρυγμάτων, κατηχητικὸ τύπου καὶ μορφῆς, πρέπει νὰ παρουσιάζει τὴν δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας μας. Μὲ τὰ δογματικὰ κηρύγματα τῆς σειρᾶς αὐτῆς θὰ προσφέρουμε οὐσιαστικὴ πάλι Κατήχηση, γιατί θὰ ἀναπτύσσουμε στὸν λαὸ μας, μὲ καταληπτὸ βέβαια τρόπο, τὴν πίστη του. Στὴν σειρὰ δὲ τῶν κηρυγμάτων αὐτῶν θὰ ἔχουμε καὶ τὴν σύναψη τῶν προηγουμένων σειρῶν, γιατί, κατὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἱερῶν δογμάτων, θὰ γίνεται ἀσφαλῶς ἀναφορὰ στὴν Ἁγία Γραφή καὶ στὴν διδασκαλία τῶν ἁγίων Πατέρων. Ὡς ὠραῖο βοήθημα γιὰ μίαν τέτοια σειρὰ Κατηχητικῶν μαθημάτων μὲ δογ-

ματικό περιεχόμενο, είναι η *Δογματική* του Ρώσου πρωτοπρεσβυτέρου Μιχαήλ Ποματσάνσκυ, ή μεταφρασθείσα στην Άγγλική υπό του ιερομονάχου Σεραφείμ Ρόουζ⁸, γραμμένη με αυστηρῶς ὀρθόδοξο πνεῦμα καὶ ἀναφερομένη ὄχι μόνο στοῦ δόγμα, ἀλλὰ καὶ στοῦ βίωμα. Ὑπέροχο πάλι βοήθημα γιὰ τὴν σειρὰ αὐτὴ εἶναι καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Παύλου Εὐδοκίμου, *Ἡ Ὁρθοδοξία*.

(δ) Ὅμως, ἀπὸ ὀρθόδοξου πλευρᾶς, ἡ Κατήχησις πρέπει νὰ εἶναι καὶ λειτουργική. Καὶ λέγω ἀπὸ ὀρθόδοξου πλευρᾶς, γιὰτι λεγόμαστε ὀρθόδοξοι, ἐπειδὴ «ὀρθὰ δοξάζουμε» τὸν Θεό. Ἐκεῖ σὴν λατρεία μας, ἡ ὁποία ἐκφράζεται μὲ ὕμνους, μὲ εἰκόνες καὶ μὲ σύμβολα, ἐκεῖ εἶναι ὅλη ἡ πίστις μας. Ἀναπτύσσοντας λοιπὸν τὸν λειτουργικὸν μας πλοῦτον κατηχοῦμε σωστὰ τὸν λαόν μας καὶ τὸν βοηθοῦμε νὰ λατρεύει ἐνσυνείδητα τὸν Κύριον. Ὡς πολὺ ὥραϊον βοήθημα γιὰ τοιαῦτα λειτουργικὰ κατηχητικὰ κηρύγματα εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ ἀειμνήστου σοφοῦ κληρικοῦ πρωτοπρεσβυτέρου Κωνσταντίνου Καλλινίκου, *Ὁ Χριστιανικὸς Ναὸς καὶ τὰ τελούμενα ἐν αὐτῷ*. Τὸ βιβλίον αὐτὸ παραμένει εἰσέτι ἀξεπέραστον. Σὰν σὲ παρεκβάση ἄς πῶ, ἀλλὰ καὶ μέσα στοῦ θέμα μου εὐρισκόμενος, ὅτι μὲ τὴν σπουδὴ τοῦ λειτουργικοῦ μας πλοῦτου θὰ νοήσουμε πόσον ἀντορθόδοξον, ἀλλὰ καὶ ἀνόητον εἶναι νὰ παραθεωρεῖται ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, γιὰτι ὅλη ἡ λατρεία μας εἶναι ζυμωμένη μὲ αὐτὴν, καὶ δὲν νοεῖται χωρὶς αὐτὴν.

Μὲ αὐτὲς τὶς τέσσαρις σειρὰς κηρυγμάτων, μὲ ἀπλότητα βέβαια ἀλλὰ καὶ μὲ ἐπιστήμη ἐκφερόμενες, θὰ ἔχουμε πραγματικὰ μίαν δυνατὴν Κατήχησιν τοῦ λαοῦ μας, ὁ ὁποῖος, τῇ ἀληθείᾳ, θὰ θελθῆ καὶ θὰ θαμπωθῆ καὶ θὰ ἀναφωνήσῃ: Τί ὥραϊα πράγματα πού ἔχει ἡ πίστις μας! Πόσον ὥραϊα εἶναι αὐτὰ πού μαθαίνουμε στοῦ κήρυγμα πού πηγαίνουμε! Φωτιζόμεστε!

3. Περισσότερον ὁμως ἀπὸ τὰ παραπάνω, Μακαριώτατε Δέσποτα καὶ Σεβασμώτατοι Πατέρες, στὸν ἑλλαδικὸν μας χῶρον ιδιαίτερα, ὁ λαός μας ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ἐκκλησιολογικὴν Κατήχησιν. Δυστυχῶς, τὸ αἰρετικὸν μακροκιστικὸν πνεῦμα, συνεχιζόμενον καὶ σήμερον ἀπὸ τοὺς ὀπαδοὺς του, ἔχει προξενήσει μεγάλην ζημιὰν στὸν τόπον μας καὶ ἐκτρέπεται σὲ τέτοιες ἐνέργειες πού ἐκθέτουν τὴν Ἐκκλησίαν μας στὰ ὄμματα τῶν ξένων. Ὁ λαός μας πρέπει νὰ κατηχηθῆ ἐκκλησιολογικῶς καὶ νὰ μάθῃ ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἀποτελοῦν μὲν κληρὸς καὶ λαός, ἀλλὰ οἱ λαϊκοί, γιὰ

νὰ ἀποτελέσουν μέλη τῆς Ἐκκλησίας, βαπτίστηκαν ἀπὸ κάποιον ἱερέα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἱερέα τὸν ἐχειροτόνησε κάποιος Ἐπίσκοπος. Ὡστε φθάνουμε νὰ ποῦμε τὸν λόγον τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου ὅτι «ἄνευ τούτων –δηλαδὴ τῶν Ἐπισκόπων– Ἐκκλησία οὐ καλεῖται»⁹. Ἐπίσης, σὴν ἐκκλησιολογικῇ του Κατήχησιν ὁ λαός πρέπει νὰ μάθῃ τὸν λόγον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ὅτι «τάξις ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις· τὸ μὲν εἶναι ποιμνιον, τὸ δὲ ποιμένες». Καὶ ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς «ᾤρισεν τὸ μὲν (οἱ ποιμένες) ἄρχειν, τὸ δὲ (οἱ ποιμαινόμενοι, οἱ λαϊκοί) ἄρχεσθαι»¹⁰. Ἔτσι, λοιπὸν, δὲν μπορεῖ, ὄχι δὲν εἶναι δυνατόν, ἡ μὲν Ἐκκλησία μὲ τὴν Ἱεραρχίαν τῆς νὰ ἀποστέλλῃ τὸν τάδε Ἐπίσκοπον σὴν Λάρισα ἢ καὶ ἄλλου, γιὰ νὰ ποιμάνῃ τοὺς ἐκεῖ χριστιανούς, καὶ ὀλίγοι ἢ καὶ πολλοὶ χριστιανοὶ ἐκεῖ νὰ μάχονται τὴν ἀπόφασιν αὐτὴν τῆς Ἱεραρχίας καὶ νὰ μὴ δέχονται τὸν Ἐπίσκοπον αὐτὸν ὡς Ποιμένα τους, ἀλλὰ νὰ ὑποχρεῶνουν τὴν Ἱεραρχίαν νὰ τοὺς ἀποστείλῃ ἄλλον ὡς Μητροπολίτην τους, αὐτὸν πού αὐτοὶ θέλουν!... Οἱ ἥρωες τῶν κινήσεων αὐτῶν –πού εἶναι ἔγγονοι τοῦ Μακράκη– ἀπὸ ἐκκλησιολογία μὴδὲν (0)! Καὶ ἐπειδὴ, ὅταν χωλαίνουμε ἐκκλησιολογικὰ, χωλαίνουμε καὶ πνευματικὰ, μὲ τὰ τοιαῦτα κινήματα τῶν τοιούτων χάλασε καὶ ἡ σωστὴ πνευματικὴ σὴν στὸν χῶρον μας· γιὰτι τὸ πνεῦμα τοῦ μακροκισμοῦ δὲν εἶναι ταπεινὸ καὶ ἡσύχιον, ἀλλὰ κριτικὸν καὶ ἐλεγκτικὸν κατὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ταγῶν καὶ τῶν κληρικῶν γενικά, ὅσων βέβαια κληρικῶν δὲν συμφωνοῦν πρὸς αὐτό. Ὁ ἁγιασμένος ὁμως Γέροντας πατήρ Πορφύριος σωριάζει κατὰ γῆς καὶ σαρώνει αὐτὸ τὸ ψυχοφθόρον πνεῦμα λέγοντας: «Νὰ πονᾶμε γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Νὰ τὴν ἀγαπᾶμε πολὺ. Νὰ μὴ δεχόμεστε νὰ κατακρίνουν τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς. Στὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ πνεῦμα πού ἔμαθα ἦταν ὀρθόδοξον, βαθύ, ἅγιον, σιωπηλό, χωρὶς ἔριδες, χωρὶς κανγάδες καὶ χωρὶς κατακρίσεις. Νὰ μὴ πιστεύουμε τοὺς ἱεροκατηγόρους. Καὶ μὲ τὰ μάτια μας νὰ δοῦμε κάτι τὸ ἀρνητικὸν νὰ γίνεται ἀπὸ κάποιον ἱερωμένο, νὰ μὴν τὸ πιστεύουμε, οὔτε νὰ τὸ σκεπτόμαστε, οὔτε νὰ τὸ μεταφέρουμε»¹¹.

4. Αὐτὰ μὲ σύντομον λόγον, Μακαριώτατε Πάτερ καὶ Δέσποτα καὶ Σεβασμιώτατοι ἅγιοι Ἱεράρχαι Πατέρες, αὐτὰ εἶχα νὰ καταθέσω σχετικὰ μὲ τὴν Κατήχησιν καὶ τὸν τρόπον προσφορᾶς τῆς. Ἐπιναλαμβάνω ὅτι εἶναι ἀναγκαῖα ἡ Κατήχησις στὸν χῶρον μας, γιὰτι, παρὰ τὰ τόσα κηρύγματα, γραπτὰ

και προφορικά, όμως ο λαός μας έχει άγνοια της Αγίας Γραφής και της θεολογίας των αγίων Πατέρων, αλλά και των βασικών αληθειών της πίστεώς μας. Η Έκκλησία πρόσεχε πολύ πρώτα την κατηχητική κατάρτιση των μελών της. Άφου να φανταστούμε ότι κατά την περίοδο της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, που στην ουσία της είναι κατάρτιση των πορευομένων προς το Βάπτισμα, σε σαράντα ημέρες έρμηνευε όλη την Παλαιά Διαθήκη, για να αρχίσει έπειτα, μετά το βάπτισμα, την έρμηνεία του κατά Ιωάννην Ευαγγελίου. Πώς τo πετύχαιναν αυτό οι Πρεσβύτεροι κατηχητές, τo να διεξέρχονται έρμηνευτικώς όλη την Παλαιά Διαθήκη σε σαράντα μόνο ημέρες; Τo πετύχαιναν, γιατί έκαναν καθημερινά και πολύωρα τὰ μαθήματά τους.

Νομίζω και πιστεύω, Μακαριώτατε Πάτερ και Δέσποτα, και ζητώ συγγνώμη γι' αυτό που θα πω, ότι ή επιτυχία για τόν Έπίσκοπο Ποιμένα είναι αυτά τὰ δύο: Πρώτον μέν, αυτός να δίνει με τόν βίο του και την όλη του συμπεριφορά παράδειγμα μετανοίας, γιατί με την μετάνοια θα πετύχουμε την σωτηρία μας· δεύτερον δέ, με τo κήρυγμά του να είναι έρμηνευτής της Αγίας Γραφής με βάση την διδασκαλία των αγίων Πατέρων, και να ποιήσει έτσι στην Έπισκοπή του θαυμαστάς και έραστάς και ποιητάς του λόγου του Θεού. Τὰ καλά φιλανθρωπικά και κοινωνικά έργα άσφαλώς πρέπει να γίνονται και ιδιαίτερα μάλιστα στην εποχή οικονομικής κρίσεως, αλλά άλλο είναι τo κύριο έργο μας. Τo κύριο έργο μας είναι να συνάζουμε τόν λαό στον Ναό για την Θεία Ευχαριστία, για να μετέχει συνειδητά στην Τράπεζα του Θεού με την Θεία Κοινωνία του Σώματος και Αΐματος του Χριστού, και να τόν κατηχούμε με την έρμηνεία των Αγίων Γραφών. Τὰ άλλα, τὰ κοινωνικού τύπου έργα, άσφαλώς ή Έκκλησία, έπαναλαμβάνω, πρέπει να τὰ έξασκει ως Μητέρα προς τὰ τέκνα Της, αλλά αυτά τὰ έργα μπορούν να τὰ κάνουν και άλλοι. Ημείς είμεθα ταγμένοι αποκλειστικώς σ' αυτά τὰ δύο: Στο να τελούμε την Θεία Λειτουργία και στο να κηρύττουμε τόν θείο λόγο, να κατηχούμε τόν λαό του Θεού. Ή, όπως τo είπαν καθαρά οι Άπόστολοι στο πλήθος των χριστιανών: «Ουκ άρεστόν έστιν ήμάς καταλείψαντας τόν λόγον του Θεού διακονείν τραπέζαις... Ημείς τη προσευχή (στην τέλεση της Θείας Ευχαριστίας) και τη διακονία του λόγου προσκαρτερήσομεν» (Πράξ. 6,2.4). Αυτό είναι τo κύριο έργο μας!

5. Τέλος, έχω να καταθέσω αυτά τὰ δύο ως προτάσεις στο θέμα που διαλέγομαι: (α) Νομίζω, Μακαριώτατε Πάτερ και Δέσποτα και Σεβασμιώτατοι Άγιοι Πατέρες, –και ζητώ συγγνώμη γι' αυτό που θα πω– νομίζω, λέγω, ότι πρέπει να τεθεί τέρμα στην προχειρολογία μερικών κηρύκων του θείου λόγου, κληρικών και λαϊκών, οι όποιοι κουράζουν τo εκκλησίασμα με τo άθεολόγητο κήρυγμά τους και τo διαθέτουν άρνητικά προς τo θεϊον κήρυγμα. Τόν έλεγχο τους δέ αυτόν και την διόρθωσή τους όφείλουμε και ύποχρεούμεθα να πράξουμε ήμείς οι Έπίσκοποι, οι όποιοι, κατά τούς ιερούς Κανόνες, είμεθα ύπεύθυνοι για την Κατήχηση του λαού της Έπαρχίας μας. Παρακαλώ, άς μου έπιτραπεί να πω ότι στην ταπεινή μου Έπαρχία, στους Ίερείς που θέλουν να κηρύττουν, έχω διδάξει ότι τo κήρυγμά τους για να είναι πραγματικά όρθόδοξο κήρυγμα, για να είναι Κατήχηση, πρέπει να στρέφεται γύρω από αυτό τo νόημα: Να λέγει και να τονίζει στους χριστιανούς ότι ó σκοπός μας, για τόν όποιον ήρθαμε στον κόσμο, είναι να βρούμε τόν Θεό και να ένωθούμε μαζί Του. «Θέωση» τo λέμε αυτό. Άλλά στη συνέχεια τo όρθόδοξο κατηχητικό κήρυγμα πρέπει να λέγει την αλήθεια ότι για τόν Θεό, που όλα τὰ μπορεί, ένα δέν τo μπορεί! Δέν μπορεί ó Θεός να ένωθει με άκάθαρο¹²! Και άφου ó σκοπός μας είναι να ένωθούμε με τόν Θεό, δια δέ τόν Θεό είναι άδύνατο να ένωθει με άκάθαρο, άρα πρέπει να καθαρίσουμε την ψυχή μας από τὰ πάθη, για να μπορέσουμε να πετύχουμε την ένωσή μας με τόν Θεό, που είναι ó προορισμός μας. Και τo κήρυγμα τώρα στη θέση αυτή πρέπει να γίνεται θεραπευτικό, να δίνει δηλαδή τὰ φάρμακα για τόν καθαρισμό της ψυχής από τὰ άμαρτωλά πάθη, να κηρύττει, δηλαδή, τόν τρόπο και την μέθοδο της άπαλλαγής μας από τo κακό, για να δούμε τόν Θεό με καθαρότητα, γιατί «οί καθαροί τη καρδία τόν Θεόν όψονται» (Ματθ. 5,8)¹³.

(β) Όμοίως τo όρθόδοξο κήρυγμα ως Κατήχηση, ιδιαίτερα στον σύγχρονο κόσμο, που είναι λογικοκρατικός και λατρεύει την φύση, πρέπει όπωσδήποτε να τονίζει τo «Νενίκηται της φύσεως οι όροι»! Να τονίζουμε, δηλαδή, την παρουσία του ύπερφυσικού στον φυσικό κόσμο. Να μιλάμε για τo θαύμα. Για την Εικόνα της Παναγίας Προυσιώτισσας, για παράδειγμα, που μόνη Της τρύπησε βουνά και πήγε εκεί που την προσκυνάμε τώρα· ή, για την Εικόνα της Παναγίας της Γοργοϋπηκούου του Άγίου Όρους,

πού μίλησε μόνη Της και ήλεγξε τὸν ἀνευλαβῆ μοναχό. Νὰ μιλάμε γιὰ τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ τῶν Εὐαγγελίων, πού εἶναι Θεός, γι' αὐτὸ ἐπιβάλλεται στὴν φύση καὶ πατάει στὰ κύματα καὶ κοπάζει τοὺς ἀνέμους καὶ γαληνεύει τὴν φουρτοῦνα τῆς θάλασσας! (γ) Ἐπειδὴ τὸ θέμα μου εἶναι καὶ ἡ Κατήχηση γιὰ τὴν νέα γενεά, γιὰ τὸ «σύγχρονο γίγνεσθαι», προτείνω

νὰ γραφοῦν νέα βοηθήματα Κατηχητικῶν Σχολείων μὲ θελκτικὴ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ μὲ παιδικὴ διδασκαλία καὶ μὲ ὅλα τὰ παραπάνω στοιχεῖα πού εἶπα.

Σᾶς εὐχαριστῶ πού μὲ ἀκούσατε!

† Ὁ Μητροπολίτης Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως
Ἱερεμίας

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δὲν ἀπαγορεύεται βέβαια νὰ χρησιμοποιοῦμε καὶ ἄλλες λέξεις ἐκφράζοντες τὸ ἔργο τῆς Κατηχήσεως, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ παραθεωροῦμε τὶς ἐκφράσεις πού συνδέονται μὲ τὴν παράδοση καὶ νὰ χρησιμοποιοῦμε ἐκφράσεις εἰλημμένες ἀπὸ ξένα δόγματα. Τὴν ἐκφραση γιὰ παράδειγμα «Κύκλος Ἁγίας Γραφῆς» τὴν πήραμε ἔτοιμη ἀπὸ τοὺς προτεστάντες, οἱ ὁποῖοι τὴ συνάντησάν τους γιὰ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς τὴν ὀνομάζουν ἀκριβῶς “Kreis der Bibel” (=«Κύκλος Ἁγίας Γραφῆς»).
2. «Τὰ λεγόμενα μάνθανε καὶ τήρει εἰς τὸν αἰῶνα. Μὴ νομίσης τὰς συνήθεις εἶναι ὀμιλίας· κάκειναι μὲν γὰρ ἀγαθαὶ καὶ πίστεως ἄξια· ἀλλ' ἐὰν σήμερον ἀμελήσωμεν, αὔριον μανθάνομεν. Τὰ δὲ περὶ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας κατ' ἀκολουθίαν διαδιδόμενα διδάγματα, ἐὰν σήμερον ἀμεληθῆ, τότε κατορθωθήσεται; Νόμισόν μοι φητείας εἶναι δένδρων καιρὸν· ἐὰν μὴ σκάψωμεν καὶ βαθύνωμεν, τότε δύναται ἄλλοτε καλῶς φυτευθῆναι τὸ ἄπαξ κακῶς φυτευθέν; Νόμισόν μοι οἰκοδομὴν εἶναι τὴν κατήχησιν· ἐὰν μὴ βαθύνωμεν καὶ θεμέλιον θῶμεν, ἐὰν μὴ κατὰ ἀκολουθίαν δεσμοῖς οἰκοδομῆς ἀρμολογήσωμεν τὸν δόμον, ἵνα μὴ εὗρεθῆ τι χαῦνον καὶ σαθρὰ γένηται ἢ οἰκοδομή, οὐδὲν ὄφελος οὐδὲ τοῦ προτέρου κόπου· ἀλλὰ δεῖ κατ' ἀκολουθίαν λίθον μὲν λίθῳ ἀκολουθεῖν καὶ γωνίαν γωνία ἔπεσθαι· ἀποξεόντων δὲ ἡμῶν τὰ περισσὰ καὶ οὕτως δεῖ λοιπὸν λείαν οἰκοδομὴν ἀναβαίνειν· οὕτω προσφερόμενοι σοὶ λίθους ὥσπερ γνώσεως. Δεῖ ἀκούειν τὰ περὶ Θεοῦ ζῶντος· δεῖ ἀκούειν τὰ περὶ κρίσεως· δεῖ ἀκούειν τὰ περὶ Χριστοῦ· δεῖ ἀκούειν τὰ περὶ ἀναστάσεως. Καὶ πολλὰ ἔστιν ἀκολουθῶς λεγόμενα, νῦν μὲν σποράδην εἰρημένα, τότε δὲ κατὰ ἀρμονίαν προσφερόμενα. Ἐὰν δὲ μὴ συνάψῃς ἐν τῷ ἐνὶ καὶ μνημονεύσης τῶν πρώτων καὶ τῶν δευτέρων, ὁ μὲν οἰκοδομῶν οἰκοδομεῖ, σὺ δὲ σαθρὰν ἔξεις τὴν οἰκοδομὴν» (Κυρίλλου Ἱεροσολύμων, Προκατήχησις, κεφ. ΙΑ' /, MPG 33,352A-B).
3. Βλ. ιθ' / Πενθέκτης Συνόδ. Ζωναρ. Βαλσ. Ἀριστ. Ἐρμην. εἰς ιθ' / Πενθέκτ. Συνόδ. Πηδάλ. Ἐρμην. εἰς ιθ' / Πενθέκτ. Συνόδ. καὶ ὑποσημ. 1. Ὁ Ἐπίσκοπος ἐξετάζει τοὺς πορευομένους γιὰ τὸ Βάπτισμα, ἐὰν γνωρίζουν καλῶς τὰ μαθήματα Κατηχήσεως. Βλ. οη' / Πενθέκτ. Συνόδ. Ζωναρ. Βαλσ. Ἀριστ. Ἐρμην. εἰς οη' / Πενθέκτ. Συνόδ. Πηδάλ. Ἐρμην. καὶ Συμφωνία εἰς οη' / Πενθέκτ. Συνόδ. καὶ ὑποσημ. 1. Βλ. καὶ μστ' / Συνόδ. Λαοδικείας.
4. Ὁ Σευήρος λέγει σχετικὰ: «Ἐπὲρ ἄλλου τινὸς οὐ δίδεται τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει γλωσσῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ τὸ κήρυγμα ἀνθεῖν οὖν τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας» (εἰς *Catenaе Novum Testamentum*, εἰς Πράξ. 2,3).
5. Ντοστογιέφσκυ, Ἐπὶ τὶς διδασχῆς τοῦ στάρετς Ζωσιμᾶ.
6. Ὁμιλία εἰς τὸ «Ἐξῆλθε δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου» καὶ εἰς τὴν ἀπογραφὴν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, MPG 50,796.
7. Στὴν ἀγγλικὴ γλῶσσα ἔχουμε τὴν Σειρὰ *What the Church Fathers say about...* τοῦ Fr. George W. Grube. Καὶ στὴν Γερμανικὴ τὸ ἔργο *Die Väter der Kirche nach Themen geordnet*.
8. *Orthodox Dogmatic Theology, a Concise Exposition* by protopresbyter Michael Pomazansky, translated and edited by hieromonk Seraphim Rose and the Herman of Alaska Brotherhood³, 2005.
9. Πρὸς Τραλλιανούς, MPG 5,677.
10. MPG 36,185
11. Γέροντος Πορφυρίου Κουσοκαλυβίτου, *Βίος καὶ Λόγοι*, Ἱερά Μονὴ Χρυσοπηγῆς, Χανιά 2008, θ' Ἔκδοσις, σελ. 202.
12. Βλ. ὀμιλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ *Εἰς τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου*.
13. Ὁραιότατα βοηθήματα γιὰ τὴν θεραπευτικὴ τῆς ψυχῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ βιβλία τοῦ Σεβασμιωτάτου Ναυπάκτου κ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ, πού στὸ σύνολό τους εἶναι μία σπουδαία ὀρθόδοξη Κατήχησις, εἶναι καὶ τὸ δίτομο ἔργο τοῦ Γάλλου θεολόγου Jean-Claude Larchet μὲ τὸν τίτλο *Therapeutique des maladies spirituelles*, μεταφρασθὲν ἐσχάτως καὶ ἐκδοθὲν ἀπὸ τὴν Ἀποστολικὴ Διακονία μὲ τὸν τίτλο *Θεραπευτικὴ τῶν πνευματικῶν νοσημάτων*.

Περὶ τῆς ἄρσεως τοῦ ἐπιτιμίου ἀκοινωνησίας εἰς τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην κ. Νικόδημον Γκατζιρούλην

Τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Ζακύνθου κ. Χρυσοστόμου

(Εἰσήγησις στὴν Ἑκτακτὴ Σύγκλησις τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος,
12 Μαΐου 2010)

Μακαριώτατε,
Σεβασμιώτατοι ἄγιοι ἀρχιερεῖς,

Ἀπὸ πολλοῦ καιροῦ μὲ ἀπασχολεῖ τὸ θέμα τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἡ ἔλλειψις τῆς ἀποτελεῖ χρονίαν ἀσθένειαν, ἡ ὁποία προήλθεν ἐκ σκοπιμότητος, μικρότητος καὶ παθῶν, κατατρώγουσα τὸ Σῶμα Τῆς, κυρίως δὲ καὶ βασικῶς τὰ μέλη αὐτοῦ τοῦ Σώματος, γὰρ τὰ ὁποῖα ὁ Κύριος Ἰησοῦς παραγγέλλει τὸ «οὐτῶ λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλά ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. 5,16). Ἐπιθυμῶ, ἵνα εἴμεθα ἐν, ἀποδεικνύοντες τὰ καλά μας ἔργα ὡς φῶς.

Δὲν διακατέχομαι ἀπὸ τύφους, ὅτι περισσοτέρως ἐπολέμησα τὴν «παρεκκλησίαν», ἀλλὰ κατὰ τὸ μέρος τῆς εὐθύνης μου προσπαθῶ νὰ ἐνθυμούμαι καὶ νὰ θυμίσω σήμερον εἰς τὸ Σεπτὸν Σῶμα τῆς Ἱεραρχίας τὸ «ὁ τρώσας καὶ ἰάσεται».

Ὅλοι Ὑμεῖς γνωρίζετε τὰ γεγονότα τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας. Ἄλλοι ἐξ ὑμῶν κάλλιον ἐμοῦ καὶ ἕτεροι ὅσα καὶ ὅπως ἔφθασαν μέχρις αὐτῶν. Εὐχαριστῶ τὸν Μακαριώτατον καὶ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς προλαβούσης Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἀνέθεσαν εἰς τὴν ἐλαχιστότητά μου νὰ διεξέλθω ἐνώπιον Αὐτῆς σήμερον τὸ ἀκανθῶδες τοῦτο ζήτημα, τὸ ὁποῖον ταλανίζει ὁλόκληρον τὸ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, ἥτοι περὶ τῆς ἄρσεως τοῦ ἐπιτιμίου τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ. Νικοδήμου.

Ἐπειδὴ εἰς προγενεστέραν ἐκδήλωσιν τῶν προθέσεών μου ἐδέχθη ἥπιον εἰρωνικὸν προσηλακισμόν ὑπὸ νεωτάτου ἀδελφοῦ τῆ ἡλικίας, οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ τῆ Ἀρχιερωσύνης, ὅτι, «θὰ τρίζουν τὰ κόκκαλα τοῦ Σεραφεῖμ» διὰ τὴν ἀναζωπύρωσιν τοῦ προβληματισμοῦ, ἐπιτρέψατέ μου, νὰ ἐκκινήσω τὴν

εἰσήγησίν μου μὲ τὴν πληροφορίαν τῶν προθέσεων τοῦ Μακαριστοῦ Γέροντος τῶν πλειόνων τῶν παρόντων σήμερον εἰς αὐτὴν τὴν αἴθουσαν.

Εἶμαι εἰς θέσιν νὰ καταθέσω κατὰ τὸν πλέον ἐπίσημον τρόπον ἐνώπιον Ὑμῶν τὸ ἐξῆς περιστατικόν, τὸ ὁποῖον ἀποκαλύπτει καθαρῶς τὰς προθέσεις τοῦ Μακαριστοῦ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου κυροῦ Σεραφεῖμ: Ὁ Σεβ. Νικόδημος συναντᾶται εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιεπισκόπου τὴν 13ην Ἰουλίου 1993, ἡμέραν Τρίτην. Τὴν προτεραιάν ἔχει κηδευθῆ ὁ μακαριστὸς Ἀττικῆς Δωρόθεος.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος διαβεβαίωσι τὸν Νικόδημον ὅτι τὸν ἀπασχολεῖ τὸ θέμα καὶ τὸν προτρέπει νὰ μὴν ἐνεργήσῃ πράξεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐδυσκόλευαν αὐτὸν εἰς τὰς σκέψεις του, ἀτινας θὰ κατέθετε ἐνώπιον τῆς ἐκτάκτως συγκαλουμένης Δ.Ι.Σ. διὰ τὴν ἐπομένην Τρίτην 13ην Ἰουλίου 1993.

Ὁ Νικόδημος ἀξιοῖ τὴν ὑπογραφὴν κοινοῦ ἀνακοινωθέντος, ὅτι ὑπῆρξεν ταύτισις ἀπόψεων. Ὁ Γέροντας, μὲ τὴν ἀπλοϊκὴν εἰλικρινειάν του, ἀρνεῖται λέγων: «Ἄκου ρε Θεσσαλέ: Σοῦ λέγω, ὅτι μὲ ἀπασχολεῖ τὸ θέμα σου. Μὴ μοῦ τὰ χαλᾶς, γιὰτὶ ἐσὺ εἶσαι μόνος, ἐνὼ ἐγὼ ἔχω ἄλλα δώδεκα θηρία».

Ὁ Νικόδημος τὴν ἐπομένην εἰσβάλλει καὶ καταλαμβάνει τὸν Μητροπολιτικὸν Ναὸν Κηφισίας μὲ προστατευτικὴν ὀμπρέλα τὴν ἀσκησιν διώξεως ὑπὸ Εἰσαγγελικοῦ Λειτουργικοῦ ἀπολύτως πολιτικοποιημένου, ἐναντίον ὄλων τῶν μελῶν τῶν Συνόδων ἀπὸ τοῦ 1990 καὶ ἐνεῦθεν, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου. Οὕτως ἄρχεται ἡ ταλαιπωρία ὁλοκλήρου τοῦ Σώματος τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐνταῦθα, ἐνεκεν σεβασμοῦ εἰς τεθνεῶτας, δὲν ἀναφέρω ἄλλα περιστατικά, τὰ ὁποῖα ἅπαντες ἐνθυμούμεθα καὶ ὅλοι πρέπει νὰ λησμονήσωμεν.

Ὁ Νόμος 590/1977 περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὁρίζει ὡς Ἀνωτάτην Ἐκκλησιαστικὴν Ἀρχὴν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἱεραρχίας (ἄρθρ. 3), εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ἀναθέτει ὅπως ἀποφαίνεται ἐπὶ παντὸς ζητήματος ἀφορῶντος εἰς τὴν Ἐκκλησίαν (ἄρθρ. 4) καὶ ἀσκεῖ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν καὶ τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν πράξεων τῆς Δ.Ι.Σ. καὶ τῶν Ἀρχιερέων (ἄρθρ. 4 περ. στ') καὶ τὰς ἐκ τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ λοιπῶν Ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων ἀπορροεούσας ἀρμοδιότητος. Κατ' ἀκολουθίαν, κανονικῶς καὶ νομίμως συζητεῖται σήμερον τὸ θέμα τῆς ἄρσεως τοῦ ἐπιτιμίου τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ. Νικοδήμου Γκατζιρούλη, ἐπιβληθέντος κανονικῶς καὶ νομίμως δι' ἀποφάσεων τῆς Δ.Ι.Σ. (Συνεδρία τῆς 10.8.1993) καὶ τῆς Ι.Σ.Ι. (Συνεδρία 07.10.1998).

Τὸ τιθέμενον σήμερον ζήτημα εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἐὰν πρέπει, μετὰ πάροδον 16 ἐτῶν ἀπὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ ἐπιτιμίου, νὰ ἐξέλθωμεν ὠριμώτεροι ἀπὸ μίαν ὄντως ὀδυνηρὰν περιπέτειαν, δίδοντες λύσιν πνευματικὴν. Δὲν ὀμιλῶ διὰ τὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ὑπεχρέωσαν τὴν Ἱερὰν Σύνοδον εἰς τὴν θεραπευτικὴν ἐπιβολὴν τοῦ ἐπιτιμίου. Ὁμιλῶ διὰ τὴν ψυχικὴν μας στάσιν ἔναντι τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ. Νικοδήμου. Ὅσον πονεμένοι καὶ ἂν εἴμεθα διὰ τὰ γεγονότα ἐκεῖνα, ἄς φερθῶμεν αὐτῷ σήμερον οὕτως ὥστε νὰ αἰσθανθῆ ὅτι δὲν μᾶς διακατέχει ἰδεολογικὸς θυμὸς, οὔτε αἴσθημα ἀντιπαθείας, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸ τὸ λέγω τρόπον τινὰ δικαιοματικῶς, διότι ἐδέχθη «τσουνάμι» ὕβρεων καὶ συκοφαντικῶν ἐπιθέσεων ἐκ μέρους δῆθεν φίλων τοῦ Σεβασμιωτάτου. Ἡ ἀγάπη ὁμως ἀναγεννᾷ καὶ πρέπει νὰ τὴν διασώσωμεν. Ὑπερβαίνοντες διὰ τῆς ἀγάπης τὴν λογικὴν τοῦ ἀνεφίκτου τῆς ἄρσεως τοῦ ἐπιτιμίου, χορηγοῦμεν ἀντίδοτον ἰσχυρότατον κατὰ τῆς θρησκευτικῆς ἰδεολογικῆς τρομοκρατίας, τῆς ἐκδηλουμένης πεισματικῶς ἐκ μέρους δῆθεν φίλων τοῦ Σεβασμιωτάτου, ἐνίοτε καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἐγράψαν καὶ γράφονται ἕως τῆς σήμερον ὕβριστικά, συκοφαντικά καὶ δυσφημιστικά σχόλια τόσον ἐναντίον Ἱεραρχῶν, ὅσο καὶ ἐναντίον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.

Ὡστόσο ἡ δικαίωσις τῶν θυμάτων αὐτῆς τῆς ἰδεολογικῆς τρομοκρατίας περνᾷ ἀπὸ τὴν ἀγάπην διὰ τῆς οἰκονομίας, ἡ ὁποία οἰκονομία εἶναι χαρισμέ-

νος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ θεσμὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι θρησκευτικὴ ἰδιοτροπία, ὅπως νομίζουν κάποιοι ἐκ τῶν αἰρετικῶν. Ἐὰν τὸν θεσμὸν τῆς οἰκονομίας ἀδυνατοῦν νὰ κατανοήσουν οἱ θητεύσαντες εἰς «καταφύγια ἰδεῶν», αὐτὸ εἶναι ὄντως ἓνα πρόβλημα, τὸ ὁποῖον πρέπει εἰς μέλλον ν' ἀπασχολήσῃ τὴν Ι.Σ.Ι., ὅπως θὰ πρέπει νὰ τὴν ἀπασχολήσῃ τὸ ὅτι ἡ ἀντίληψις, ἡ διακατέχουσα τὰ μέλη γνωστῶν θρησκευτικῶν ἀδελφοτήτων διὰ τὰς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, εἶναι προφανῶς καὶ ἀκραίως πολιτικοκρατικὴ. Τὰ λέγω αὐτά, διὰ νὰ μὴν ἐκπλαγῶμεν, ὅταν κύκλοι, προερχόμενοι ἐκ θρησκευτικῶν ἀδελφοτήτων καὶ δῆθεν φίλα προσκείμενοι πρὸς τὸν Σεβ. κ. Νικόδημον, νοσταλγοῦντες τὸ παρελθόν, θὰ χρησιμοποιοῦσιν ἀμέσως τὴν ἄρσιν τοῦ ἐπιτιμίου καὶ θὰ ἀποπειραθοῦν νὰ τὸν ἐγκαταστήσουν εἰς τὴν Μητρόπολιν Ἀττικῆς, μὲ ἔκδοσιν δικαστικῶν ἀποφάσεων ἢ κοινοποιήσιν ἐξωδίκων νομικῶν ἐγγράφων. Ἀλλὰ περὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν ἀρκοῦν τὰ ἀναφερθέντα.

Ἡμερομηνία «κλειδί» διὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ θέματος πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ 7.10.1998, κατὰ τὴν ὁποίαν συνεδρίασεν ἡ Ι.Σ.Ι. καὶ, κατόπιν ἀναγνώσεως τῆς εἰσηγήσεως τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Δρυϊνουπόλεως καὶ γενομένης συζητήσεως, διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἀπερρίφθη ἡ «ἄρσις τοῦ ἐπιτιμίου» μὲ ψήφους 23 ΝΑΙ, 46 ΟΧΙ καὶ 2 ΛΕΥΚΑ. Κατ' ἀκολουθίαν τὸ ἐπιτίμιον παρέμεινεν καὶ παραμένει.

Ἄξιον μνείας εἶναι ὅτι κατὰ τὴν συνεδρίαν ἐκείνην, ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν κυρὸς Χριστόδουλος εἶπεν: «...ἔγιναν κατὰ τὸ διαορεῦσαν διάστημα λάθη καὶ ὁ ἀείμνητος ἀρχιεπίσκοπος Ἱερώνυμος ἔκανε λάθη καὶ ἐδέχθη τὴν ἐκπαραθύρωσιν τοῦ Προκατόχου τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χρυσοστόμου καὶ εἰς τὰ θέματα τοῦ Ν. 214 ἔκανε λάθη μὲ τοὺς μακαριστοὺς Παντελεήμονα Θεσσαλονίκης καὶ Ἰάκωβον πρῶν Ἀθηνῶν. Τὸ ἐπιτίμιον τῆς ἀκοινωνησίας ἐπεβλήθη ὡς ἐπεβλήθη σχεδὸν διὰ βοῆς καὶ ἐλαφρᾶ τῆ καρδία. Ἐπεβλήθη ὁμως, καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς Ἐκκλησίας εἶναι δι' ἐμὲ δὸν μυστήριον καὶ ἔπρεπε νὰ τὴν σεβαστοῦν οἱ ἀδελφοὶ καὶ νὰ προσέλθουν ἐν μετανοίᾳ. Ἐγιναν πολλαὶ προσπάθειαι, δυστυχῶς δὲν εὐοδώθησαν ἐξ αἰτίας πολλῶν εὐθυνῶν, κυρίως δικῶν του. Προτείνω εὐλαβῶς, συνέχισε ὁ μακαριστὸς Χριστόδουλος νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν τότε ἀπόφασίν μας ὁ Νικόδημος νὰ γίνῃ Λιοσίων καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Φαρ-

σάλων και Δομοκοῦ. Ἐὰν δὲν δεχθοῦν, νὰ πᾶνε σὲ Μονὴν νὰ ἡσυχάσουν, νὰ ἡσυχάσῃ καὶ ἡ Ἐκκλησία» (Πρακτικά Ι.Σ.Ι., Συνεδρία Β΄ 7.10.1998).

Ἐπίσης, ἄξιον μνείας «...διὰ βοῆς ὁμοφώνως συνοδικῆ ἀποφάσει ἤρθη τὸ ἐπιτίμιον ἀπὸ τὸν ἤδη κοιμηθέντα μακαριστὸν Λαρίσιος Θεολόγον». (Πρακτικά Ι.Σ.Ι., Συνεδρία Β΄ 7.10.1998, παρ. 43).

Ἀνεφέρθη, Ἅγιοι Ἀδελφοί, εἰς τὴν Τακτικὴν Β΄ Συνεδρίαν τῆς Ι.Σ.Ι., τῆς 7.10.1998, διὰ νὰ ἐνθυμούμεθα οἱ παλαιότεροι καὶ νὰ μανθάνουν οἱ νεώτεροι.

Καὶ τώρα, σὺν Θεῷ, εἰσηγοῦμαι τὴν ὑπὸ ὄρους ἄρσιν τοῦ ἐπιτιμίου τῆς ἀκοινωνησίας, τοῦ ἐπιβληθέντος κανονικῶς καὶ νομίμως εἰς τὸν Σεβασμιώτατον κ. Νικόδημον, μὲ τὸ ἐξῆς σκεπτικόν:

Ἦδη ὁ Σεβασμιώτατος ἄγει τὴν ὄγδον δεκαετίαν τῆς ἡλικίας του καὶ προσφάτως, εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 258-259 τεῦχος τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδιδομένου περιοδικοῦ «Ἐλεύθερη Πληροφόρηση», ἐξεδήλωσεν ἐμμέσως πλὴν σαφῶς τὴν μετάνοιάν του, γράφων: «Ἀγαπητοὶ συνιεράρχες... θὰ μιλήσω ὁμως μὲ θάρρος σὲ σᾶς τοὺς ἀδελφούς μου γιὰ νὰ μετᾶσχω στὴν κοινὴ ἔκφραση τῆς μετανοίας, καὶ στὴν κοινὴ κατάθεση ὁδύνης. Γιὰ νὰ σκύψω μαζί σας καὶ νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ἐμεῖς, πού κληθήκαμε νὰ μεταφέρουμε στὴν εὐχαριστιακὴ μας κοινότητα, στὴ συναγμένη Ἐκκλησία, τὴ «συγγνώμη» τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν «Καينὴ κτίσις» τῆς Πεντηκοστῆς, αὐτομολοῦμε καθημερινὰ σὸ σκοτάδι τῆς ἀλλοτριώσεως καὶ γινόμαστε προμηθευτὲς σκανδάλων στοὺς πυροδοτικούς μηχανισμοὺς τῶν δηλωμένων ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ...». Καὶ συνεχίζει: «...θὰ χρειαστεῖ νὰ καταθέσουμε τὸν ὀβολὸν τῆς μετανοίας καὶ τὸν ἰδρωτὰ τῆς ἄσκησις γιὰ νὰ ξαλαφρώσουμε τὴν ψυχὴ μας ἀπὸ τὶς ἐνοχές, νὰ τὴ γεμίσομε μὲ τὴν θεία χάρις καὶ μετὰ νὰ ἐκφραστοῦμε μὲ τὴν ἀποστολικὴ διαφάνεια καὶ νὰ διακονήσομε μὲ τὴν ἀποστολικὴ πληρότητα» (σελ. 8,11).

Μπορεῖ ὁ Σεβασμιώτατος Νικόδημος νὰ ἐκφράζεται ἐν προκειμένῳ εἰς πρῶτον πληθυντικὸν πρόσωπον, ἀλλὰ δὲν ἐκφράζεται εἰς δεῦτερον πληθυντικόν. Προφανῶς, λέγει αὐτὸ τὸ ὅποιον κατὰ βᾶθος αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξαγορεύσῃ εἰς πρῶτον ἐνικὸν πρόσωπον καὶ πιθανὸν ἐμποδίζεται ὑπὸ δυστρόπων συμβούλων. Ἔχω τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Ι.Σ.Ι. ἔχει τὴν δυνατότητα ἀποδοχῆς τῆς ἐξαγορεύσεως τοῦ Σεβασμιωτάτου.

Ἐὰν ἡ Ι.Σ.Ι. ἀποφασίσῃ τὴν ἄρσιν τοῦ ἐπιτιμίου,

αὕτη θὰ ἰσχύη ὄχι ἀναδρομικῶς οὔτε ἀπὸ σήμερον, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἡμέραν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Σεβασμιώτατος θὰ καταθέσῃ ἔγγραφον δήλωσιν εἰς τὴν Δ.Ι.Σ., ὅτι ἀποδέχεται τόσον τὸ ἐπιτίμιον, ὅσον καὶ τὴν ἄρσιν αὐτοῦ, ἀναλαμβάνων μόνον λειτουργικὰς καὶ διδακτικὰς εὐθύνas καὶ ὄχι διοικητικὰς. Λειτουργικὰς καὶ διδακτικὰς πράξεις θὰ τελεῖ κατόπιν ἀδείας τῆς ἀρμοδίας Ἐκκλησιαστικῆς Ἀρχῆς.

Ἡ Ι.Σ.Ι., ἀπευθυνομένη πρὸς τὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, θὰ γνωστοποιήσῃ, ὅτι δὲν ἐπιθυμεῖ ὑποταγὴν ἢ ἐξευτελιστικὴν ταπεινώσιν τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ. Νικόδημου. Ἀντιθέτως, τιμᾷ αὐτὸν καὶ ἀναγνωρίζει τὰς διδακτικὰς καὶ συγγραφικὰς του ἰκανότητας. Ἐπιλύει δὲ τὸ θέμα τοῦ ἐπιτιμίου τῆς ἀκοινωνησίας κατὰ τρόπον πνευματικόν, ἐν ἀγάπῃ, διὰ τῆς ὑπὸ τῶν Ἱερῶν Κανόνων προβλεπομένης οἰκονομίας. Ἄλλωστε, ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτιμίου τῆς ἀκοινωνησίας εἶναι εὐχαριστιο-κεντρικὸς καὶ πνευματικὸς, ξένος πρὸς ποινὰς τιμωρητικοῦ ἢ ἀνταποδοτικοῦ χαρακτήρος.

Μακαριώτατε Πρόεδρε,

Ἅγιοι Ἀδελφοί,

ὁ ἐπίλογος τῆς παρουσίας συντόμου εἰσηγήσεώς μου θὰ εἶναι ἀπλός.

Διαβάζω ὀπισθεν τῶν γραφομένων εἰς τὰ τεύχη τοῦ περιοδικοῦ «Ἐλεύθερη Πληροφόρηση» τὴν δυσχερῆ θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ ἐκδίδων τὸ περιοδικὸ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ. Νικόδημος, ἐξωθούμενος ὑπὸ δήθεν φίλων του εἰς τὴν ρητορεύσαν ἀνταρέσκειαν τοῦ περιθωρίου.

Ἐρωτᾶται: θὰ ἐγκαταλείψωμεν τὸν γηραιὸν Σεβασμιώτατον ἀδελφόν μας εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν ἢ, ἐμμένοντες εἰς τὸ εὐχαριστιοκεντρικόν, πνευματικόν καὶ σωτηριολογικόν περιεχόμενον τῶν ἐπιτιμίων, θὰ προσφέρωμεν εἰς αὐτὸν τὴν εὐκαιρίαν, ὅπως, ὑπὸ ἐκκλησιολογικοῦ ὄρους, ἐπανέλθῃ εἰς τὴν «βεβαίαν» καὶ ὄχι περιθωριακὴν τέλεισιν τῆς Θείας Εὐχαριστίας καὶ τῆς Χριστιανικῆς Διδασκαλίας;

Ἀναγνωστέα:

1. Πρακτικά Δ.Ι.Σ., περιόδου 136ης, Συνεδρίας ΚΘ΄ 10.8.1993, παρ. 38-46.

2. Πρακτικά Ι.Σ.Ι., Τακτικῆς Β΄ Συνεδρίας, 7.10.1998, παρ. 29-43.

Ἀπὸ τὸν κύκλο στὴν ἔλλειψη:
Φιλοσοφία, θεολογία καὶ ἐπιστήμη

Τῆς Μάρως Κ. Παπαθανασίου, Ἀναπληρώτριας Καθηγήτριας
τοῦ Τμήματος Μαθηματικῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

(Εἰσήγηση στὴν Ἡμερίδα τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς
Ἐπιτροπῆς Παρακολουθήσεως Εὐρωπαϊκῶν Θεμάτων,
Πεντέλη 5.11.2009)

Ἡ τετρακτὺς τῶν τεσσάρων μαθηματικῶν ἐπιστημῶν

Ἀπὸ τὸν κύκλο στὴν ἔλλειψη, δηλαδή, ἀπὸ τὶς κυκλικὲς στὶς ἔλλειπτικὲς τροχιές! Μιὰ ἀπλὴ φράση, ἡ ὁποία συνοψίζει διαχρονικῶς τὴν ἱστορία τῆς ἀστρονομίας καὶ ταυτοχρόνως παραπέμπει στὶς ποικίλες σχέσεις τῆς μὲ τὴ φιλοσοφία καὶ τὴ θεολογία. Εἶναι ἡ φύση τοῦ ἀντικειμένου ἐρεῦνης –τὰ οὐράνια σώματα– ἡ ὁποία ὀδηγεῖ ἀναπόφευκτα σὲ αὐτὲς τὶς συσχετίσεις. Χιλιάδες χρόνια ὁ ἄνθρωπος παρακολουθοῦσε τὰ οὐράνια σώματα καὶ ἀπ’ ὅτου ἐφεῦρε τὴ γραφή, ἄρχισε νὰ καταγράφει τὰ «φαινόμενά» τους. Ὅμως, ἡ καταγραφή τους δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀξιοποιηθῆ, ἂν οἱ Ἕλληνες δὲν ἔκαναν τὸ μεγάλο βῆμα ἀπὸ τὰ ἐμπειρικὰ στὰ θεωρητικὰ μαθηματικά, ἰδιαίτερος ἀπὸ τὴν πρακτικὴ στὴ θεωρητικὴ γεωμετρία.

Ἀριθμητικὴ, γεωμετρία, σφαιρικὴ (δηλαδή, ἀστρονομία), καὶ ἁρμονικὴ (δηλαδή, μουσικὴ) –οἱ τέσσαρες μαθηματικὲς ἐπιστῆμες– ἦσαν «ἀδελφεὰ μαθήματα» κατὰ τοὺς Πυθαγορείους¹. Ἡ διαφορὰ τους ἔγκειται στὴν ἠρεμία καὶ τὴν κίνηση: Ἀριθμητικὴ καὶ γεωμετρία ἐξετάζουν τοὺς ἀριθμούς καὶ τὰ μεγέθη ἐν στάσει, ἐνῶ ἁρμονικὴ καὶ σφαιρικὴ τὰ ἐξετάζουν ἀντιστοίχως ἐν κινήσει. Ἡ κοσμοθεωρία τῶν Πυθαγορείων, βασισμένη ἐξ ὀλοκλήρου στὰ μαθηματικά, ἀπετέλεσε τὴ βάση γιὰ τὴ διατύπωση ὄλων τῶν μεταγενεστέρων θεωριῶν γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν κινήσεων τῶν πλανητῶν. Στὸ πυθαγόρειο σύστημα τοῦ κόσμου, ὅπως αὐτὸ ἀποδίδεται στὸν *Φιλόλαο τὸν Κροτωνιάτη* (μέσα Ε΄ αἰ. π.Χ.) στὸ κέντρο τοῦ κόσμου εἶναι τὸ πῦρ καὶ σὲ κυκλικὲς τροχιές περιφέρονται κατὰ σειρὰν ἀπο-

στάσεως ἀπὸ αὐτὸ ἢ ἀντίχθων, ἡ γῆ, ἡ σελήνη, ὁ ἥλιος, οἱ πέντε (ὄρατοὶ διὰ γυμνοῦ ὀφθαλμοῦ) πλανῆτες καὶ τέλος οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες². Οἱ χρόνοι καὶ οἱ ταχύτητες περιφορᾶς τους σχετίζονται μὲ τὶς ἀποστάσεις τῶν τροχιῶν τους καὶ δημιουργοῦν μιὰ συμπαντικὴ ἁρμονία.

Τρία εἶναι τὰ σπουδαιότερα στοιχεῖα πρωτοτυπίας στο φιλολάειο σύστημα τοῦ κόσμου: Πρῶτον, ἡ ἐκτόπιση τῆς γῆς ἀπὸ τὴν κεντρικὴ θέση· δεῦτερον, ἡ ὑπόθεση ὑπάρξεως τῆς ἀοράτου ἀντίχθωνος (πιθανὸν γιὰ νὰ ἀνέλθουν στὸν ἱερόν ἀριθμὸ δέκα οἱ οὐράνιες τροχιές)· καὶ τρίτον, ἡ ὑπόθεση κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων σὲ κυκλικὲς τροχιές.

Ὁ κύκλος στὸ δισδιάστατο ἐπίπεδο καὶ ἡ σφαῖρα στὸν τρισδιάστατο χῶρο ὀρίζονται ὡς ὁ γεωμετρικὸς τόπος τῶν σημείων τὰ ὁποῖα ἰσαπέχουν ἀπὸ ἓνα σημεῖο, τὸ κέντρο (τοῦ κύκλου ἢ τῆς σφαίρας). Ἡ πλήρης ὁμοιομορφία τους πρὸς ἑαυτὰ καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψη ἀσυμμετρίας ἢ ἀνωμαλίας στὸ σχῆμα τους, καθιέρωσε τὸν κύκλο καὶ τὴ σφαῖρα ὡς τέλεια σχήματα. Ἦταν ὁ συνδυασμὸς τῆς ἐμπειρίας ἀπὸ τὴν παρατήρηση τῶν τροχιῶν τῶν οὐρανίων σωμάτων κατὰ τὴ φαινόμενη ἡμερησία κίνηση τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ὁποία ἐπαναλαμβάνεται διαρκῶς, μὲ τὶς ἀπαρχές τῆς θεμελιώσεως τῆς θεωρητικῆς γεωμετρίας, ὁ ὁποῖος ὀδήγησε στὴν καθιέρωση τοῦ κύκλου ὡς τοῦ σχήματος, τὸ ὁποῖο ἀνταποκρίνεται στὴν περιοδικότητα καὶ τὴν κανονικότητα τῶν κινήσεων τοῦ οὐρανοῦ. Ὅρατὰ μὲν, ἀπρόσιτα δὲ στὸν ἄνθρωπο, τὰ οὐράνια σώματα θεωρήθηκαν θεῖα καὶ τέλεια. Αὐτὴ τὴν πεποίθηση ἐνίσχυαν οἱ φαινόμενες ἡμερησίαις τροχιές τους κατὰ τὸ τέλειο σχῆμα τοῦ κύκλου. Δὲν

ἀπεῖχε πολὺ πλέον ἢ πλήρης καθιέρωση τοῦ κύκλου ὡς συμβόλου τῆς τελειότητος καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς θειότητος.

Εἰς ἐπίρρωσιν αὐτῶν ἔρχεται ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ πλατωνικοῦ Τιμαίου, ὅταν ἐξηγεῖ, γιατί ὁ Δημιουργὸς ἔδωσε σφαιρικό σχῆμα στοῦ σύμπαν, τὸ ὁποῖο συνίσταται ἀπὸ τὰ τέσσερα πρωταρχικὰ στοιχεῖα (πῦρ, γῆ, ἀήρ, ὕδωρ)³: «Σχῆμα δὲ τοῦ ἔδωσε ἐκεῖνο πού ἄρμοξε καὶ ἦταν συγγενὲς μὲ αὐτόν. Ἄρμόζον λοιπὸν σχῆμα διὰ τὸ ζωντανὸν ὄν, τὸ ὁποῖο ἔμελλε νὰ περιλαμβάνει μέσα του ὅλα τὰ ζωντανὰ ὄντα, δὲν μπορούσε παρὰ νὰ εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο περιλαμβάνει μέσα του ὅλα τὰ σχήματα, ὅσα ὑπάρχουν. Δι' αὐτὸ τὸ ἐτόρνευσε σφαιρικό καὶ κυκλικό, μὲ ἴσες ἀποστάσεις παντοῦ ἀπὸ τὸ κέντρο ἕως τὰ ἄκρα, δίδοντας ἔτσι τὸ τελειότατο καὶ πρὸς ἑαυτὸ ὁμοιότατον ἀπὸ ὅλα τὰ σχήματα, διότι νόμισε ὅτι τὸ ὅμοιο εἶναι ἀπείρως ὠραιότερο ἀπὸ τὸ ἀνόμοιο, ἀπ' ἔξω δὲ ὀλόγυρα τὸ ἔκαμε ὄλον λεῖο μὲ μεγάλην ἀκριβεία διὰ πολλοὺς λόγους».

Ὅμως, ἂν ἡ ἡμερήσια κίνηση τοῦ οὐρανοῦ φαίνεται ἀπολύτως κυκλικὴ καὶ ὁμαλή, δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τις φαινόμενες κινήσεις τῶν πλανητῶν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἔτους. Τὴν μεταξὺ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων ὀρθοδρομικὴ κίνησή τους ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς διαδέχονται μιὰ στάση τους ἐπὶ κάποιες ἡμέρες, κατόπιν μιὰ ἀνάδρομος κίνησή τους ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, καὶ ἔπειτα μιὰ νέα στάση τους προτοῦ ἐπαναρχίσει ἡ ὀρθοδρομικὴ κίνησή τους. Αὐτὸ ἦταν τὸ μεγάλο πρόβλημα, τὸ ὁποῖο ἔπρεπε νὰ λύσουν γεωμετρικῶς καὶ συμφώνως πρὸς τὴν κυκλικὴ κίνηση οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι μαθηματικοί. Τὸ διατυπώνει σαφῶς ὁ Πλάτων (428/27-349/48 π.Χ.), συμβουλευόντας καὶ προτρέποντας⁴: «Εἶπα, λοιπόν, ἐγώ, νὰ μεταχειρισθῶμε τὴν ἀστρονομία μέσω προβλημάτων, ὅπως ἀκριβῶς τὴ γεωμετρία, καὶ ἄς ἀφήσουμε τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ». Καὶ τί ἐννοῦσε; Ὅτι ἂν ἤθελε κάποιος νὰ κατανοήσει πραγματικῶς τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς πλανῆτες οὐράνια φαινόμενα, δὲν ἀρκοῦν οἱ πολυπληθεῖς παρατηρήσεις καὶ καταγραφές τῆς θέσεώς τους. Χρειαζόνται γεωμετρικὰ πρότυπα γιὰ τὴν περιγραφή τῶν κινήσεών τους, ἡ ἀξιοπιστία τῶν ὁποίων θὰ ἐλέγχεται ἀπὸ τὸ κατὰ πόσον αὐτὰ «σώζουν τὰ φαινόμενα».

«Σώζειν τὰ φαινόμενα» εἶναι μιὰ ἔκφραση-κλειδί γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἀστρονομίας καὶ τῶν προσπαθειῶν τῶν Ἑλλήνων μαθηματικῶν-ἀστρονόμων νὰ διατυπώσουν γεωμετρικὰ πρότυπα γιὰ τὴν κίνηση τῶν πλανητῶν. Δὲν ἐνδιαφέρονταν νὰ ἀποδείξουν, ἂν ἡ γῆ ἢ ὁ ἥλιος εὐρισκόταν στοῦ κέντρο τοῦ κόσμου· τοὺς ἐνδιέφερε ἡ ἀξιοπιστία τῆς γεωμετρικῆς πλανητικῆς θεωρίας τους. Καὶ αὐτὴ κρινόταν ἀπὸ τὸ ἐπιτρεπτό εὖρος σφάλματος ὑπολογισμοῦ τῆς θέσεως ἑνὸς πλανῆτου, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παρατηρούμενη θέση του. Ὅμως, ἀπλὲς κυκλικὲς τροχιὲς γύρω ἀπὸ ἕνα κεντρικὸ σῶμα (τὴ γῆ ἢ τὸν ἥλιο) δὲν μπορούν νὰ δώσουν μὲ ἀκριβεία τις θέσεις τῶν πλανητῶν, διότι στὴν πραγματικότητα οἱ πλανῆτες διαγράφουν ἐλλειπτικὲς τροχιὲς περὶ τὸν ἥλιο, τὴ μίαν ἐστία τῶν ὁποίων κατέχει ὁ ἥλιος. Πῶς, λοιπόν, ἔλυσαν αὐτὸ τὸ πρόβλημα; Ἀπλούστατα, διατυπώνοντας διαρκῶς νέα, πολυπλοκότερα πλανητικὰ πρότυπα, τὰ ὁποῖα ὅμως καὶ πάλι εἶχαν τὸ ἴδιο βασικὸ χαρακτηριστικόν: κυκλικὲς τροχιὲς καὶ συστήματα κυκλικῶν τροχιῶν.

Ἐπῆρξε βεβαίως καὶ τὸ ἡλιοκεντρικὸ σύστημα τοῦ Ἀριστάρχου τοῦ Σαμίου (περὶ τὸ 310-230 π.Χ.), γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν γνωρίζουμε πολλὰ λεπτομέρειες. Ἡ σπουδαιότερη καὶ πλέον ἀξιόπιστη πηγή μας γιὰ τὴν ἡλιοκεντρικὴ «ὑπόθεση» τοῦ Ἀριστάρχου εἶναι ὁ *Ψαμμίτης* τοῦ Ἀρχιμήδους, ὅπου αὐτὸς ὑπολογίζει τὸ πλῆθος τῶν κόκκων τῆς ἄμμου, τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ πληρώσει τὸ σύμπαν, λαμβανομένου ὑπόψιν τοῦ μεγέθους του⁵: «Ὁ Ἀριστάρχος ὁ Σάμιος ὑποθέτει, ὅτι οἱ μὲν ἀπλανεῖς ἀστέρες καὶ ὁ ἥλιος μένουν ἀκίνητοι, ἡ δὲ γῆ περιφέρεται γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο, ὁ ὁποῖος εὐρίσκεται στοῦ μέσον τοῦ δρόμου [ἐνν. τοῦ ζωδιακοῦ]». Ὁ Ἀρχιμήδης (287-212 π.Χ.), υἱὸς τοῦ ἀστρονόμου Φειδίου καὶ ἐξαιρέτος γνώστης τῆς ἀστρονομίας, δὲν ἐνδιαφέρεται ἐδῶ γιὰ τὸ ἂν ἰσχύει ἡ γεωκεντρικὴ ἢ ἡ ἡλιοκεντρικὴ ὑπόθεση, ἀλλὰ γιὰ τὸ μέγεθος τοῦ σύμπαντος. Ὅμως, ἡ ἡλιοκεντρικὴ ὑπόθεση τοῦ Ἀριστάρχου δὲν υἰοθετήθηκε ἀπὸ τοὺς ἀστρονόμους. Ἴσως τὸ γεωκεντρικὸ μοντέλο τῆς νὰ μὴν ἔσωζε τὰ φαινόμενα, εἴτε διότι προφανῶς βασιζόταν σὲ ἀπλὲς κυκλικὲς κινήσεις τῶν πλανητῶν περὶ τὴν γῆ, εἴτε διότι δὲν εἶχε ὑποστή τόσο λεπτομερῆ γεωμετρικὴ ἐπεξεργ-

γασία ὅπως τὰ μεταγενέστερα γεωμετρικὰ μοντέλα. Δὲν νομίζω ὅτι ἔπαιξε σπουδαῖον ρόλο σὲ αὐτὸ ἢ μὴνυση ἐπὶ ἀσεβεία (*κρίσιν ἀσεβείας*), τὴν ὁποῖαν ὑπέβαλε ἐναντίον τοῦ Ἀριστάρχου ὁ στωικὸς φιλόσοφος Κλεάνθης, ὡς κινουῖντα «*τὴν τοῦ κόσμου ἐστίαν*», δηλαδή τὴν Γῆ⁶.

Ὁ μέγας μαθηματικὸς Ἀπολλώνιος ὁ Περγαῖος, ὁ ὁποῖος ἔζησε ἐπὶ Πτολεμαίου III τοῦ Εὐεργέτου (246-221 π.Χ.), ὑπῆρξε –ἂν ὄχι ὁ ὁ εἰσηγητής– ὁ σπουδαιότερος μεταξὺ τῶν ἀστρονόμων, οἱ ὁποῖοι ἀπέδειξαν τὴν ἰσοδυναμία τῶν δύο βασικῶν πλανητικῶν μοντέλων μὲ σύστημα κυκλικῶν τροχιῶν: ἐκείνου τοῦ ἐκκέντρου κύκλου καὶ ἐκείνου μὲ τοὺς κύκλους καὶ ἐπικύκλους (Κλαυδίου Πτολεμαίου *Μεγάλη μαθηματικὴ σύνταξις*, βιβλ. IB', κεφ. α'). Ὅμως, ὁ ἴδιος ὁ Ἀπολλώνιος συνέγραψε τὰ «*Κωνικά*», τὸ κορυφαῖο σύγγραμμα γεωμετρίας σχετικῶς μὲ τὶς τρεῖς διαφορετικὲς καμπύλες –*ἔλλειψη, ὑπερβολὴ καὶ παραβολή*– οἱ ὁποῖες προκύπτουν ἀπὸ τὴν τομὴ κώνου καὶ ἐπιπέδου. Δὲν εἶναι ἀπορίας ἄξιον, πῶς δὲν συνεδύασε τὴ γνώση του εἰδικῶς περὶ τῆς ἔλλειψως μὲ ἓνα ἔστω γεωκεντρικὸ σύστημα πλανητικῶν τροχιῶν; Ἦταν μιὰ χαμένη εὐκαιρία, ὀφειλομένη στὸ δόγμα τῶν κυκλικῶν πλανητικῶν τροχιῶν.

Ἀναφέρω ἀπλῶς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰπάρχου τοῦ Βιθυνέως (190-120 π.Χ.), ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ μεγαλύτερος ἀστρονόμος τῆς ἀρχαιότητος, ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων καὶ τῶν ἔργων τοῦ ὁποῖου βασίσθηκε ὁ Κλαύδιος Πτολεμαῖος (100-170 μ.Χ.) γιὰ τὴ συγγραφή τῆς «*Μαθηματικῆς συντάξεώς*» του, γιὰ νὰ τονίσω δύο σημεῖα:

Τὸ πρῶτο σημεῖο εἶναι ἡ ἀστρονομικὴ ὁρολογία, τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ ὁ Πτολεμαῖος, ἀναφερόμενος στὴν κατὰ τὸν Ἀπολλώνιον ἀπόδειξη τῆς ἰσοδυναμίας τῶν δύο γεωκεντρικῶν πλανητικῶν μοντέλων: «*ἐάν τε διὰ τῆς κατ' ἐπίκυκλον ὑποθέσεως γίνηται ... ὥστε κατ' αὐτοῦ γινόμενον τὸν ἀστέρα φαντασίαν ποιεῖσθαι στηριγμοῦ ἐάν τε διὰ τῆς κατ' ἐκκεντρότητα ὑποθέσεως ἢ παρὰ τὸν ἥλιον ἀνωμαλία συμβαίη ... κατ' ἐκείνο τὸ σημεῖον γινόμενος ὁ ἀστήρ ... τὴν τῶν στηριγμῶν φαντασίαν ποιήσεται*»⁷. Ἐπομένως, ὁ Πτολεμαῖος, ὅπως καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ μαθηματικοὶ ἀστρονόμοι, εἶχαν πλήρη συναίσθηση ὅτι χρησιμοποιώντας γεωμετρικὴν γλῶσσα διατύπωναν «ὑποθέσεις» περὶ

τῆς ἀληθοῦς κινήσεως τῶν πλανητῶν, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνει, ὅτι αὐτοὶ πίστευαν ὅτι οἱ «ὑποθέσεις» τοὺς ἦσαν καὶ οἱ μόνες, οἱ ὁποῖες ἀνταποκρίνονταν στὴν πραγματικότητα.

Τὸ δεύτερο σημεῖο εἶναι ἡ μιὰ καὶ μοναδικὴ περίπτωση ἐμμέσου καὶ σιωπηλῆς παραβιάσεως τοῦ σχήματος τῆς κυκλικῆς τροχιάς: Πρόκειται γιὰ τὸ μοντέλο κινήσεως τοῦ πλανήτου Ἐρμοῦ, τοῦ ὁποῖου ἡ γεινίαση πρὸς τὸν ἥλιο δυσκολεύει τὴν παρατήρησή του. Βασιζόμενος σὲ ἀνακριβεῖς παρατηρήσεις, ὁ Πτολεμαῖος συνεπέρανε ὅτι ὁ Ἐρμῆς στὴν ἐτήσια τροχιά του εὐρίσκεται δύο φορές σὲ ἐλάχιστη ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Γῆ, δηλαδή, ἡ τροχιά του ἔχει δύο «περίγεια». Γι' αὐτὸ, στὸ πολύπλοκο κινητικὸ γεωμετρικὸ μοντέλο, τὸ ὁποῖο αὐτὸς ἐπινόησε, τὸ κέντρο τοῦ ἐπικύκλου ἐπὶ τοῦ ὁποῖου κινεῖται ὁ Ἐρμῆς, δὲν διαγράφει κύκλον ἀλλὰ μιὰ «*ῶσειδῆ*» καμπύλη γύρω ἀπὸ τὴ Γῆ! Ἦταν ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ ἱκανοποιηθοῦν τὰ δεδομένα τῶν (ἐσφαλμένων) παρατηρήσεων. Ἐπομένως, ὁ Πτολεμαῖος, γιὰ νὰ σώσει τὰ φαινόμενα στὴν περίπτωση τοῦ Ἐρμοῦ, παραβίασε σιωπηλῶς τὸ δόγμα τῶν κυκλικῶν τροχιῶν.

Τὴν ἀρχαιοτάτη ἀντίληψη περὶ τῆς ἀρμονίας, ἡ ὁποία παράγεται ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν οὐρανίων σωμάτων, δηλαδή τὴ σχέση τῆς ἀστρονομίας μὲ τὴ μουσική, ἡ ὁποία ξεκινᾶ ἀπὸ τὸν Ὁρφέα καὶ τοὺς Πυθαγορείους καὶ συνεχίζεται στὸν Πλάτωνα⁸, εὐρίσκομε πλήρως ἀνεπτυγμένη στὰ Ἀρμονικὰ τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαῖου. Συγκεκριμένως, στὰ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν Ἀρμονικῶν του, ὁ Πτολεμαῖος παραβάλλει τὶς κινήσεις τῶν πλανητῶν στὴ ζωδιακὴ ζώνη κατὰ ἐκλειπτικὸν μῆκος καὶ πλάτος μὲ τὴ διαδοχὴ φθόγγων, οἱ ὁποῖοι διαφέρουν κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔνταση τοῦ ἤχου, ἐνῶ τὴ μεταβαλλομένη ἀπόστασή τους ἀπὸ τὴν Γῆ παραβάλλει πρὸς τὰ τρία τονικά «γένη» τῆς ἀρμονίας (*διατονικόν, χρωματικόν καὶ ἑναρμόνιον*), δηλαδή, πρὸς τὸν τρόπο τῆς μελωδίας⁹.

Ἡ *Γεωμετρία* τοῦ Εὐκλείδου καὶ ἡ *Μαθηματικὴ σύνταξις* τοῦ Πτολεμαῖου ἀπετέλεσαν διαχρονικῶς τὰ συστηματικὰ συγγράμματα γιὰ τὴν πλήρη ἐκμάθηση τῆς γεωμετρίας καὶ τῆς ἀστρονομίας στὸ Ἀνατολικὸ Ρωμαϊκὸ Κράτος, τοῦ ὁποῖου μεγαλύτερο πνευματικὸ κέντρο ὑπῆρξε ἡ Ἀλεξάν-

δρεια. Με την απαγόρευση της λειτουργίας των φιλοσοφικών σχολών από τον αυτοκράτορα Ίουστινιανό (529 μ.Χ.), πολλοί λόγιοι έστράφηκαν στη μελέτη των μαθηματικών έπιστημών. Μετά όμως την πώση της Άλεξανδρείας στους Άραβες (642 μ.Χ.), η Κωνσταντινούπολη άνεδείχθη ως τó νέο πνευματικό κέντρο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Άλλά και οί Άραβες, συνειδητοποιώντας την άξία της έλληνικής έπιστήμης, έντός δύο μόλις αίωνων μετέφρασαν στα άραβικά όλη την έλληνική έπιστημονική γραμματεία, περιλαμβανομένων των έργων του Άριστοτέλους¹⁰. Πρòς τιμήν τους, ούτε οικειοποιήθηκαν ούτε άλλοίωσαν τά έπιτεύγματα του έλληνικού πνεύματος. Άντιθέτως, έγιναν φανατικοί όπαδοί της έλληνικής παιδείας και με τις κατακτήσεις τους έως και όλόκληρη την Ίσπανία, διέδωσαν αυτές τις έπιστημονικές γνώσεις. Η πολεμαϊκή άστρονομία ήταν ένας από τους προσφιλέστερους σέ αυτούς έπιστημονικούς κλάδους και παραλλήλως με τις άστρονομικές παρατηρήσεις τους προσπάθησαν να βελτιώσουν τά πλανητικά μοντέλα του Πτολεμαίου και τις τιμές των παραμέτρων στους πίνακες των πλανητικών κινήσεων.

Έν τῷ μεταξύ στο Βυζάντιο, την έπί Πατριάρχου Φωτίου (9ος αιών) προσπάθεια διασώσεως της έλληνικής παιδείας δια της άντιγραφής των φθαρμένων παλαιότερων χειρογράφων και την τότε πνευματική άναγέννηση, διαδέχθηκαν οί χαλεποί καιροί των Σταυροφοριών. Με την πρώτη άλωση της Κωνσταντινουπόλεως τó 1204 από τους Σταυροφόρους της 4ης Σταυροφορίας, τó μεγαλύτερο μέρος των έλληνικών έπιστημονικών χειρογράφων έπεσε στα χέρια των Λατίνων κατακτητών και πήρε τόν δρόμο της ξενιτειάς πρòς τή Δύση. Έκει, από τόν 12ον αιώνα κ.έ. οί μεταφράσεις των έλληνικών έπιστημονικών έργων από τά άραβικά στα λατινικά και άπ' ευθείας από τά έλληνικά στα λατινικά και ή μελέτη τους από τους Δυτικούς συνέβαλαν ούσιαστικά και άποφασιστικά στη δυτική Άναγέννηση από τόν 14ον αιώνα.

Παρ' όλα αυτά, έως την άνάκτηση της Κωνσταντινουπόλεως στις 15.8.1261 από τόν Μιχαήλ Η' Παλαιολόγο, οί αυτοκράτορες της Νικαίας Ίωάννης Γ' Βατάτζης (1222-1254) και Θεόδωρος Β'

Λάσκαρις (1254-1258) προσπάθησαν να διαώσουν και να προωθήσουν την έλληνική παιδεία και έπιστήμη, ύποστηρίζοντας τούς λογίους, οί περισσότεροι των οποίων ήταν κληρικοί. Τò ενδιαφέρον του Βατάτζη για την εκπαίδευση μαρτυρεί τóσον τó διάταγμά του, με τó όποιο άναγκάζει τούς κυβερνήτες και άρχοντες των πόλεων να φροντίζουν κάθε χρόνο για την άμοιβή των καθηγητών της ρητορικής, της ιατρικής και των μαθηματικών, όσον και ή ίδρυση βιβλιοθηκών στις μεγάλες πόλεις της αυτοκρατορίας του, άφιερωμένες στην τέχνη και τις έπιστήμες. Για τόν έμπλουτισμό τους έστειλε τόν Νικηφόρο Βλεμμύδη στη Θράκη, τή Μακεδονία, τόν Άθω, τή Θεσσαλία, για να άγοράσει ή έν άνάγκη να άντιγράψει και να φέρει περιλήψεις πολυτίμων χειρογράφων. Μετά την άνακατάληψη της Κωνσταντινουπόλεως ξαναλειτούργησε τó Πανεπιστήμιό της έως τó 1453, στο όποιο δέν εύρίσκουμε «τήν παραμικρότερη μνεία θεολογικής διδασκαλίας», οί καθηγητές ήταν φιλόσοφοι, έπιστήμονες, ρήτορες και φιλόλογοι¹¹.

Άλλά και στους μετέπειτα χρόνους, ή βαρεία άκρωτηριασμένη Βυζαντινή αυτοκρατορία δείχνει μια έκπληκτική πνευματική άκμή –τήν παλαιολόγειο άναγέννηση– με κυρίους εκπροσώπους κληρικούς γνώστες και συνεχιστές της έλληνικής έπιστήμης. Θα ήταν άδύνατον να άναφερθῶ σέ όλους. Περιορίζομαι λοιπόν μόνον σέ όλίγους, οί όποιοι με τά έργα τους διασώζουν και συνεχίζουν την άρχαιοελληνική παράδοση της τετρακτύος των μαθηματικών έπιστημών. Για να κατανοήσουμε την έκταση της προσφορής τους στον Έλληνισμό, πρέπει να λάβουμε ύπόψιν μας τις συνθήκες ύπό τις όποιες συνέγραφαν τά έργα τους ή άντέγραφαν άρχαιότερα: Έλλειψη οικονομικών πόρων, έλλειψη γραφικής ύλης (δηλ. περιγραμμένων), και μεγάλες δυσκολίες έξευρέσεως διαθεσίμων παλαιότερων χειρογράφων των άρχαίων έπιστημονικών έργων.

Μάξιμος Πλανούδης και Μανουήλ Βρονένιος

Τò ιδιαίτερο ενδιαφέρον του Μαξίμου Πλανούδη (περι τó 1255- περι τó 1305) για την άστρονομία άποδεικνύεται από τά ιδίόχειρα σχόλιά του στο περιθώριο ένός κώδικος με την «Κυκλική θεωρία των μετέωρων» του Κλεομήδους (Α' ; α. μ.Χ.) και

τά «Φαινόμενα» τοῦ Ἀράτου (315/310-275 π.Χ.), μεταξύ τῶν ὁποίων περιλαμβάνεται καὶ ἡ καταγραφή τῆς σεληνιακῆς ἐκλείψεως τῆς 21ης Αὐγούστου 1290¹². Τὸ ἴδιο μεγάλο ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴ μουσικὴ (ἄρμονική) ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴ μοναδικὴ στὸν κόσμον αὐτόγραφη βίβλο του –ὅπως γράφει– μὲ ὅλα τὰ σωζόμενα ἀρχαῖα ἔργα περὶ μουσικῆς, τὰ ὁποῖα εἶχε μόνος ἀντιγράψει καὶ τὴν ὁποία κατεῖχε καὶ χρησιμοποιοῦσε στὴ διδασκαλία του. Δυστυχῶς, τὴ δάνεισε σὲ κάποιον μοναχό, ὁ ὁποῖος οὐδέποτε τοῦ τὴν ἐπέστρεψε καὶ ἕως σήμερον εἶναι χαμένη¹³.

Ὁ Μάξιμος Πλανούδης καὶ ὁ Μανουὴλ Βρυέννιος διέθεταν καθέννας τους ἓνα κώδικα μὲ τὰ Ἀριθμητικά τοῦ Διοφάντου (περὶ τὸ 250 μ.Χ.), ἓνα μοναδικὸ ἔργο ἀνεκτιμήτου ἀξίας, τὰ ὁποῖα καὶ μελετοῦσαν. Μάλιστα, σὲ μία ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Βρυέννιο, ὁ Πλανούδης τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ δανείσει τὴν «Διοφάντου βίβλον» ἐπὶ ὅσον χρόνον ἐκεῖνος τοῦ ἐπιτρέψει, γιὰ νὰ τὴν ἀντιβάλει πρὸς τὴ δική του¹⁴. Ὅπως συνάγεται ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιστολή, ὁ Βρυέννιος ἔκανε ἀστρονομικὲς παρατηρήσεις, μολοντί δὲν σώζεται κάποιο καθαρῶς ἀστρονομικὸ ἔργο του¹⁵. Τὶς ἀστρονομικὲς γνώσεις του, ὅμως, εὐρίσκομε στὰ Ἀρμονικά του, τὸ ἔργο του στὸ ὁποῖο συνοψίζει ὅλη τὴν ἕως τότε θεωρίαν τῆς ἑλληνικῆς μουσικῆς, ἀναφερόμενος σὲ μυθικὲς καὶ ἱστορικὲς προσωποποιήσεις τῆς (π.χ. τὸν Ἑρμῆ, τὸν Ὁρφέα, τὸν Πυθαγόρα¹⁶, τὸν Τέρπανδρο κ.ἄ.¹⁷), καὶ ἔχοντας ὡς βασικὲς πηγές του τὰ Ἀρμονικά στοιχεῖα τοῦ Ἀριστοξένου τοῦ Ταραντίνου (περὶ τὸ 370-300 π.Χ.), τὸ Ἀρμονικὸν ἐγχειρίδιον τοῦ Νικομάχου τοῦ Γερασηνοῦ (περὶ τὸ 100 μ.Χ.)¹⁸ καὶ τὰ Ἀρμονικά τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου. Ὁ ἴδιος, συνεχίζοντας τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφικὴ καὶ ἀστρονομικὴ παράδοση, ἀναφέρεται καὶ στὴν «κρυφὴ ἄρμονία» τοῦ σύμπαντος, ἡ ὁποία δημιουργεῖται ἀπὸ τὶς κινήσεις τῶν πλανητῶν, ἀλλὰ εἶναι ἀκουστὴ μόνον ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔχουν καθάρει τὴν ψυχὴ τους¹⁹. Κατ' ἀρχὴν, ἡ ἀντιστοιχία τῶν τεσσάρων πρωταρχικῶν στοιχείων (πῦρ, γῆ, ἀήρ, ὕδωρ), ἀπὸ τὰ ὁποῖα συνίσταται ὁ κόσμος-σύμπαν, μὲ τὶς χορδές (νήτη, παρανήτη, παρυσάτη, ὑπάτη) τοῦ παλαιστάτου τετραχόρδου ἄρμονικοῦ κανόνος²⁰, τὸ ποιὸν τῶν φθόγγων τους καὶ τὸ μέγεθος τῶν διαστημάτων τους, ἔχει ὡς ἑξῆς²¹:

πῦρ	νήτη	ὁ ὀξύτατος φθόγγος
		τόνος
ἀήρ	παρανήτη	ὁ ὀξύτερος φθόγγος
		τόνος
ὕδωρ	παρυσάτη	ὁ βαρύτερος φθόγγος
		λεῖμμα
γῆ	ὑπάτη	ὁ βαρύτερος φθόγγος

Ὁ Βρυέννιος, ὅπως καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Γεώργιος Παχυμέρης (1242- περ. 1310)²², παραθέτει καὶ τὶς δύο ἐκδοχὲς ἀντιστοιχίας τῶν ἑπτὰ πλανητῶν πρὸς τὶς ἑπτὰ χορδές τῶν δύο συνημμένων ἄρμονικῶν τετραχόρδων, δηλαδὴ πρὸς τὴν «εἰρημένην ἀρχαιοτρόπον ἐπτάχορδον λύραν», οἱ ὁποῖες βασίζονται σὲ παρατηρήσεις καὶ μετρήσεις τῶν «παλαιῶν μαθηματικῶν», τὶς ὁποῖες αὐτοὶ «διὰ τῶν εἰρημένων διοπτρικῶν ὀργάνων ἀκριβῶς κατελάμβανον». Τὴ μία ἀντιστοιχία ἀποδέχονται ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι τὶς κινήσεις τῶν πλανητῶν βάσει τῆς «ἐπὶ ταῦτα τῷ κόσμῳ τὴν κίνησιν ποιεῖσθαι (δηλ. τῆς ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ἡμερησίας περιστροφῆς τῆς οὐρανοῦ σφαίρας) ὑπέθεντο», καὶ ἕκαστον πλανήτην «καθ' ἐκάστην περιφορὰν τοῦ παντός» ὑπολειπόμενον «τοῦ ἀφ' οὗ ἤρξατο σημείου πρὸς τὰ ἡγούμενα κατὰ μῆκος (ἐνν. τοῦ ζωδιακοῦ) μέσως ποιεῖσθαι τὴν κίνησιν»²³. Τὴν ἄλλη ἀντιστοιχία²⁴ δέχονταν ὁ Νικόμαχος ὁ Γερασηνός καὶ ὅσοι «τῶν παλαιῶν μαθηματικῶν ... ὑπέθεντο ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐναντίως τῷ κόσμῳ τοὺς πλανωμένους ποιεῖσθαι τὴν κίνησιν»²⁵. Καὶ οἱ δύο ἐκδοχὲς ἀντιστοιχίας ἐμφανίζονται στὸν κατωτέρω πίνακα:

Κατὰ Νικόμαχον	Κατ' ἄλλους μαθηματικούς		
χορδὴ	πλανήτης	ἡμερ. κίνημα	χορδὴ
		καὶ ἀπόλειψη	
ὑπάτη	Κρόνος	β'	νήτη
παρυσάτη	Ζεὺς	ε'	παρανήτη
ὑπερμέση+λιχανός	Ἄρης	λα'	παραμέση
μέση	Ἥλιος	νθ'	μέση
παραμέση	Ἀφροδίτην	θ'	παρυσάτη+λιχανός
παρανήτη	Ἑρμῆς	νθ'	παρυσάτη
νήτη	Σελήνη	ιγ'ιδ'	ὑπάτη

Ὁ Βρυέννιος ἀναφέρει ἰδιαίτερος καὶ τοὺς ὀκτῶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μελωδικοὺς τόνους, οἱ ὁποῖοι υἱοθετήθηκαν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, κατὰ τὴν ἑξῆς ἀντιστοιχία²⁶:

²¹Ἦχος πρῶτος

ὑπερμιξολύδιος τόνος

³ Ηχος δεύτερος	μιξολύδιος τόνος
⁴ Ηχος τρίτος	λύδιος τόνος
⁵ Ηχος τέταρτος	φρύγιος τόνος
⁶ Ηχος πρώτος	πλάγιος δώριος τόνος
⁷ Ηχος δεύτερος	πλάγιος ύπολύδιος τόνος
⁸ Ηχος βαρύς	ύποφρύγιος τόνος
⁹ Ηχος τέταρτος	πλάγιος ύποδώριος τόνος

Ὁ Βρυνένιος παραθέτει μάλιστα αὐτολεξεί και τὴ θέση τοῦ Ἀριστοξένου, ὅτι ἡ Ἀρμονικὴ βασίζεται στὴν αἴσθησι τῆς ἀκοῆς και τὴ γεωμετρία: «ἔστι δὴ τὸ μὲν ὄλον ἡμῖν ἡ θεωρία περὶ μέλους παντὸς μουσικοῦ τοῦ γινομένου ἐν φωνῇ τε και ὄργανοις. ἀνάγεται δ' ἡ πραγματεία εἰς δύο, εἷς τε τὴν ἀκοὴν και τὴν διάνοιαν, τῇ μὲν ἀκοῇ κρίνομεν τὰ τῶν διαστημάτων μεγέθη, τῇ δὲ διανοίᾳ θεωροῦμεν τὰς τούτων δυνάμεις»²⁷.

Θεόδωρος Μελιτηνιώτης

Οἱ βυζαντινοὶ λόγιοι δὲν μελετοῦσαν ἀπλῶς τὴν πτολεμαϊκὴ ἀστρονομία, ἀλλὰ ἔκαναν και ἀστρονομικὲς παρατηρήσεις. Τοῦτο ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Θεοδώρου Μελιτηνίου (περὶ τὸ 1310- μετὰ τὸ 1388), ὁ ὁποῖος ἦταν «μέγας σακελλάριος και διδάσκαλος τῶν διδασκάλων και ἀρχιδιάκονος». Στὴν εἰσαγωγὴ τῆς *Ἀστρονομικῆς Τριβίβλου* του (1361) ἐκθειάζει τὴν ἀστρονομία, ἡ ὁποία κάνει τοὺς ἀνθρώπους νὰ αισθάνονται ὅτι δὲν πατοῦν στὴ γῆ. Γράφει, δηλαδή, ὅτι ἡ ἀστρονομία «δημαγωγὸς οὐρανίους και σοφιστὰς ἐν αἰθέρι τοὺς ἀνθρώπους ποιούσα μηκέτ' ἐπιφαύειν γαίης ποσὶ δοκοῦντας ὅταν ἄστρον κατὰ νοῦν ἀμφιδρόμους ἰχνεύωσιν ἔλικας»²⁸.

Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι ὁ Μελιτηνιώτης ἀφιερώνει ὀλόκληρο κεφάλαιο στὴν αἰτιολόγησι τῶν σφαλμάτων στὶς θέσεις τῶν πλανητῶν, δηλαδή τῶν διαφορῶν μεταξὺ αὐτῶν οἱ ὁποῖες μετροῦνται κατὰ τὶς ἀστρονομικὲς παρατηρήσεις και ἐκείνων οἱ ὁποῖες ὑπολογίζονται θεωρητικῶς βάσει τῆς *Μαθηματικῆς Συντάξεως* και τῶν *Προχείρων Κανόνων* τοῦ Πτολεμαίου²⁹. Κατ' ἀρχὴν παραθέτει αὐτολεξεί (κατὰ λέξιν ὠδί) ἕνα ἐδάφιο ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο (Βιβλ. Θ', κεφ. β'), ὅπου αὐτὸς ἀναφέρει ὅτι τέτοιο σφάλμα, ἀκόμα και ἂν εἶναι μικρὸ στὴν ἀρχή, ὁπότε δὲν θεωρεῖται ἀξιόλογο, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου καθίσταται ἀξιόλογο, διότι αὐξάνει διαρκῶς ἡ τιμὴ του, καθὼς αὐτὸ τὸ σφάλμα διαρκῶς προστίθεται (*συνεπιτίθεται*), μὲ ἀπο-

τέλεσμα νὰ καθιστᾶ ἀβεβαία τὴν πρόρρησι τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῶν πλανητῶν στὸν οὐρανὸν³⁰. Κατὰ τὸν Μελιτηνιώτη, τὸ μέγεθος αὐτῶν τῶν σφαλμάτων ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς στὸ χρονικὸ διάστημα τῶν 1200 και πλέον ἐτῶν τὰ ὁποῖα παρήλθαν ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο ἕως τοὺς δικούς του χρόνους (*ἐπεῖπερ ὁ μὲν ἀπὸ Πτολεμαίου χρόνος μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χιλιάδι τε και δυσὶν ἑκατοντάσι και ἔτι πρὸς ἡδὴ μετρεῖται*), και ἀφ' ἐτέρου στὴν «τῶν τηρήσεων ἀσθένειαν»³¹!

Εἶναι ἐξ ἴσου ἀξιοσημεῖωτο, ὅτι στὸ ἴδιο κεφάλαιο, ὁ Μελιτηνιώτης θέτει τὸ θέμα τῶν ὀρίων τοῦ μεγέθους τοῦ ἀστρολαβικοῦ ὀργάνου και τῆς ἀκριβείας τῶν παρατηρήσεων. Κατ' αὐτόν, ἀκόμα και ἂν κατασκευάζαμε ἕνα τεράστιον ἀστρολάβον, πάλιν «ἀεὶ κατὰ τὰς τηρήσεις βραχυτάτω μορίῳ τοῦ ἀσφαλοῦς διαπταίμεν», τὸ ὁποῖο «κατὰ τε τὸν τῆς τηρήσεως χρόνον και μέχρι τινὸς ἀπαράλλακτον μένει διὰ τὸ τῆς διαφορᾶς ἐλάχιστον, ἐν δὲ χρόνοις πολλοῖς, αἰσθητὸν γίνεται και διαφορὰν ἀξιόλογον ἐμποιεῖ πρὸς γε δὴ τὰ ὀρώμενα». Γι' αὐτὸ, γράφει, ὅτι πρέπει μέσῳ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβεστέρων παρατηρήσεων νὰ διορθῶνουμε τὰ θεωρητικὰ δεδομένα, ὅπως ἀκριβῶς ἔκανε ὁ Ἰππαρχος γιὰ τοὺς ὑπολογισμούς τῶν ἀρχαιότερων, και ὁ Πτολεμαῖος γιὰ ἐκείνους τοῦ Ἰππαρχου³². Αὐτὸ ἀκριβῶς θὰ προσπαθήσει νὰ κάνει και αὐτὸς, παρὰ τὶς βαρύτερες ὑποχρεώσεις του πρὸς τὴν Ἐκκλησία, οἱ ὁποῖες ὅπως ἀκριβῶς γράφει δὲν τὸν ἀφήνουν οὔτε νὰ ἀναπνεύσει, και παρὰ τὶς κεφαλαλγίες, οἱ ὁποῖες τὸν ἐμποδίζουν³³. Ὅπως, ὁμως, συνάγεται ἀπὸ τὸ προοίμιο τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς *Τριβίβλου* του, τὸ παράπονό του εἶναι ἄλλο και ἀφορᾶ στὴν πληρότητα τῶν δεδομένων του. Δηλαδή, ὅτι ἐνῶ ἀναλαμβάνει τέτοιο μεγάλο ἔργο, τὸν ὑπομνηματισμὸ τῶν *Προχείρων κανόνων* τοῦ Πτολεμαίου κατὰ ὑποδειγματικώτερον τρόπον, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἔχει στὰ χέρια του οὔτε τὴν πραγματεία τοῦ Θεῶνος τοῦ Ἀλεξανδρέως (περ. 330-405) μὲ τὰ σχόλιά του ἐπὶ τῆς *Μαθηματικῆς Συντάξεως* τοῦ Πτολεμαίου³⁴, οὔτε ἐκείνη τοῦ Πάππου τοῦ Ἀλεξανδρέως (περ. 320) περὶ αὐτῶν. Μόνον ἐξ ἀκοῆς και ἀπὸ κάποια φθαρμένα σπαράγματα τὶς γνωρίζει³⁵. Προφανῶς, τὸ μέρος τὸ ὁποῖο εἶχε στὰ χέρια του ἦταν τὸ σχετικὸ μὲ τὴ μετατροπὴ τῶν κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸ ἡμε-

ρολόγιο μηνών σὲ ἐκείνους τοῦ βυζαντινοῦ ἡμερολογίου³⁶.

Ἔτσι κυλοῦσαν οἱ αἰῶνες, ἀλλ' οὐδεὶς ἀστρονόμος Ἕλληνας, ἄραβας ἢ λατίνος, διανοήθη νὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ κυκλικὸ σχῆμα τῶν ἐκκέντρων ἢ τῶν ἐπικυκλικῶν πλανητικῶν τροχιῶν. Ποῦ, ὅμως, ὀφειλόταν αὐτὴ ἡ παράλογη ἐμμονὴ τῶν ἀστρονόμων στὶς κυκλικὲς τροχιᾶς κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα καὶ τὸν Μεσαίωνα; Πιθανότερη ἀπάντηση εἶναι, μία πεποίθησή τους στὴν παραδοσιακὴ καὶ ἀδιαμφισβήτητη ἱερότητα τοῦ κυκλικοῦ σχήματος λόγῳ συνειρημῶν μὲ τὸ Θεῖον.

Νικόλαος Κοπέρνικος καὶ Ἀρίσταρχος

Τὸν 16ον αἰῶνα, λίγο προτοῦ πεθάνει, τὸ 1543, ὁ Πολωνὸς μοναχὸς Κοπέρνικος (1473-1543) ἐξέδωσε τὸ σύγγραμμά του «*De revolutionibus orbium coelestium*» (Περὶ τῆς περιφορᾶς τῶν οὐρανίων σφαιρῶν) ὅπου τὴν κεντρικὴ θέσιν κατέχει ὁ Ἥλιος. Οἱ περισσότεροὶ θεωροῦν τὸν Κοπέρνικο ὡς τὸν εἰσηγητὴ τῆς νέας ἀστρονομίας. Ὅμως ἡ ἀλήθεια εἶναι πολὺ διαφορετικὴ: ὁ Κοπέρνικος ὑπῆρξε ὁ τελευταῖος «πτολεμαϊκός» ἀστρονόμος³⁷ ὡς πρὸς τὸ γεωμετρικὸ μοντέλο του μὲ τοὺς κύκλους καὶ τοὺς ἐπικύκλους (καὶ μάλιστα περισσοτέρους ἀπὸ ἐκείνους τοῦ Πτολεμαίου³⁸), μὲ ὅλες τὶς ἀριθμητικὲς παραμέτρους ληφθεῖσες πιθανώτατα ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ἄραβος ἀστρονόμου Ibn Ash Shatir (1304-1376)³⁹, καὶ τὴν οἰκειοποίησιν ἐκ μέρους του τῆς «ἡλιοκεντρικῆς ὑποθέσεως» τοῦ Ἀριστάρχου τοῦ Σαμίου, ἀποσιωπώντας τὴν πηγὴ τῆς ἐμπνεύσεώς του στὴν ἐκδοσὴ τοῦ ἔργου του. Εὐτυχῶς, ὅμως, γιὰ τὴν ἱστορία σώζεται τὸ ἰδιόχειρο χειρόγραφό του μὲ ὅλη τὴν ἀναφερομένη στὸν Ἀρίσταρχο παράγραφος, τὴν ὁποία ὁ Κοπέρνικος διέγραψε ἐν ὄψει τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου του⁴⁰.

Ἡ παρατήρησις μὲ τηλεσκόπιο τεσσάρων ἀπὸ τοὺς δορυφόρους τοῦ Διὸς ἀπὸ τὸν Γαλιλαῖο (1564-1642) τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1610, δημιούργησε πολλὰ ἐρωτήματα γιὰ τὴ δομὴ τοῦ κόσμου καὶ τὴ θέσιν τῆς Γῆς σὲ αὐτόν, ἐρωτήματα καὶ ἀπαντήσεις ἀπαγορευμένα ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Ἐξέτασι. Ὁ Γαλιλαῖος μόλις γλύτωσε τὴν πυρὰ τὸ 1633, ἀλλὰ ἔμεινε παρομιώδης ἢ φράσις, ἢ ὁποία τοῦ ἀποδίδεται: «Καὶ ὅμως κινεῖται» (ἢ Γῆ). Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὁ Κέπλερ (1571-1630), ἐξαιρετὸς γνώστης τῆς

ἑλληνικῆς γεωμετρίας καὶ ἰδιαίτερος τῶν ἔργων τοῦ Ἀπολλωνίου καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους, διατύπωσε σὲ δύο φάσεις –τὸ 1609 καὶ τὸ 1618– τοὺς τρεῖς νόμους γιὰ τὴν κίνησιν τῶν πλανητῶν περὶ τὸν Ἥλιο, μελετώντας τὴν κίνησιν τοῦ πλανήτου Ἄρεως. Ὅμως, οἱ γεωμετρικῶς διατυπωμένοι νόμοι του δὲν σήμαιναν τίποτα ἄλλο παρὰ μιὰ «ἡλιοκεντρικὴ ὑπόθεσις». Αὐτὴ ἡ «ὑπόθεσις» ἐγίνε τελικῶς ἀποδεκτὴ ὡς «πραγματικότης», μόνον μετὰ τὴ διατύπωση τοῦ νόμου τῆς παγκοσμίου ἔλξεως τὸ 1687 ἀπὸ τὸν Νεύτωνα (1642-1727), κατὰ τὸν ὁποῖον δύο σώματα ἔλκονται ἀνάλογως τῶν μαζῶν τους καὶ ἀντιστρόφως ἀνάλογα πρὸς τὸ τετράγωνον τῆς μεταξὺ τους ἀποστάσεως. Βάσει τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος, ὁ τεράστιος Ἥλιος ἀσκεῖ πολὺ μεγαλύτερην ἔλξιν πρὸς τὴ Γῆ καὶ τοὺς ἄλλους πλανῆτες, ἀπὸ ὅσον αὐτοὶ ἐπάνω του, καὶ τοὺς ἀναγκάζει νὰ περιφέρονται γύρω του.

Καὶ ἐνῶ στὴ Δύση συνέβαιναν αὐτά, στὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή, παρὰ τὴν Τουρκοκρατία, λόγιοι κληρικοὶ ξενιτεύονταν, σπούδαζαν καὶ ἐπέστρεφαν κομίζοντας τὶς νέες ἐπιστημονικὲς ιδέες στὰ Βαλκάνια. Περιορίζομαι νὰ ἀναφέρω μόνον τὸν σπουδαῖο Νικόλαο Κυριακοῦ Ζερζούλη (περὶ τὸ 1706-1772) ἐκ Μετσόβου, ὁ ὁποῖος σπούδασε στὴν Ἰταλία φιλοσοφία, μαθηματικὰ καὶ ἰατρικὴ, καὶ μετὰ τὴν ἀπώλειαν διηγήσατο σχολάρχης στὴν Ἀθωνιάδα Σχολὴ καὶ τελικῶς σὲ ἐκείνη τοῦ Ἰασίου ἀπὸ τὸ 1766 ἕως τὸν θάνατό του. Τὸ πλούσιο μεταφραστικὸ ἔργο του περιλαμβάνει ἔργα τῶν μεγαλυτέρων φιλοσόφων-ἐπιστημόνων τῆς ἐποχῆς του, ὅπως π.χ. τοῦ ἄγγλου Νεύτωνα καὶ τοῦ γερμανοῦ Κρίστιαν Βόλφ (Christian Wolff, 1679-1754). Ὁ Χ. Καρανάσιος ἐντόπισε τὸ παλαιότερον χειρόγραφο μὲ τὴν πρώτην μετάφρασιν τῆς Φυσικῆς τοῦ Νεύτωνα ἀπὸ τὸν Ζερζούλην στὴν Πανεπιστημιακὴ Βιβλιοθήκη «Μιχ. Ἐμινέσκου» τοῦ Ἰασίου, τὸ ὁποῖο καὶ περιέγραψε⁴¹. Ὁ κώδικας, χρονολογούμενος στὸ ἔτος 1760 (φ. 109α), ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ζερζούλης ἤδη τότε δίδασκε στοιχεῖα τῆς φυσικῆς θεωρίας τοῦ «ἀγγινουστάτου καὶ μέγα ἐπὶ σοφία κηκτημένου ὄνομα Ἰσαὰκ τοῦ Νευτόνου ... ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντα ... ἤδη πρῶτον παρ' αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι φωνῇ τοῖς Ἑλλήνων παισὶ καὶ ἑαυτοῦ μαθηταῖς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει παραδοθέντα». Μάλιστα ὁ ἴδιος βάσει τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος ἐξηγεῖ, ὅτι «βαρύτης

ἐν σελήνῃ καὶ βαρύτης ἐν γῆ ἐν διπλασίονι ἀντεστραμμένῳ λόγῳ τῶν ἀποστάσεων ἐστι»⁴². Ἐνδιαμέσως, ὁ ἴδιος κώδικας περιλαμβάνει ἕνα ἀκόμη ἀπόγραφο τῶν Στοιχείων Γεωμετρίας τοῦ Christian Wolff σὲ ἐλληνικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Ζερζούλη (φ. 80^α-145^β).

Νομίζω, ὅτι ἀπὸ αὐτὰ τὰ λίγα ἀλλὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἐλλήνων κληρικῶν ἐπιστημόνων τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ νεωτέρου ἐλληνισμοῦ, τὰ ὁποῖα ἀνέφερα, μποροῦμε νὰ κατανοήσουμε τὸ μέγεθος τῆς συμβολῆς τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου τόσο στὴ διάσωση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς ἐπιστήμης

κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ, ὅσο καὶ τὴ γνώση καὶ ἀποδοχὴ τῶν νέων θεωριῶν τῆς «ἐπιστημονικῆς ἐπαναστάσεως» τοῦ 17ου αἰῶνος. Ἡ συνολικὴ προσφορὰ τους ἀξιολογεῖται ἀκόμη περισσότερο, ἂν λάβουμε ὑπόψιν ὅτι δὲν κρατοῦσαν τίς γνώσεις τους δι' ἑαυτούς, ἀλλὰ τίς μετέδιδαν διδάσκοντας τοὺς μαθητές τους, καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς τους ὡς διδασκάλων, ὑπεβάλλοντο σὲ μεγάλους κόπους συγγραφῆς ἰδίων ἔργων, ἢ ἀντιγραφῆς ἀρχαιοτέρων, ἢ μεταφράσεως ξενολόγων ἐπιστημονικῶν ἔργων. Ἄς τοὺς εἴμαστε λοιπὸν εὐγνώμονες γιὰ τὴ μεγάλη προσφορὰ τους στὸν ἐλληνισμό καὶ τὴν ἐπιστήμη.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἀρχύτου, *Ἀρμονικός*, εἰς H. Diels - W. Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, I-III, Berlin 1961, ἐδῶ II, 47 (Archytas), Fr. 1, σελ. 432,4-8: περὶ τε δὴ τὰς τῶν ἄστρον ταχυτάτος καὶ ἐπιτολῶν καὶ δυσίων παρέδωκαν ἀμῖν σαφῆ διάγνωσιν καὶ περὶ γαμετρίας καὶ ἀριθμῶν καὶ σφαιρικῆς καὶ οὐχ ἤμιστα περὶ μουσικῆς. Ταῦτα γὰρ τὰ μαθημάτα δοκοῦντι ἡμῖν ἀδελφεά.
2. Ἀριστοτέλους, *Περὶ οὐρανοῦ*, 293a 17-24: Περὶ μὲν οὖν τῆς θέσεως (ἐνν. τῆς γῆς) οὐ τὴν αὐτὴν ἅπαντες ἔχουσι δόξαν, ἀλλὰ τῶν πλείστων ἐπὶ τοῦ μέσου κεῖσθαι λεγόντων, ὅσοι τὸν ὅλον οὐρανὸν πεπερασμένον εἶναι φασιν, ἐναντίως οἱ περὶ τὴν Ἰταλίαν, καλούμενοι δὲ Πυθαγόρειοι λέγουσιν· ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ μέσου πῦρ εἶναι φασιν, τὴν δὲ γῆν, ἐν τῶν ἄστρον οὐσαν, κύκλῳ φερομένην περὶ τὸ μέσον νύκτα τε καὶ ἡμέραν ποιεῖν. Ἔτι δ' ἐναντίαν ἄλλην ταύτη κατασκευάζουσι γῆν, ἣν ἀντίχθονα ὄνομα καλοῦσιν...
3. Πλάτωνος, *Τίμαιος*, 32c-33b, 34a-b: Τῶν δὲ δὴ τεττάρων ἐν ὅλον ἕκαστον εἴληφεν ἢ τοῦ κόσμου ξύστασις. Ἐκ γὰρ πυρὸς παντὸς ὕδατός τε καὶ ἀέρος καὶ γῆς ξυνέστησεν αὐτὸν ὁ ξυριστάς, μέρος οὐδὲν οὐδενὸς οὐδὲ δύναμιν ἔξωθεν ὑπολιπῶν ... ἐν ὅλον ὅλων ἐξ ἀπάντων τέλεον καὶ ἀγήρων καὶ ἄνοσον αὐτὸν ἔτεκτῆναι· σχῆμα δὲ ἔδωκεν τὸ πρέπον καὶ τὸ ξυγγενές. Τῷ δὲ τὰ πάντ' ἐν αὐτῷ ζῶα περιέχουν μέλλοντι ζῶῳ πρέπον ἂν εἴη σχῆμα τὸ περιειληφὸς ἐν αὐτῷ πάντα ὁποῖα σχήματα· διὸ καὶ σφαιροειδές, ἐκ μέσου πάντη πρὸς τὰς τελευτάς ἴσον ἀπέχον, κυκλοτερές αὐτὸ ἔτορνεύσατο, πάντων τελεώτατον ὁμοιότατόν τε αὐτὸ ἐαυτῷ σχημάτων, νομίσας μύριον κάλλιον ὁμοιον ἀνομοίου λεῖον δὲ δὴ κύκλῳ πᾶν ἔξωθεν αὐτὸ ἀπικριβοῦτο πολλῶν χάριν. Πρβλ. 34b: Οὗτος δὴ πᾶς ὄντος ἀεὶ λογισμὸς θεοῦ περὶ τὸν ποτὲ ἐσόμενον θεὸν λογισθεὶς λεῖον καὶ ὁμαλὸν πανταχῆ τε ἐκ μέσου ἴσον καὶ ὅλον καὶ τέλεον ἐκ τελέων σωμάτων σῶμα ἐποίησε. Σχετικῶς μὲ τὴν κίνηση τοῦ σύμπαντος, 34a: διὸ δὴ κατὰ ταῦτα ἐν τῷ αὐτῷ καὶ ἐν ἑαυτῷ περιεγαγὼν αὐτὸ ἐποίησε κύκλῳ κινεῖσθαι στρεφόμενον.
4. Πλάτωνος, *Πολιτεία*, Ζ' 530b-c: Προβλήμασιν ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, χρώμενοι ὡσπερ γεωμετρίαν οὕτω καὶ ἀστρονομίαν μέτιμεν, τὰ δ' ἐν τῷ οὐρανῷ ἐάσομεν, εἰ μέλλομεν ὄντως ἀστρονομίας μεταλαμβάνοντες χρήσιμον τὸ φύσει φρόνιμον ἐν τῇ ψυχῇ ἐξ ἀχρήστου ποιήσιν.
5. Ἀρχιμήδους, *Ψαμμίτης*, εἰς C. Mugler, *Archimède*, *Les belles lettres*, Paris 1971, τόμ. 2, σελ. 135, στ. 8-14: Ἀρίσταρχος δὲ ὁ Σάμιος ὑποθεσίῶν τινῶν ἐξέδωκεν γραφάς, ἐν αἷς ἐκ τῶν ὑποκειμένων συμβαίνει τὸν κόσμον πολυπλασίον εἶμεν τοῦ νῦν εἰρημένου. Ὑποτίθεται γὰρ τὰ μὲν ἀπλανέα τῶν ἄστρον καὶ τὸν ἄλιον μένειν ἀκίνητον, τὰν δὲ γὰν περιφέρεσθαι περὶ τὸν ἄλιον κατὰ κύκλου περιφέρειαν, ὅς ἐστιν ἐν μέσῳ τῷ δρόμῳ κείμενος.
6. Πλουτάρχου, *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης*, 6, 922f-923a: Καὶ ὁ Λεύκιος γελάσας, «Μόνον», εἶπεν, «ὦ τάν, μὴ κρίσιν ἡμῖν ἀσεβείας ἐπαγγείλης, ὡσπερ Ἀρίσταρχον ᾤετο δεῖν Κλεάνθης τὸν Σάμιον ἀσεβείας προσκαλεῖσθαι τοὺς Ἕλληνας, ὡς κινουῖντα τοῦ κόσμου τὴν ἐστίαν, ὅτι <τά> φαινόμενα σφῆζειν ἀνήρ ἐπειρᾶτο, μένειν τὸν οὐρανὸν ὑποτιθέμενος, ἐξελίπτεσθαι δὲ κατὰ λοξοῦ κύκλου τὴν γῆν, ἅμα καὶ περὶ τὸν αὐτῆς ἄξονα δινουμένην».

7. Κλαυδίου Πτολεμαίου, Μαθηματική Σύνταξις, Βιβλ. ΙΒ', κεφ. α' (*Περὶ τῶν εἰς τὰς προηγῆσεις προλαμβανομένων*), J. L. Heiberg, *Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia*, Leipzig, Teubner, vol. 1.1 (1898), 1.2 (1903): ἐδῶ τομ. 1.2, σελ. 450-451.
8. G. Quandt, *Orphei hymni*, Weidmann, Berlin, 1962, σελ. 27: [ᾠδὴ] Ἀπόλλωνος, στ. 16-23: «παντοθαλής, σὺ δὲ πάντα πόλον κithάρη πολυκρέκτω/ ἀρμόζεις, ὅτε μὲν νεάτης ἐπὶ τέρματα βαιίνων,/ ἄλλοτε δ' αὖ ὑπάτην, ποτὲ Δώριον εἰς διάκοσμον/ πάντα πόλον κινῶς κρῖνεις βιοθρέμωνα φύλα,/ ἀρμονίη κεράσας τὴν παγκόσμιον ἀνδράσι μοῖραν,/ μίξας χειμῶνος θερεός τ' ἴσον ἀμφοτέροισιν./εἰς ὑπάτας χειμῶνα, θέρος νεάταις διακρίνας,/ Δώριον εἰς ἕαρος πολυηράτου ὄριον ἄνθος». Σχετικῶς μὲ τούς Πυθαγορείους ὁ Ἀριστοτέλης ἀναφέρει (*Μετὰ τὰ Φυσικά*, Α' 5, 985b), ὅτι αὐτοὶ θεωροῦσαν «τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀρμονίαν εἶναι καὶ ἀριθμὸν». Πλάτωνος *Πολιτεία*, Ι' 617b: ἐπὶ δὲ τῶν κύκλων αὐτοῦ ἄνωθεν ἐφ' ἐκάστου βεβηκέναι Σειρήνα συμπεριφερομένην, φωνὴν μίαν ἰείσαν, ἓνα τόνον· ἐκ πασῶν δὲ ὀκτῶ οὐσῶν μίαν ἀρμονίαν συμφωνεῖν.
9. I. Düring, *Die Harmonielehre des Klaudius Ptolemaios*, (*Göteborgs Högskolas Arsskrift* 36), Göteborg, Elanders, 1930, 2-111, ἐδῶ Βιβλ. Γ', κεφ. 8-16: 8. Περὶ τῆς ὁμοιότητος τοῦ τελείου συστήματος καὶ τοῦ διὰ μέσων τῶν ζφθίων κύκλου. 9. Πῶς τὰ τοῦ ἠρμωμένου σύμφωνα καὶ διάφωνα ὁμοίως ἔχει τοῖς ἐν τῷ ζφθιακῷ. 10. Ὅτι τῆ κατὰ μῆκος κινήσει τῶν ἀστέρων τὸ ἐφεξῆς ἐν τοῖς φθόγγοις ἔοικεν. 11. Πῶς ἢ κατὰ βάθος κινήσεις τῶν ἀστέρων τοῖς ἐν ἀρμονίᾳ γένεσι παραβάλλεται. 12. Ὅτι καὶ ταῖς κατὰ πλάτος παρόδοις τῶν ἀστέρων ἐναρμόζουσιν αἱ κατὰ τούς τόνους μεταβολαί. 13. Περὶ τῆς ἀναλογίας τῶν τετραχόρδων καὶ τῶν πρὸς τὸν ἥλιον σχηματισμῶν. 14. Κατὰ τινὰς ἂν πρώτους ἀριθμοὺς παραβληθεῖεν οἱ τοῦ τελείου συστήματος ἐστῶτες φθόγγοι ταῖς πρώταις τῶν ἐν τῷ κόσμῳ σφαιραῖς. 15. Πῶς ἂν λαμβάνοντο διὰ τῶν ἀριθμῶν οἱ τῶν οἰκειῶν κινήσεων λόγοι. 16. Πῶς ἂν αἱ τῶν πλανωμένων συνοικειώσεις παραβάλλοντο ταῖς τῶν φθόγγων.
10. B. Tatakis, *La philosophie byzantine*, Paris 1947 = B. N. Τατάκη, Ἡ Βυζαντινὴ φιλοσοφία, μετάφρ. Ε. Κ. Καλπουρτζῆ, Ἀθήνα 1977, σελ. 104: Ὁ Φιλόπνονος καὶ ὁ Δαμασκηνὸς κληροδότησαν στοὺς Ἄραβες τὴ σύνθεσιν πλατωνισμοῦ καὶ ἀριστοτελισμοῦ· ἡ σύνθεσις αὐτὴ ἀφομοιώθηκε ἀπὸ τοὺς Ἄραβες καὶ ἔγινε ἡ πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ πρωτότυπη ἀραβικὴ σκέψις ἀντλήσει τὴν ὁρμὴν τῆς. Παρὰ τὶς διαρκεῖς σχεδὸν ἐχθρότητες, ἡ ἀνταλλαγὴ ἰδεῶν ἐξακολούθησε σταθερὰ ... καὶ φιλίες δημιουργήθηκαν: ὁ Φώτιος εἶχε φιλίαν μὲ ἓνα μωαμεθανὸ κυβερνήτη τῆς Κρήτης, ὁ μαθητὴς τοῦ Νικόλαος ὁ Μυστικὸς (Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως) ἀλληλογραφοῦσε μὲ τὸν γιὸ αὐτοῦ τοῦ ἐμίρη: «Ὅτι δύο κυριότητες πάσης τῆς ἐν γῆ κυριότητος, ἢ τε τῶν Σαρακηνῶν καὶ ἢ τῶν Ῥωμαίων, ὑπερανέχουσι καὶ διαλάμπουσιν, ὥσπερ οἱ δύο μεγάλοι ἐν τῷ στερεώματι φωστῆρες, καὶ δεῖ κατ' αὐτὸ γε τοῦτο μόνον κοινωνικῶς ἔχειν καὶ ἀδελφικῶς καὶ μὴδ' ὅτι τοῖς βίοις καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι καὶ τῷ σεβάσματι κεχωρίσμεθα, παντάπασιν ἀλλοτρίως διακεῖσθαι καὶ ἀποστερεῖν ἑαυτοὺς τῆς διὰ τῶν γραμμάτων [συνομιλίας] παρὰ μέρος ἐντυχίας». (= R. J. H. Jenkins and L. G. Westerink, *Nicholas I, Patriarch of Constantinople, Letters [Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 6], Dumbarton Oaks, Washington D.C., 1973, 2-520: ἐδῶ σελ. 2, Ἐπιστ. 1, στ. 16-21).
11. *Αὐτόθι*, σελ. 213-214.
12. Πρόκειται γιὰ τὸν κώδικα *Edinburgh Adv. 18.7.15* τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σκωτίας στὸ Ἐδιμβούργο, καὶ ἡ ἔκλειψις τῆς σελήνης ἀναφέρεται σὲ σχόλιο στὸ περιθώριον τοῦ φύλλου 54v [= τῷ ψ η ἔπει τῆ καὶ αὐγούστου νυκτὸς(ς) εἰς κβ', γέγονεν ἔκλειψις σελήνης [μ(ε)π(α) τὸ μεσονύκτιον μέχρι πρωΐας]: εἰς C. N. Constantinides, *Higher education in Byzantium in the thirteenth and early fourteenth centuries (1204 - ca. 1310)*, Cyprus Research Center, Texts and Studies of the History of Cyprus XI, Nicosia 1982, σελ. 72, ὑποσ. 33.
13. *Αὐτόθι*, σελ. 77-78.
14. P. L. M. Leone, *Maximi Monachi Planudis Epistulae* (Classical and Byzantine Monographs 18), Amsterdam, Hakert, 1991, 1-215, ἐδῶ Ἐπιστ. 33, στ. 1-9: Εἶ τί σοι παλαιᾶς φιλίας ἐμπύρευμα, εἶ τι περὶ σοῦ γενναῖον οἶσθαι δίδως ἡμῖν καὶ μᾶλλον ἀνέχῃ μηδὲν ἔχων ὁ πρὸς ἀρίστον ἀνδρῶν ἐστίν, ἢ πολλὰ μὲν ἔχων, μηδενὸς δὲ τούτων καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι μεταδιδούς, νῦν ἐν καιρῷ τὴν περὶ τούτων ἀπάντων σοι ψῆφον ἐξοίσεις καὶ τὴν ὑμετέραν Διοφάντου βίβλον (ἀντιβαλεῖν ἐξ αὐτῆς γὰρ βουλόμεθα τὴν ἡμετέραν) ἐφ' ἡμερῶν ὄσων δὴ σοι βουλομένῳ τυγχάνει προθεσμία πέμψεις ἡμῖν;
15. *Αὐτόθι*, στ. 15-20: μὴ σὺ γε, ᾧ φιλοσοφία περὶ παντὸς γίγνεται· μηδὲ τὴν αὐτὴν τοῖς πολλοῖς ἰτέον (οὐς οὐκ ἐστίν ὅστις τῶν λόγου τινὸς ἀξίων λόγου τινὸς ἀξιοῖ), ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἑπτὰ τοὺς πλανωμένους ἀναβλεπτέον. καὶ γὰρ οὐδ' ἀναβλέπεις, καὶ τοὺς ἐκεῖνων δρόμους διασκοπεῖς, καὶ σοι συνήδομαι τῆς προθέσεως.
16. G. H. Jonker, *The Harmonics of Manuel Bryennius*, Groningen, Wolters-Noordhoff, 1970, 48-375, (= Βρυέννιος) Βιβλ. Α', κεφ. Β', σελ. 74,4: ὁ τὴν ἀρμονικὴν ἐπιστήμην τεχνώσας Πυθαγόρας.

17. *Βρυνένιος*, Βιβλ. Α', προοίμ., σελ. 54,13-19: Χρή τοιγαροῦν εἰδέναί, ὅτι ὁ ἐκ Σάμου Πυθαγόρας ἦν, ὃς πρῶτος τοῦτο ἡμόσατο· οὗτος καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀδύτοις τῶν κατ' Αἴγυπτον ἀνακτόρων τὴν τοῦ Ὁρφέως ἀρχαιότροπον ἐπάχορδον λύραν εὐράμενος, ἦν Τέρπανδρος ἐκ Λέσβου εἰς Αἴγυπτον ἀφικόμενος ἐν ἐκείνοις ἀνέθετο, ἐπειδὴν πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ σοφοὺς ἱεροτελεστάς παραγένοιτο ὡς ἂν καὶ τὴν τῶν Αἰγυπτίων διδαχθεῖη σοφίαν, καὶ τῇ κατατομῇ αὐτῆς ἄγαν προσεκτικῶς ἐπιστήσας τὸν νοῦν καὶ καθ' οὓς λόγους αὐτῆ διήρητο εἰ καὶ τις ἄλλος εὐστόχως κατελιφῶς...
18. *Αὐτόθι*, σελ. 60,16-σελ. 62,5: ὅτι δὲ παλαιὰ τις ἦν δόξα, ὡς οἱ πλάνητες διὰ τοῦ αἰθερίου ἀναχύματος διηνεκῶς καὶ ἀστάτως κινούμενοι ἐναρμονίους ἤχους ἀποτελοῦσι, καὶ ὁ ἐκ Γεράσης Νικόμαχος ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ τῆς ἁρμονικῆς ἀριδῆλως τοῦτο παρίστησι· λέγει γὰρ οὗτος ταυτὶ κατὰ λέξιν ἐκεῖ· τὰ μὲν οὖν ὀνόματα τῶν φθόγγων ἀπὸ τῶν κατ' οὐρανὸν ἰόντων ἑπτὰ ἀστέρων καὶ τὴν γῆν περιπολευόντων πιθανὸν ὀνομάσθαι· πάντα γὰρ τὰ ῥοιζούμενά φασι σώματα καθ' ὑπεῖκόντος τινος καὶ ῥᾶστα κυμαινομένου ψόφους ἀναγκαίως ποιεῖν μεγέθει τε καὶ τάχει καὶ φωνῆς τόπῳ παρηλλαγμένους ἀλλήλων ἦτοι παρὰ τοὺς ἐαυτῶν ὄγκους ἢ παρὰ τὰς ἰδίας ταχύτητας ἢ παρὰ τὰς ἐποχάς, ἐν αἷς ἢ ἐκάστου ῥύμη συντελεῖται, εὐκυμαντοτέρας ἢ τοῦναντίον δυσπαλεῖς ὑπαρχούσας. αἱ δὲ τρεῖς αὐταὶ διαφοραὶ τρανῶς ὀρῶνται περὶ τοὺς πλάνητας μεγέθει τε καὶ τάχει καὶ τόπῳ διεστώτας ἀλλήλων καὶ διὰ τοῦ αἰθερίου ἀναχύματος διηνεκῶς καὶ ἀστάτως ῥοιζουμένους. ἔνθεν γὰρ καὶ τοῦ ἀστήρ ὀνόματος τέτευχεν ἕκαστος οἶον στάσεως ἐστερημένος καὶ ἀεὶ θεῶν, παρ' ὃ καὶ θεὸς καὶ αἰθὴρ ὀνοματοπεποιήται.
19. *Αὐτόθι*, σελ. 56,12-21: «Ὁ Ἐρμῆς, οὗ θρούλλος ἦν πάλαι πολὺς ἐν τοῖς Ἑλλησι, πρῶτος τὴν εἰρημένην ἀρχαιότροπον ἐπάχορδον λύραν εὔρε καὶ ἐκ δυοῖν τετραχόρδων ὁμοίων κατὰ σχῆμα ὀξυτέρου τε καὶ βαρυτέρου ἡμόσατο κατὰ μίμησιν τῶν σφαιρῶν τῶν ἑπτὰ ἀστέρων, οἱ καλοῦνται πλανώμενοι διὰ τὸ ἀπὸ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολάς ἐναντίως τῷ παντὶ ποιεῖσθαι τὴν κίνησιν, καὶ ἔτι τῶν νοερώς ἐξ αὐτῶν ἐξηχουμένων ἤχων, δι' ὧν, ὡς ἀρχαῖός τις διαρρεῖ λόγος, παναρμονίον τι καὶ θεῖον μέλος συνεξυφαίνεται, οὗ πάντες ἀκούειν οὐ δύνανται, ἀλλὰ μόνοι ἐκείνοι, ὅσοι γε δὴ τὰς τῆς ψυχῆς νοερὰς ἀκοὰς δι' ἄκραν εὐζωίαν ἐκάθηραν· οἱ γὰρ τῷ ὄντι γενεσιουργοὶ τῶν θείων σωματίων, ὡς φασιν, ἦχοι ἐπικήροις ἀκοαῖς οὐδαμῶς ἀκουστοὶ καθεστήκασι». Ἐπίσης σελ. 60,17 κ.έ. ἀναφερόμενος στὸ Ἄρμονικὸν ἐγχειρίδιον τοῦ Νικομάχου τοῦ Γερασηνοῦ.
20. *Βρυνένιος*, Βιβλ. Β', κεφ. 5, σελ. 174,1-3: Κανὼν δὲ πάλιν ἁρμονικὸς ἐστὶ μέτρον ὀρθότητος τῶν ἐν τοῖς φθόγγοις ἡρμοσμένων διαφορῶν, αἱ θεωροῦνται ἐν λόγοις ἀριθμῶν. Ὁ γοῦν τοιοῦτος κανὼν ὑπὸ τῶν μαθηματικῶν ἀνδρῶν ἐπενερόηται τε καὶ εὔρηται.
21. *Βρυνένιος*, Βιβλ. Α', σελ. 56,22 - 58,3.
22. R. P. E. Stephanou - P. Tannery, *Quadrievium de Georges Pachymère* [= Studi e Testi 94], Vatican, 1940: Γ. Παχυμέρη, *Σύνταγμα τῶν τεσσάρων μαθημάτων*, Βιβλ. Β' (Ἄρμονική), κεφ. 2, στ. 8-36.
23. *Βρυνένιος*, Βιβλ. Α', σελ. 58,20 - 60,15· Βιβλ. Β', κεφ. 5, σελ. 166.
24. *Βρυνένιος*, Βιβλ. Β', κεφ. 5, σελ. 164-170.
25. *Αὐτόθι*, σελ. 166,9 κέ.
26. *Βρυνένιος*, Βιβλ. Γ', κεφ. 4, σελ. 314,6-20. Σημειωτέον, ὅτι στὸ διατονικὸ γένος ἀνήκουν οἱ ἦχοι πρῶτος καὶ τέταρτος καὶ οἱ πλάγιοί τους, στὸ χρωματικὸ γένος ἀνήκουν ὁ ἦχος δεῦτερος καὶ ὁ πλάγιός του, καὶ στὸ ἐναρμόνιο γένος ἀνήκουν ὁ ἦχος τρίτος καὶ ὁ ἦχος βαρὺς.
27. *Αὐτόθι*, κεφ. 11, σελ. 370,24 κέ.: λέγει γὰρ οὗτος [ὁ Ἀριστόξενος] ταυτὶ κατὰ λέξιν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν ἁρμονικῶν αὐτοῦ στοιχείων πρὸς τοὺς τοιοῦτους, ὡς ἔστιν ὑπονοεῖν, πλαγίως πως τὸν λόγον ἀποτείνόμενος· ἔστι δὴ τὸ μὲν ὄλον ἡμῖν <ἦ> θεωρία περὶ μέλους παντὸς μουσικοῦ τοῦ γινομένου ἐν φωνῇ τε καὶ ὀργάνοις. ἀνάγεται δ' ἢ πραγματεία εἰς δύο, εἷς τε τὴν ἀκοὴν καὶ εἷς τὴν διάνοιαν. τῇ μὲν ἀκοῇ κρῖνομεν τὰ τῶν διαστημάτων μεγέθη, τῇ δὲ διανοίᾳ θεωροῦμεν τὰς τούτων δυνάμεις. δεῖ οὖν ἐπεθισθῆναι ἕκαστα ἀκριβῶς κρῖνειν. οὐ γὰρ ἔστιν ὡσπερ ἐπὶ τῶν (σελ. 374) διαγραμμάτων εἶθισται λέγεσθαι· ἔστω τοῦτο εὐθεῖα γραμμῆ, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν διαστημάτων εἰπόντα ἀπηλλάχθαι [δεῖ]. ὁ μὲν γὰρ γεωμέτρης οὐδὲν χρῆται τῇ τῆς αἰσθήσεως δυνάμει, οὐ γὰρ ἐθίζει τὴν ὄψιν οὔτε τὸ εὐθὺ οὔτε τὸ περιφερὲς οὔτ' ἄλλο οὐδὲν τῶν τοιοῦτων οὔτε φαύλως οὔτ' εὔ κρῖνειν, ἀλλὰ μᾶλλον ὁ τέκτων καὶ ὁ τορνευτής καὶ ἕτεραί τινες τῶν τεχνῶν περὶ ταῦτα πραγματεύονται· τῷ δὲ μουσικῷ σχεδόν ἐστιν ἀρχῆς ἔχουσα τάξιν ἢ τῆς αἰσθήσεως ἀκριβεία· οὐ γὰρ ἐνδέχεται φαύλως αἰσθανόμενον εὔ λέγειν περὶ τούτων, ὧν μηδένα τρόπον αἰσθάνεται.
28. R. Leurquin, *Théodore Méliénote, Tribiblos Astronomique, Livre I (Corpus des Astronomes Byzantins 4)*, Amsterdam, Gieben, 1990, στ. 82-284· ἐδῶ Βίβλος Α', εἰσαγ., στ. 40-43.
29. R. Leurquin, *Théodore Méliénote, Tribiblos Astronomique, Livre II (Corpus des Astronomes Byzantins 5-6)* (= Μελητινιώτης II), Amsterdam, Hakkert, 1993, στ. 8-598· ἐδῶ Βίβλος Β', στ. 83-88 (τίτλ.) κεφ. κε'.

30. *Μελητινιώτης II*, Βίβλος Β', κεφ. 25, στ. 99-117.
31. *Αυτόθι*, στ. 19-22.
32. *Αυτόθι*, στ. 29-46: Οὐδὲ γὰρ δυνατόν ἐστι, κἄν ὅτι πλείστον τῶ μεγέθει μέγιστον τὸ πρὸς τὰς τηρήσεις ὄργανον κατασκευάσωμεν, ἀκριβῶς καὶ ἀδιαπτώτως καταλαβεῖν τὸ τηρούμενον, ἀλλ' αἰεὶ κατὰ τὰς τηρήσεις βραχυτάτω μορίῳ τοῦ ἀσφαλοῦς διαπταίομεν, ἐπεὶ μὴ δ' αὐτὸ δυνατόν ἐστι τὸ τοσοῦτῳ μέγιστον τῶ μεγέθει τὸν ἀστρολάβον κατασκευῆσαι ὥστε διαιρεθῆναι εἰς τὰ ὑποκείμενα τοῦ μεγίστου τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ κύκλου τμήματα, μοίρας λέγω καὶ τὰ τούτων μέρη· ὅπερ δὴ βραχυτάτον μόριον πρὸς αἴσθησιν κατὰ τε τὸν τῆς τηρήσεως χρόνον καὶ μέγιστον ἀπαράλλακτον μένει διὰ τὸ τῆς διαφορᾶς ἐλάχιστον, ἐν δὲ χρόνοις πολλοῖς, αἰσθητὸν γίνεται καὶ διαφορὰν ἀξιόλογον ἐμποιεῖ πρὸς γε δὴ τὰ ὁρώμενα. Δεῖ τοιγαροῦν τηρικῶς διὰ τῶν ὅσον δυνατόν ἀσφαλεστάτων τηρήσεων ἐπανορθοῦσθαι τοὺς ἐπιλογισμούς· οὕτω γὰρ καὶ Ἰππάρχος μὲν ὁ Παμπάλαιος διωρθώσατο τοὺς τῶν παλαιότερων, τοὺς τοῦ Ἰππάρχου δὲ Πτολεμαῖος.
33. *Αυτόθι*, στ. 124-128: ἡ διαπαντὸς ἀσχολία τῶν τῆς Ἐκκλησίας πραγμάτων σφοδρῶς ἐπικειμένων ἡμῖν ὡς μὴδ' ἀναπνεῖν ἔαν καὶ πρὸς γε αἰ τῆς κεφαλῆς ἀλγηδόνες καθίστανται νῦν ἐμποδόν.
34. *Θέωνος Ἀλεξανδρέως εἰς τὴν Πτολεμαίου Σύνταξιν ὑπόμνημα*: A. Rome, *Théon d'Alexandrie, Commentaire sur les livres 1-2, 3-4 de l'Almageste* (StT 72, 106), Βατικανὸ 1936, 1943. [*Θέωνος Ἀλεξανδρέως*] *ὑπόμνημα εἰς τοὺς Προχείρους Πτολεμαίου κανόνας*: J. Mogenet - A. Tihon, *Le «Grand Commentaire» de Théon d'Alexandrie aux Tables Faciles de Ptolémée, Livre I* (StT 315), Βατικανὸ 1985· *Livres II et III* (ἔκδ. A. Tihon) (StT 340), Βατικανὸ 1991· τῆς ἰδίας, *Le «Petit Commentaire» de Théon d'Alexandrie aux Tables Faciles de Ptolémée* (hist. du texte, édition critique, traduction) (StT 282), Βατικανὸ 1978.
35. *Μελητινιώτης II*, Βιβλ. Β', προοίμ., στ. 14-26: ὑπομνηματισάμενοι καὶ τὰς τῶν Προχείρων Κανόνων ψηφιογραφίας ὑποδειγματικώτερον καὶ συμφωνούσας καθάπαξ αὐταῖς δεικνύντες– συγγνώμονας αἰτοῦμεν γενέσθαι τοὺς ἐντυγχάνοντας, εἴ τί που καὶ ἡμᾶς, ἀνθρώπους τε ὄντας καὶ ἅμα πλείστον ὅσον μαθηματικῆς θεωρίας ἀφειστηκότας, περὶ τηλικούτων διαλαμβάνοντας λέληθε τῶ μὴ δ' εἰς ἡμᾶς διεληλυθέναι τὴν τοῦ Θέωνος ἐξηγουμένου τῆς Συντάξεως βίβλον πραγματείαν ἀρίστην καὶ πρὸς γε τὴν ἦν Πάππος ξυγγεγραφήκει διαλεγόμενος περὶ τῶν αὐτῶν, ἀκοῆ μόνῃ παρειληφότας, εἰ δὲ καὶ τισι τούτων τεμαχίους περιτετυχηκότας ἀλλὰ καὶ τούτοις ὀλίγοις πάνυ καὶ τὰ πολλὰ διεφθαρμένοις ὅτι πλείσταις γραφικαῖς ἀμαρτίαις.
36. *Αυτόθι*, κεφ. 19, στ. 170-172: Ἔνεστι μέντοι καὶ ἐτέρως ποιεῖσθαι τὴν τῶν μηνῶν ἐπισύνθεσιν, ὡς διδάσκουσι Πάππος τε καὶ Θέων ἐν ταῖς τῆς Συντάξεως ἐρμηνείαις.
37. A. Koestler, *The Sleepwalkers, A History of Mans Changing Vision of the Universe*, 1959, Pelican Books, 1977, σελ. 203: Apart from the twenty-seven observations of his own, the entire Copernican system was based on the observational data of Ptolemy, Hipparchus, and other Greek and Arab astronomers, whose statements he had uncritically accepted as Gospel truth, never pausing to consider the possibility of errors committed by careless scribes and translators in those notoriously corrupt texts, nor of mistakes and the doctoring of figures by the ancient observers themselves.
38. *Αυτόθι*, σελ. 194-195: At the end of his *Commentariolus*, Copernicus had announced: «altogether, therefore, thirty-four circles suffice to explain the entire structure of the universe and the entire ballet of the planets.» ... In fact, Copernicus uses altogether forty-eight epicycles - if I counted them correctly. Moreover, Copernicus had exaggerated the number of epicycles in the Ptolemaic System. Brought up to date by Peurbach in the fifteenth century, the number of circles required in the Ptolemaic system was not eighty, as Copernicus said, but forty.
39. O. Pedersen, *Early Physics and Astronomy, A Historical Introduction*, Cambridge UP, revised ed. 1993, σελ. 239-245, 271-277.
40. Copernicus' *On the revolutions* (The manuscript), *Complete works*, vol. I, Polish scien. Pub. 1972, fol. 11v: Credibile est hisce similibusque causis Philolaum mobilitatem terrae sensisse, quod etiam nonnulli Aristarchum Samium ferunt in eadem fuisse sententia.
41. Λ. Γ. Μπενάκης, «Νικόλαος Ζερζούλης, μεταφραστής τῶν μαθηματικῶν ἔργων τοῦ Christian Wolff», *Ἐρανιστής*, τ. 20/1995, 47-57, ἐδῶ σ. 49, σημ. 5.
42. Λ. Γ. Μπενάκης, «Ἡ διδασκαλία τῆς Φυσικῆς τοῦ Νεύτωνος κατὰ Musschenbroek ἀπὸ τὸν Νικόλαο Ζερζούλη στὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία. Ἀνέκδοτο χειρόγραφο τοῦ 1760», *Ἡ Νευτώνεια φυσικὴ καὶ ἡ διάδοσή της στὸν εὐρύτερο βαλκανικὸ χῶρο, Πρακτικὰ διεθνοῦς ἐπιστημονικοῦ συμποσίου*, ἐπιμ. Γ. Ν. Βλαχάκης, Ἀθήνα, 17-18 Δεκεμβρίου 1993, ΚΝΕ/ΕΙΕ, Ἀθήνα 1996, 157-169, ἐδῶ σελ. 160, 161, 164, 165.

Βυζαντινή Αστρονομία

Του Καθηγητού Έμμανουήλ Ά. Πάσχου

(Εισήγηση στην Ήμερίδα της Ειδικής Συνοδικής Έπιτροπής
Παρακολουθήσεως Ευρωπαϊκών Θεμάτων,
Πεντέλη 5.11.2009)

Η Βυζαντινή αυτοκρατορία καλύπτει μία χρονική περίοδο πάνω από 1100 χρόνια και είναι δύσκολο να περιγράψω το πνεύμα και τα αποτελέσματα κάθε εποχής. Για αυτό αποφάσισα να συγκεντρώσω την όμιλία σε δύο εποχές: ή μία είναι στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο (5ος-6ος αιώνας μ.Χ.) και ή δεύτερη είναι στον 13ον-14ον αιώνα μ.Χ.

Θα αναφερθώ στις καινούργιες ιδέες που αναπτύχθηκαν στις δύο αυτές περιόδους και στον τρόπο που επιτεύχθηκαν.

Η παράδοση των βυζαντινών συνεχίστηκε και μετά το 1453, όπου στα χρόνια του Διαφωτισμού έχουμε αστρονόμους που αφυπνίζουν με τις εργασίες τους την συνείδηση του Έλληνικού γένους. Πολλοί απ' αυτούς ήταν κληρικοί και άλλοι λαϊκοί. Παρουσιάζω μία λίστα:

Κληρικοί: Χρύσανθος Νοταράς (1668-1732), Ευγένιος Βούλγαρις (1716-1806), Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800), Βενιαμίν Λέσβιος (1759-1824), Άνθιμος Γαζής (1758-1828), Διονύσιος Πύρος (1777-1853) και λαϊκοί: Ρήγας Φερραΐος (1757-1798), Κωνστ. Κούμας (1777-1836).

Οι πληροφορίες για την Αστρονομία και τα Μαθηματικά στο Βυζάντιο προέρχονται από παλαιά χειρόγραφα. Σε μία πρόσφατη έκθεση χειρογράφων στις Ήνωμένες Πολιτείες παρουσιάστηκαν χειρόγραφα, τα περισσότερα από τα οποία ήταν βυζαντινά. Ο καθηγητής Noel Swerdlow, που έγραψε την εισαγωγή για τις θετικές επιστήμες, τονίζει [1] ότι “ή επιστημονική Αναγέννηση στη Δύση άρχισε με την μελέτη μερικών αρχαίων Έλληνικών και πολύ δύσκολων χειρογράφων της Αστρονομίας και των Μαθηματικών”. Άνάμεσα σ' αυτά ξεχωρίζει:

– την Μεγίστη Σύνταξη του Πτολεμαίου

– τα Κωνικά του Άπολλώνιου του Περγαίου
– τα Στοιχεία του Ευκλείδη και άλλα.

Οι εργασίες διασώζονται σε βυζαντινά χειρόγραφα που γράφτηκαν τον 8ον αιώνα και μετέπειτα. Τα χειρόγραφα γράφτηκαν ή αντιγράφηκαν από διανοούμενους, μοναχούς και μαθητές. Τα αρχικά κείμενα χάθηκαν αλλά έχουν διασωθεί αντίγραφα, τα οποία αποδίδουν τα συγγράμματα με δύο τρόπους:

α) Είτε ακριβώς όπως τα έγραψαν οι αρχικοί επιστήμονες,

β) Είτε ως αναλύσεις των κειμένων με σχόλια του βυζαντινού συγγραφέα.

Θα σας δείξω που βρίσκονται τα χειρόγραφα και πώς είναι γραμμένα. Κατόπιν θα περιγράψω το περιεχόμενο για μερικά από αυτά τονίζοντας την προσφορά των συγγραφέων, πολλοί από τους οποίους ήταν κληρικοί.

Υπάρχουν περισσότερα από 1000 χειρόγραφα με θέμα τα Μαθηματικά και την Αστρονομία σε πολλές βιβλιοθήκες του κόσμου. Άρκετά από αυτά σώζονται σε μοναστήρια και πολλά σε βιβλιοθήκες της Κωνσταντινούπολης και της Ίταλίας.

Πρώιμη βυζαντινή περίοδος

Στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο ή Έλληνιστική έπιρροή είναι φανερή, διότι είναι συχνές οι αναφορές σε εργασίες του Άριστοτέλη (στο έργο του «Περὶ Οὐρανοῦ»), του Πλάτωνα («Τίμαιος») και της Μεγίστης Σύνταξης (Almagest) του Πτολεμαίου.

Ο Άριστοτέλης διαρεῖ τὸν Κόσμο σε δύο περιοχές:

α) στην ὑποσέληνια, όπου ισχύουν οἱ νόμοι τῆς Γῆς, και

β) στην ύπερσελήνια, ή όποία είναι αιθέρια, όπου οι κινήσεις των πλανητών είναι συνεχείς και άμετάβλητες. Η Άστρονομία την εποχή εκείνη έχει ως αντικείμενο την ανακάλυψη των γεωμετρικών κανόνων που περιγράφουν τις κινήσεις της Σελήνης, του Ήλιου και των πέντε πλανητών. Συνήθως χρησιμοποιείται ή έκφραση *Σώζειν τὰ Φαινόμενα* για να περιγράψουμε τέτοιου είδους έργασίες.

Για να εξηγήσουμε τις κινήσεις των ουρανίων σωμάτων απαιτείται ή κατανόηση και παρουσίαση των αρχών της Κινηματικής. Σύμφωνα με τον Άριστοτέλη οι βασικές κινήσεις είναι δύο: ή ευθύγραμμη και ή κυκλική.

Η αλλαγή του τρόπου σκέψεως, που διορθώνει την κινητική θεωρία του Άριστοτέλη και έπεκτείνει τους φυσικούς νόμους ώστε να ισχύουν σε όλο τον κόσμο, αρχίζει την πρώτη Βυζαντινή περίοδο (5ος - 6ος αιώνας μ.Χ.).

Η σχολή της Αλεξάνδρειας, με εκπρόσωπο τον Ιωάννη τον Φιλόπονο (529 μ.Χ.), παρουσιάζει πρωτότυπες ιδέες. Ο Ιωάννης Φιλόπονος είναι χριστιανός από την Καισάρεια και έγραψε κριτική για τον Άριστοτέλη και τον νεοπλατωνικό φιλοσοφο Πρόκλο. Ο Φιλόπονος

α) Μελετά πειραματικά την πτώση των σωμάτων και βρίσκει ότι ο χρόνος που χρειάζονται δύο σώματα να πέσουν από ίδιο ύψος είναι ανεξάρτητος από το βάρος τους.

β) Τα κινούμενα σώματα έχουν μία «ώθητική δύναμη» (impetus, ένωσηση, όρμη)

γ) εισάγει τον νόμο της «άδράνειας» των σωμάτων,

δ) ισχυρίζεται ότι ο αιθέρας είναι θερμότητα που επιδρά στην «ύποσελήνια» περιοχή.

Μία παρόμοια κριτική του Άριστοτέλη έξασκεΐται από τον Avicebron (1126-1198), και αργότερα από τον N. Oresme και J. Buridan στο Παρίσι. Ο Γαλιλαΐος ασπάζεται τις θεωρίες του Φιλόπονου.

Την ίδια περίπου εποχή, και λίγο νωρίτερα, ο Πρόκλος - Διάδοχος στην Αθήνα, αποδεικνύει ότι ή ευθύγραμμη κίνηση μπορεί να παραχθεί με τον συνδιασμό δύο κυκλικών κινήσεων. Αυτό σημαίνει ότι ή ταξινόμηση του Άριστοτέλη σε «ευθύγραμ-

μη» και «κυκλική», δεν μπορεί να είναι ή βάση της κινηματικής, αφού οι δύο κινήσεις σχετίζονται μεταξύ τους.

Υστεροβυζαντινή περίοδος

Θα αναφερθώ τώρα σε τρεις έργασίες του 13ου -14ου αιώνα.

1) Γεώργιος Παχυμέρης (1242-1310).

2) Γρηγόριος Χιονιάδης (1240-1320).

3) Θεόδωρος Μετοχίτης (1270-1332).

– Ο Γεώργιος Παχυμέρης έγραψε τό «Σύνταγμα των τεσσάρων Μαθημάτων» (Άριθμητική, Μουσική, Γεωμετρία, Άστρονομία).

– Ο Γρηγόριος Χιονιάδης έγραψε, μεταξύ άλλων, ένα σύντομο έγχειρίδιο Άστρονομίας, όπου εισάγει καινούργιες ιδέες από τον Άραβικό Περσικό κόσμο (18 σελίδες κείμενο και 13 σελίδες με διαγράμματα).

– Ο Θεόδωρος Μετοχίτης έγραψε ένα μεγάλο έργο που είναι παράλληλο με «την Μεγίστη Σύνταξη», με πολλούς διαφορετικούς πίνακες, με τό όποιο προσπαθεί και έλπίζει να ανυψώσει τό επίπεδο διδασκαλίας της Άστρονομίας.

Θα περιγράψω τρία θέματα με τις προσφορές τους.

1) Η κίνηση του Ήλιου

Και οι τρεις έργασίες τους είναι γεωκεντρικές, δηλαδή ή Γη είναι στο κέντρο του ήλιακού συστήματος και ο Ήλιος, ή Σελήνη και οι πέντε πλανήτες περιστρέφονται γύρω από τη Γη.

Τό σύστημα για τον Ήλιο έχει δύο κύκλους, έναν μικρό επίκυκλο, στον όποιο είναι σταθεροποιημένος ο Ήλιος, και τον φέροντα κύκλο, ό όποιος μεταφέρει τον επίκυκλο.

Ο φέρων κύκλος στρέφεται με σταθερή γωνιακή ταχύτητα «ω» και μεταφέρει μαζί του τον επίκυκλο που στρέφεται στην αντίθετη κατεύθυνση με γωνιακή ταχύτητα επίσης «ω».

Τό αποτέλεσμα είναι ένας εκκεντρος επίκυκλος. Η θεωρία προτάθηκε από τον Ίππαρχο και χρησιμοποιήθηκε μέχρι τον Κέπλερ. Παραμένει να προσδιορίσουμε την γωνιακή ταχύτητα:

$$\omega = 0^{\circ} 59' 8'' \text{ κάθε } 24 \text{ ώρες} \\ \text{και τό κλάσμα των ακτίμων}$$

$$r/R=0.042 \text{ (Πτολεμαῖος)}$$

$$r/R=0.035 \text{ (ἐποχή Χιονιάδη)}$$

Με τις σωστές παραμέτρους τὸ μοντέλο εἶναι 20 φορές πιὸ ἀκριβὲς ἀπὸ τὴν ἀκρίβεια τῆς παρατήρησης τὴν ἐποχὴ ἐκείνη: *At-Tusi (1200 μ.Χ.) 10'*

Tycho Brahe 2'

Newton 7'

Γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: «γιατί ἔχει τὸ μοντέλο τὴν μεγάλη ἀκρίβεια;»

Πρόσφατα βρήκα ὅτι τὸ μοντέλο αὐτὸ ἐνσωματώνει τὸν 2ο Νόμο τοῦ Κέπλερ, τὸν Νόμο τῶν ἴσων ἐπιφανειῶν. Εἶναι εὐκόλο νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι στὴν θεωρία αὐτὴ ἡ στιγμιαία γωνία $\theta(\omega)$ καὶ ἡ μέση γωνιακὴ ταχύτητα Jt ικανοποιοῦν τὴν σχέση

$$\Theta(t) = Jt - r/R \mu \Theta(t) - 1/2 (r/R)^2 \eta \mu \Theta(t)$$

Οἱ δύο πρώτοι ὄροι δίνουν τὴν ἐξίσωση τοῦ Κέπλερ ποὺ εἶναι ἀπόλυτα σωστὴ στὴ θεωρία τοῦ Νεύτωνα ($F \sim 1/r^2$). Τὴν ιδιότητα αὐτὴ τὴν ἐπεσήμανε ὁ Horrocks τὸ 1627 καὶ ἔδωσε μίαν ἀπλὴ ἀπόδειξη.

Ἡ ἀπλότητα τῆς θεωρίας καὶ ἡ κατανόηση τῆς ἀκρίβειας παρότρυναν τὸν Χιονιάδη νὰ χρησιμοποιήσει τὸ ἀπλὸ μοντέλο. Ἄλλοι σύγχρονοι τοῦ Χιονιάδη, ὅπως ὁ Ibn-ash-Shatir, ποὺ εἶναι περίφημος γιὰ ἄλλες προσφορές, δίδει ἓνα μοντέλο μὲ περισσότερους ἐπικύκλους ποὺ δὲν εἶναι ἀναγκαῖοι. Ὁ at-Tusi ἀναφέρει ὅτι τὸ ἀπόγειο τοῦ Ἡλίου «μετατοπίζεται», πράγμα τὸ ὁποῖο δὲν εἶναι τὸ σωστό. Ἐδῶ παρατηροῦμε ὅτι τὰ βυζαντινὰ κείμενα παραμένουν πιστὰ στὸ ἀπλούστερο μοντέλο ποὺ δίνει τὴν σωστὴ περιγραφή.

Ἡ κίνηση τῆς Σελήνης

Ἡ Σελήνη περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὴ Γῆ καὶ ἡ κίνησή της εἶναι ἡ ἴδια στὴν ἀρχαία καθὼς καὶ στὴ Νευτώνια θεωρία, δηλαδή ἡ Γῆ εἶναι μέσα στὴν τροχιά τῆς σελήνης.

Ἐπὶ πλέον ἡ Σελήνη εἶναι πιὸ κοντὰ στὴ Γῆ ὅπου μποροῦν νὰ γίνουν ἀκριβεῖς μετρήσεις γιὰ

α) τὴ θέση τῆς Σελήνης $\theta(\omega)$

β) τὴ γωνιακὴ ταχύτητα $d\theta/dt$

γ) τὴν παράλλαξη

δ) τὴν ἀνωμαλυστικὴ ταχύτητα (evection). Ὅταν ἡ Σελήνη ἐπιστρέφει στὴν ἴδια θέση στὸν οὐράνιο θόλο, ἔχει διαφορετικὴ γωνιακὴ ταχύτητα.

Ὅλες οἱ παρατηρήσεις καὶ οἱ ἀνωτέρω ιδιότητες

ἦταν γνωστὲς καὶ προσπαθοῦσαν νὰ τὶς ἐξηγήσουν μὲ γεωμετρικοὺς τρόπους. Αὐτὰ ποὺ ἦταν δύσκολα εἶναι ἡ ἐλάττωση τῆς γωνιακῆς ταχύτητας στὰ τέταρτα, ἡ μετάπτωση τοῦ «ἀπόγειου» καὶ ἡ «παράλλαξη».

Γιὰ τὴν κατανόηση τῶν κινήσεων χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν 12ο αἰῶνα καὶ μετὰ ἓνα θεώρημα ποὺ ὀνομάζεται τὸ ζεῦγος at-Tusi. Θὰ τὸ ἀναφέρω ὡς τὸ θεώρημα τοῦ Πρόκλου/at-Tusi

Θεώρημα:

1) Ἐστω ἓνας κύκλος μὲ ἀκτίνα $R/2$, ὁ ὁποῖος ἐφάπτεται στὸ ἐσωτερικὸ ἑνὸς μεγάλου κύκλου μὲ ἀκτίνα R .

2) Ὁ μικρὸς κύκλος περιστρέφεται μέσα στὸν μεγάλου κύκλου χωρὶς νὰ ὀλισθαίνει.

3) Ὁ μεγάλος κύκλος περιστρέφεται μὲ γωνιακὴ ταχύτητα « ω » καὶ ὁ μικρὸς μὲ ταχύτητα -2ω , δηλ. στὴν ἀντίθετη φορὰ.

Τότε: ὁποιοδήποτε σημεῖο στὴν περιφέρεια τοῦ μικροῦ κύκλου κινεῖται κατὰ μῆκος μίας διαμέτρου τοῦ μεγάλου κύκλου, δηλαδή σὲ εὐθεῖα γραμμῇ.

Τὸ θεώρημα τὸ διατύπωσε ὁ Πέρσης Ἀστρονόμος Nasser-al-Din-at-Tusi καὶ χρησιμοποιεῖται κατὰ δύο τρόπους:

α) εἴτε νὰ μεταβάλλει τὸν φέροντα κύκλο σὲ μίαν καμπύλη oval

β) εἴτε γιὰ νὰ εἰσάγει μικρὲς διορθώσεις στὴν περιφέρεια, ὅπου βρίσκονται τώρα δύο ἐπίκυκλοι.

Ὁ Πρόκλος, ποὺ ἀνέφερα στὴν ἀρχὴ τῆς ὁμιλίας μου, περιγράφει μίαν ἄλλη μορφή τοῦ θεωρήματος. Ἀναφέρει ὅτι ὅταν μίαν ράβδον πέφτει στὴν ὀρθὴ γωνία ἑνὸς τοίχου μὲ τὸ πάτωμα καὶ τὰ ἄκρα τῆς ράβδου πάντα ἐφαπτόμενα στὸν τοῖχο καὶ τὸ πάτωμα, τότε τὸ κέντρο τῆς ράβδου διαγράφει ἓνα κύκλο. Συγχρόνως τὰ ἄκρα τῆς ράβδου περιγράφουν κύκλο σὲ σχέση μὲ τὸ κέντρο τῆς ράβδου.

Ὁ Κοπέρνικος χρησιμοποιεῖ τὸ θεώρημα, ὑπὸ τὴν μορφή τοῦ at-Tusi καὶ τὸ ἀποδίδει στὸν Πρόκλο. Ὁ Χιονιάδης περιγράφει τὸ θεώρημα μὲ διάγραμμα καὶ τὸ χρησιμοποιεῖ.

Ἐνα ἐρώτημα εἶναι ποιὸς μετέφερε τὸ θεώρημα στὴν Ἰταλία καὶ ἔγινε γνωστὸ. Ἡ πιὸ πιθανὴ πηγὴ εἶναι ἡ μεταφορὰ βυζαντινῶν χειρογράφων μὲ τὴν ἐργασία τοῦ Χιονιάδη, ἡ ὁποία χρονολογεῖται ὅτι βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ πρὶν ἀπὸ τὸ 1510.

3) Οί κινήσεις τῶν πλανητῶν.

Ἡ ἀνώμαλη κίνηση τῶν πλανητῶν, ἰδιαίτερα ἡ ἀνάδρομη κίνησή τους, εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἀστρονομίας. Γιὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς πλανῆτες εἰσάγει ὁ Πτολεμαῖος δύο κύκλους: τὸν φέροντα κύκλο καὶ τὸν ἐπίκυκλο. Ὑστερα ἀπὸ πολλὰς μελέτες συμπεράνανε ὅτι ἡ κίνηση τοῦ κέντρου τοῦ ἐπίκυκλου εἶναι ἀνώμαλη. Ἀνακάλυψε ὅτι οἱ ἀνάδρομες κινήσεις ἀναπαράγονται σωστὰ ὅταν τὸ κέντρο τοῦ ἐπίκυκλου περιστρέφεται μὲ σταθερὴ γωνιακὴ ταχύτητα γύρω ἀπὸ ἕνα νέο ἄξονα, τὸν ἐξισωτή. Ὅταν ἡ Γῆ τοποθετηθεῖ ἔξω ἀπὸ κέντρο τοῦ φέροντα κύκλου, ὁ ἐξισωτὴς ὀρίζεται ὡς τὸ σημεῖο διαμετρικὰ ἀντίθετα πρὸς τὴν Γῆ. Ὁ ἐπίκυκλος περιστρέφεται μὲ τὴν μέση ταχύτητα τοῦ Ἡλίου καὶ ὁ φέρον κύκλος μὲ τὴν γωνιακὴ ταχύτητα πού ἀντιστοιχεῖ στὴν περίοδο τοῦ πλανῆτη. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο περιέγραψε ὁ Πτολεμαῖος τὶς τροχιὰς τοῦ Ἄρη, Δία καὶ Κρόνου.

Ἡ θεωρία του εἰσήγαγε ἕνα νέο πρόβλημα στὴν ἀστρονομία, διότι ὁ ἐξισωτὴς περιγράφει ἕνα διαφορετικὸ σημεῖο γιὰ τὸν κάθε πλανῆτη καὶ εἶναι τοποθετημένος σὲ ἕνα σημεῖο, ὅπου δὲν ὑπάρχει φυσικὸ ἀντικείμενο. Ἀραβες καὶ Πέρσες ἀστρονόμοι παρατήρησαν τὸ πρόβλημα καὶ ἄσκησαν κριτική. Προσπάθησαν νὰ κατασκευάσουν θεωρίες χωρὶς τὸν ἐξισωτή. Τελικὰ ὁ at-Tusi ἀνακάλυψε μίαν λύση χρησιμοποιοῦντας τὸ θεώρημα τοῦ Πρόκλου/at-Tusi. Ἡ ἴδια λύση χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν Κοπέρνικο. Γιὰ τὸν Ἐρμῆ ἐφαρμόζει ὁ Χιονιάδης τὸ ἴδιο θεώρημα γιὰ νὰ παράγει μίαν ἐλλειπτικὴ τροχιά γιὰ τὸν φέροντα κύκλο.

Τελευταῖες Σκέψεις

Πρὶν ἀναφερθῶ σὲ συμπεράσματα, θέλω νὰ ἀναφέρω ὅτι πολλὰ χειρόγραφα μεταφέρθηκαν στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸν κληρικὸ καὶ μετέπειτα καρδινάλιο Βησσαρίωνα καθὼς καὶ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Τραπεζούντιο. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Βησσαρίωνα διασώζεται στὴ Βενετία. Ὁ Βησσαρίων ἐπισκέφθηκε στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βιέννης δύο καθηγη-

τές, τὸν Georg Peurbach καὶ τὸν Johannes Regiomontanus, τοὺς ὁποίους ἔπεισε νὰ μεταφράσουν ἀρχαῖα καὶ βυζαντινὰ κείμενα ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ στὰ Λατινικά. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐκδόθηκαν καὶ διασώζεται ἕνας κατάλογος τοῦ προγράμματος πού εἶχαν σχεδιάσει. Οἱ δύο αὐτοὶ ἀστρονόμοι θεωροῦνται σήμερα πρωτοπόροι τῆς Ἀναγέννησης στὴν Δύση.

Ἔτσι, ὡς συμπέρασμα ἀπὸ τὰ ὅσα ἀνέφερα στὴν ὁμιλία μου, βγαίνει ὅτι:

Οἱ Βυζαντινοὶ προσέφεραν στὴν Ἀστρονομία τὰ ἀκόλουθα:

- 1) Διαφύλαξαν τὰ ἀρχαῖα κείμενα,
- 2) ὁ Ἰωάννης Φιλόπονος εἰσάγει
 - α) τὴν ὠθητικὴ δύναμη (impetus, ἐνώθηση)
 - β) τὸν νόμο τῆς ἀδράνειας
 - γ) περιγράφει σωστὰ μὲ πειράματα τὸ νόμο τῆς πτώσης τῶν σωμάτων
- 3) Ὁ νόμος τῶν ἴσων ἐπιφανειῶν εἶναι παρὼν σὲ θεωρίες μὲ ἕνα ἐπίκυκλο (Hogrocks 1627).
- 4) Ὁ at-Tusi καὶ ὁ Χιονιάδης ἀντικαθιστοῦν τὸν «ἐξισωτή» τοῦ Πτολεμαίου μὲ τὸ «ζεῦγος» τοῦ Πρόκλου/at-Tusi
- 5) Ἡ κίνηση τῆς Γῆς ἀναφέρεται σὲ κείμενα τῶν Γ. Παχυμέρη, Ἰ. Δαμασκηνοῦ καὶ Μιχαὴλ Ἰταλικοῦ.
- 6) Ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς προτείνει τὴ διόρθωση τοῦ ἡμερολογίου λόγω μετάπτωσης τῶν ἰσημεριῶν.

Προσπάθησα νὰ σᾶς δώσω μίαν εἰκόνα τοῦ πῶς οἱ ἀρχαῖες θεωρίες τῆς Ἀστρονομίας διατηρήθηκαν ζωντανὲς μέσῳ τοῦ Βυζαντίου, ὅπου ἐπιστήμονες-διανοούμενοι, οἱ περισσότεροὶ κληρικοὶ, μελέτησαν, βελτίωσαν ἀλλὰ καὶ μετέφεραν τὶς ιδέες στὴ Δύση. Ἔτσι οἱ ιδέες αὐτὲς ἔγιναν γνωστὲς καὶ ἄρχισε ἕνας διάλογος γιὰ τὴν κίνηση τῶν πλανητῶν καὶ καταλήξαμε στὸν Κοπέρνικο, Κέπλερ, τὸν Γαλιλαῖο, τὸν ὁποῖο τιμοῦμε φέτος καὶ τὸν Νεύτωνα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ χειρόγραφα αὐτὰ δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐκδοθεῖ καὶ κάθε σοβαρὴ συμπλήρωση μὲ νέες μελέτες θὰ ἐκτιμηθεῖ σὲ διεθνὲς ἐπίπεδο.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἐκτὸς τούτων ἴσως πρέπει ἐδῶ νὰ προσθέσουμε ὅτι κατάργησε ὁ Κύριος τὸ ἄκαμπο καὶ ἄτεγκτο, τὸ ἀφιλόνητο καὶ καταδικαστικὸ πού ἔχουν αὐτὰ τὰ ἀνθρώπινα δόγματα, κατάργησε τὴν «κατάρρα» πού φέρουν αὐτὲς οἱ νομικὲς διατάξεις μὲ τὴν ἀπαίτησή τους γιὰ ἀπόλυτη, πλὴν ὁμως ἀδύνατη, τήρησή τους. Μάλιστα θὰ ἔλεγε κα-

νείς ότι ο Κύριος κατάργησε γενικότερα και τον χαρακτήρα του σκληρού, ανεπεικουῦς και καταδικαστικού, τὴν «κατάρα» και τοῦ Νόμου τῆς Π. Διαθήκης. Αυτό φαίνεται και ἀπὸ ἐκεῖνο πού διακήρυξε, ὅτι «τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο και οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον» (Μάρκ. 2,27). Πρβλ. και πη' καν. τῆς Πενθέκτης Οἴκου. Συνόδου.

ἽΟ ἄνθρωπος ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὴ δουλεία τοῦ νόμου μὲ τὴν καινή ἐντολή τῆς πίστεως και τῆς ἀγάπης και τὴ θυσία τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ και ὁ Ἄπ. Παῦλος λέει: «Νυνὶ δὲ *κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου*» (Ρωμ. 7,6). Και τοῦτο, διότι «Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου» (Γαλ. 3,13). Και ἄλλου: «Ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ... ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ» (Γαλ. 4,4-5).

Ἐπιπροσθέτως τὰ ἀνωτέρω ἐπιβεβαιοῦνται και ἀπὸ τὸ Κολ. 2,14, ὅπου ὁ Ἄπ. Παῦλος λέει: ἽΟ Κύριος «ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν». Τὸ χωρίο αὐτὸ ὁ καθηγητῆς Παν. Τρεμπέλας ἐρμηνεύει, στηριζόμενος και στὸ Ἐφεσ. 2,15, ὡς ἐξῆς: «Καὶ ἔσβησεν ὀλοτελῶς τὸ εἰς βάρος μας χρεωστικὸν γραμματίον, πού εἶχε γίνεῖ ἀπὸ τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, τὰς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ τὰς τηρήσωμεν» (ἽΥπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, τόμ. Β', Ἀθήναι 1956², σελ. 247). Και προσθέτει στὸ σχολιασμό του: «Ὅστις Μωσαϊκὸς νόμος συνίστατο εἰς πλῆθος διατάξεων, αἱ ὁποῖαι μᾶς κατεδίκαζον, διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ τὰς πληρώσωμεν» (ἽΟπ. παρ., σελ. 247, ὑποσημ.). Και ἄλλου σημειώνει ὅτι ὁ νόμος ναί μὲν «ἔδιδεν ἐπιβλητικὰς προσταγὰς, δὲν παρεῖχεν ὁμως και τὴν χάριν πρὸς ἐφαρμογὴν και τήρησιν τῶν προσταγμάτων τούτων» (ἽΟπ. παρ., σελ. 105). Ἐδῶ φαίνεται και πάλι τὸ ἀφιλόνητο τῶν ἐντολῶν αὐτῶν.

2. ἽΗ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. Ε', Τὸ Δευτερονόμιον, Καλᾶμαί 1955, σελ. 59.

3. ἽΗ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. ΚΒ', Οἱ 12 Μικροὶ Προφῆται, Ἀθήναι 1963, σελ. 30.

4. ἽΟπ. παρ., σελ. 30.

5. Μεταφέρουμε δύο χαρακτηριστικὲς προτάσεις τοῦ πς' καν. τοῦ Μεγ. Βασιλείου: α) «Πρὸς δὴ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ἐρῶ· ὅτι, ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἐπεὶ οὕτω γε και περιτομὴ και σαββάτω, και ἀποχῆ βρωμάτων ὑποκεισόμεθα» (Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, Σύνταγμα τῶν θεῶν και ἱερῶν κανόνων, τόμ. Δ', Ἀθήναι 1854, σελ. 261), και β) «Ἐὰν δὲ μοι παραναγινώσκῃ τό ... τό, (Αὐξάνεσθε και πληθύνεσθε,) καταγελῶ τοῦ τῶν νομοθεσιῶν τοὺς καιροὺς μὴ διακρίνοντος» (Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 263).

6. Παν. Μπούμη, Κανονικὸν Δίκαιον, Ἀθήνα 2008³, σελ. 36-37. Πρβλ. Κων. Μουρατίδου, Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου, (ἽΕκδ. 1964), σελ. 61.

7. Βεβαίως, ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἐντολές, ἡ ἽΕκκλησία μπορεί νὰ ἐπικαλεσθεῖ ὀρισμένα γεγονότα τῆς Π. ἡ Κ. Διαθήκης ἡ τὸ παράδειγμα ἐκλεκτῶν προσώπων, γὰ νὰ μᾶς διδάξει και νὰ μᾶς ὑποδείξει τρόπους συμπεριφορᾶς ἡ και γὰ νὰ θεσπίσει κανόνες ἡ ἔθιμα ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, πρᾶξεως και τάξεως. ἽΕτσι ἔχουμε τοὺς κανόνες, και ἰδίως τὸν ιγ' καν. τοῦ Ἄγ. Πέτρου Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος ἀναφέροντας και προβάλλοντας τὸ γεγονός τῆς φυγῆς τῆς Ἄγ. Οἰκογένειας τοῦ ἽΙωσήφ στὴν Αἴγυπτο μὲ τὸν ἽΙησοῦ (Ματθ. 2,13 ἐξ.) ἡ τοῦ Ἄπ. Πέτρου ἀπὸ τὴ φυλακὴ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀγγέλου (Πράξ. 12,4 ἐξ.), μᾶς συνιστοῦν νὰ μὴν προδίδουμε ἑαυτοὺς και νὰ μὴν αὐτομολοῦμε πρὸς τοὺς διῶκτες τοῦ Χριστιανισμοῦ, γὰ νὰ ὀμολογήσουμε τυχὸν ἡ τάχα τὴν πίστη μας και νὰ ὑποβληθοῦμε σὲ μαρτύρια. ἽΆλλο, ὅταν μᾶς προδώσουν ἄλλοι και μᾶς συλλάβουν οἱ ἀντιχριστιανικὲς ἀρχές. Πρβλ. Παν. Μπούμη, «Μαρτυρικὴ ὀμολογία πίστεως και ἡ ἀναγραφή τοῦ θρησκευματος στῆς ταυτότητες», στὸν τιμητικὸ τόμο: Κατάθεση τιμῆς στὸν Μητροπολίτη Σισανίου και Σιατίστης κ. ἽΑντώνιο, Σιάτιστα 2004, σελ. 603 ἐξ. και ἰδίως σελ. 616-617, και τοῦ ἰδιοῦ, «ἽΟ ἰσολογισμὸς μῆς σύγκρουσης : ἽΟμολογία πίστεως και ἀστυνομικὲς ταυτότητες (ἀμοιβαία ὑποχώρηση ἡ προοδευτικὴ συμπόρευση);», στὸ χαριστήριο τόμο Φιόρα τιμῆς γὰ τὸ Μητροπολίτη Ζακύνθου Χρυσόστομο Β' Συνετό, Ζακύνθος 2009, σελ. 699 ἐξ., και ἰδίως σελ. 707-708.

8. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 165.

9. ἽΑγαπίου, ἽΙερομ. - Νικοδήμου, Μον., Πηδάλιον, ἡτοι ἄπαντες οἱ ἱεροὶ και θεῖοι κανόνες, ἔκδ. «ἽΑστήρ», Ἀθήναι 1982, σελ. 610.

10. Ζωναρᾶς, Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 166.

11. Βαλσαμών, Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 167 και ἽΑριστηνός, ὅπ. παρ., σελ. 169.

12. Πηδάλιον, σελ. 610.

13. Πρβλ. Βαλσαμών, Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 167-168.

14. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 166.

15. Πηδάλιον, σελ. 610.

16. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Β', σελ. 528.

17. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. 4, σελ. 161. Πρβλ. και Παν. Μπούμη, Κανονικὸν Δίκαιον, σελ. 75.

18. Πηδάλιον, σελ. 635.
19. Ράλλη-Ποτλή, τόμ. Β΄, σελ. 528.
20. Ράλλη-Ποτλή, τόμ. Β΄, σελ. 528-529.
21. Ράλλη-Ποτλή, τόμ. Δ, σελ. 167.
22. Ράλλη-Ποτλή, τόμ. Δ΄, σελ. 167-168. Πρβλ. καὶ Ματθαῖον Βλάσταρην, Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον Ε, κεφ. λβ΄, σὺν Ράλλη-Ποτλή, τόμ. ΣΤ΄, σελ. 291.
23. Ράλλη-Ποτλή, τόμ. Δ΄, σελ. 168.
24. Ἐκτός καὶ δὲν ἔχουν μεταφερθεῖ στὴν ἐν λόγῳ ἐρμηνεία ὀρθῶς τὰ λεγόμενα.
25. Πηδάλιον, σελ. 301 ἔξ.
26. Ράλλη-Ποτλή, τόμ. Δ΄, σελ. 128-129.
27. Πηδάλιον, σελ. 302-303, ὑποσ.
28. Πηδάλιον, σελ. 303, ὑποσ.
29. Πηδάλιον, σελ. 102, ὑποσ.
30. Πηδάλιον, σελ. 303.
31. Πρβλ. Β΄ Κορ. 1,18-19 : «Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἔστιν ναὶ καὶ οὐ. Ὁ τοῦ Θεοῦ γὰρ υἱὸς ... οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὐ ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν».
32. Βλ. ἀνωτέρω, ὑποσ. 7.
33. Ράλλη-Ποτλή, τόμ. Δ΄, σελ. 42. Πρβλ. Α΄ Τιμ. 6,11-12.
34. Διάκριση ἐνι (= ἐνεστι) καὶ ἐστι. Δὲν ὑπάρχει στὴν οὐσία, μόνο ἐπιφανειακῶς.
35. Πρβλ. Παν. Μπούμη, Κανονικὸν Δίκαιον, σελ. 73.

Προεισαγωγικά

Τὸ ἐρώτημα πὺ πλανᾶται αὐτὸν τὸν καιρὸ σὲ ἐπιστημονικὸ, πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο εἶναι, ἐὰν πρέπει νὰ καταργηθεῖ ὁ ὄρκος ἢ ἀντιθέτως, ἐὰν ὀφείλουν νὰ ὀρκίζονται οἱ χριστιανοί. Χωρὶς πολλὴ σκέψη καὶ περισκεψη αὐτομάτως θὰ μπορούσε νὰ ἀπαντήσῃ κανεὶς, ἀσφαλῶς ναι σὲ πρῶτο σκέλος τοῦ ἐρωτήματος καὶ ἀναμφιβόλως ὄχι σὲ δεύτερο. Ἡ αὐθόρμητη αὐτὴ ἀπάντηση εἶναι εὐχερής, γιατί ἔχουν γραφεῖ πολλά γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ τοῦ ὄρκου, στηριζόμενα βασικῶς καὶ πρωτίστως σ' αὐτὸ πὺ ἔχει παραγγείλει ὁ Ἰησοῦς Χριστός· «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁμόσαι ὅλως» (Ματθ. 5,34). Καὶ ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος μὲ ἔμφραση ἐπαναλαμβάνει: «Πρὸ πάντων δέ, ἀδελφοί μου, μὴ ὀμνύετε μήτε τὸν οὐρανὸν μήτε τὴν γῆν μήτε ἄλλον τινὰ ὄρκον» (Ἰακ. 5,12). Ἰσχυρίζονται μάλιστα πολλοὶ ὅτι τώρα εἶναι εὐκαιρία νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ κατάργηση τοῦ ὄρκου, γιατί αὐτὸ ἐπιθυμεῖ καὶ προτείνει καὶ μεγάλο μέρος τῆς σημερινῆς κοινωνίας πρωτοστατούντων καὶ διακεκριμένων μελῶν τοῦ ἐπιστημονικοῦ - νομικοῦ καὶ πολιτικοῦ κόσμου.

Κατόπιν σχετικοῦ αἰτήματος κρίνουμε ἀπαραίτητο νὰ ἀσχοληθοῦμε ἐπ' ὀλίγον ἀκόμη μὲ τὸ θέμα αὐτό, γιὰ νὰ ἐρευνήσουμε καὶ ὀρισμένες ἄλλες πτυχές του, γιὰ τίς ὁποῖες δὲν ἔχει γίνει ἡ ἀπαραίτητη διερεύνηση ἢ ἔχουν τύχει, κατὰ τὴν ἄποψή μας, ἐσφαλμένης ἀντιμετώπισεως καὶ ἐκτιμήσεως.

Α'. Ἀγιογραφικὰ ἐρείσματα

1. Ὁ ὄρκος στὴν περίοδο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης

Πρῶτον λέγεται ὅτι ὁ ὄρκος χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές ἀπὸ τὴν καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς

Π. Διαθήκης. Μάλιστα, ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ προφητάναξ Δαυὶδ, ὀρκίσθηκε στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του, καὶ τοῦτο ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε οὔτε ὑπάρχει κάποιος ἀνώτερός Του, γιὰ νὰ ὀρκισθεῖ σ' αὐτόν. Τὸ γεγονός, λοιπόν, ἐκεῖνο πὺ ἐπικαλοῦνται καὶ ἐπαρκῶς μαρτυρεῖται εἶναι ὅτι ὁ Θεός ὀρκίσθηκε: «Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε. Ὡμοσε Κύριος καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ» (Ψαλμ. 109 [110], 3-4. Πρβλ. Ἐβρ. 7,20-21). Ἐπίσης καὶ ὁ Ψαλμὸς 130 (131), 11 μᾶς ἐπιμαρτυρεῖ: «Ὡμοσε Κύριος τῷ Δαυὶδ ἀλήθειαν καὶ οὐ μὴ ἀθετήσῃ αὐτήν».

Ἐπίσης ὁ πατέρας τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου Ζαχαρίας μᾶς ἐπαναλαμβάνει: «Ὁρκον ὄν ὤμοσεν (ὁ Θεός) πρὸς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν...» (Λουκ. 1,73).

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐπίσης σχετικῶς μὲ τὰ ἀνωτέρω μᾶς πληροφορεῖ στὴν πρὸς Ἐβραίους ἐπιστολή του: «Τῷ γὰρ Ἀβραὰμ ἐπαγγειλάμενος ὁ Θεός, ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχεν μείζονος ὁμόσαι, ὤμοσεν καθ' ἑαυτοῦ... ἄνθρωποι μὲν γὰρ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσιν, καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὄρκος· ἐν ᾧ περισσότερον βουλόμενος ὁ Θεός ἐπιδείξει τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βουλῆς αὐτοῦ ἐμεσίτευσεν ὄρκω, ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν οἱ καταφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος» (6,13-18). Πρβλ. καὶ Ἐβρ. 3,11: «ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου» καὶ Ἐβρ. 3,18· 4,3· 7,20-21.

Ὁμοίως καὶ ὁ ἀπόστολος Πέτρος, ἀναφερόμενος στὴν ὁμολογία τοῦ Δαυὶδ γιὰ τὴ σάρκωση τοῦ Θεοῦ, λέει ὅτι «Προφήτης οὖν ὑπάρχων καὶ εἰδὼς ὅτι ὄρκω ὤμοσεν αὐτῷ ὁ Θεός ἐκ καρποῦ τῆς

ὁσφύος Αὐτοῦ (τὸ κατὰ σάρκα ἀναστήσειν τὸν Χριστόν) καθίσει ἐπὶ τὸν θρόνον Αὐτοῦ» (Πράξ. 2,30).

Ἐπίσης καὶ ὁ ἴδιος ὁ προφητάναξ Δαυίδ, ὅπως μᾶς ὁμολογεῖ, ὀρκίσθηκε, λέγοντας: «Ὁμώμοκα καὶ ἔστησα τοῦ φυλάξασθαι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου» (Ψαλμ. 118,106).

Παρὰ ταῦτα πρέπει νὰ παρατηρήσουμε καὶ νὰ τονίσουμε ὅτι αὐτά, ὅπως μᾶς διαβεβαιώνουν οἱ ἐν λόγῳ μαρτυρίες, ἔγιναν κατὰ τὴν περίοδο τῆς Π. Διαθήκης. Σήμερα ὁμως βρισκόμαστε στὸν καιρὸ τῆς Κ. Διαθήκης. Ἐπίσης πρέπει νὰ προσέξουμε ὅτι αὐτὰ δὲν εἶναι ἐντολές ἢ ἐπιταγές τῆς Π. ἢ τῆς Κ. Διαθήκης, ἀλλὰ εἶναι ἱστορικά γεγονότα, εἶναι ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ ἢ ἀνθρώπων, ἔστω ἀγίων ἢ μεγάλων. Αὐτὸ δὲν σημαίνει, κατ' ἀρχάς καὶ ἀπὸ μόνο του, ὅτι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ πράττουμε ὅ,τι ἔπραξε ὁ Θεός. Οὔτε ἄλλωστε καὶ μποροῦμε πάντοτε. Οὔτε ὅτι ὀφείλουμε νὰ πράττουμε πάντοτε ὅ,τι καὶ ὅσα ἔπραξαν ἐπιφανεῖς ἄνδρες. Προβάνουμε σὶς ἀνωτέρω παρατηρήσεις, τίς ὁποῖες θέτουμε καὶ ὡς ὅρους ἢ προϋποθέσεις, γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε, κατὰ τὸ δυνατόν, μία ὀρθὴ ἀντιμετώπιση καὶ ἀξιολόγηση τοῦ ζητήματος τῆς ὀρκωμοσίας ἢ ὀρκοδοσίας.

Ἄλλ' ἄς δοῦμε τὰ πράγματα πιὸ ἀναλυτικά:

2. Ἡ «πλήρωση» τοῦ νόμου τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἡ ἀναθεώρησή του

Ἐνδέχεται, λοιπόν, νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι δὲν ἔχει σημασία, ἂν αὐτὰ τὰ γεγονότα ἀναφέρεται ὅτι συνέβησαν κατὰ τὴν περίοδο τῆς Π. Διαθήκης, ὁπότε δηλ. «ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν» (Γαλ. 3,24). Καὶ μπορεῖ νὰ ὑποστηριχθεῖ αὐτό, γιὰτι λέγεται ὅτι ὁ Ἰ. Χριστὸς καὶ τὸ Εὐαγγέλιό Του «δὲν κατήργησε καμμία, ἀπολύτως καμμία ἀπὸ τίς προσταγές τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, γιὰτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ δὲν μετατρέπεται, οὔτε τελειοποιεῖται καὶ πολὺ περισσότερο δὲν καταργεῖται» (Ἐνοριακὴ εὐλογία, Ἄρ. Φ. 89, Νοε. 2009, σελ. 241). Τὰ ἀνωτέρω στηρίζουν σ' αὐτὸ πού διακήρυξε ὁ ἴδιος ὁ Κύριος: «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι» (Ματθ. 5,17).

Πλὴν ὁμως κάποιος ἄλλος θὰ μποροῦσε νὰ ἀντιτείνει ὅτι ὁ Ἄπ. Παῦλος λέει περὶ τοῦ Ἰ. Χριστοῦ:

«Τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν (ὁ Ἰ. Χριστός) καταργήσας...» (Ἐφεσ. 2,15). Καὶ ἄρα θὰ πρόσθετε ὅτι ἡ Ἁγ. Γραφή, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνο δὲν καταργεῖται, ἀλλὰ ἐπὶ πλέον ἐμφανίζεται ὅτι καὶ ἀντιφάσκει.

Ἐξ ἄλλου ὁ ἴδιος θὰ μποροῦσε νὰ προβάλει καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ ὅρους ὁμιλία, ὅπου ὁ Κύριος λίγο μετὰ τὴν ἀνωτέρω διαβεβαίωσή Του («Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον...» [Ματθ. 5, 17]) ἐπανειλημμένως λέει: «Ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις...» (Ματθ. 5,21,27,31,33,38,43), «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν...» (Ματθ. 5,22,28,32, 34,39,44).

Μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἐπανειλημμένων ἀναθεωρήσεων τῶν παλαιῶν διατάξεων εἶναι καὶ αὕτη πού ἀναφέρεται στὸ ζήτημα τοῦ ὄρκου. Ἄς τὴν μεταφέρουμε ἀπὸ τὸ 5,33 κ. ἐξ. τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου: «Πάλιν ἠκούσατε ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις· οὐκ ἐπιορκήσεις, ἀποδώσεις δὲ τῷ Κυρίῳ τοὺς ὄρκους σου. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁμῶσαι ὅλως· μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, ὅτι θρόνος ἐστὶν τοῦ Θεοῦ· μήτε ἐν τῇ γῇ, ὅτι ὑποπόδιόν ἐστὶν τῶν ποδῶν αὐτοῦ· μήτε εἰς Ἱεροσόλυμα, ὅτι πόλις ἐστὶν τοῦ μεγάλου βασιλέως· μήτε ἐν τῇ κεφαλῇ σου ὁμόσης, ὅτι οὐ δύνασαι μίαν τρίχα λευκὴν ποιῆσαι ἢ μέλαιναν. Ἔστω δὲ ὁ λόγος ὑμῶν ναὶ ναί, οὐ οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστίν».

Πρὶν προχωρήσουμε καὶ παρεμπιπτόντως ἐδῶ θὰ λέγαμε ὅτι γιὰ τὸν τόσο σαφῆ, περιεκτικὸ καὶ κατηγορηματικὸ αὐτὸ λόγο τοῦ Κυρίου ἴσως δὲν ἔπρεπε νὰ γραφεῖ τὸ ἐξῆς: «Δὲν ἐξαντλεῖ, ὁμως, ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Χριστοῦ ὀλόκληρη τὴν Ἁγία Γραφή ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦ ὄρκου, διότι, τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, δὲν εἶναι ἡ μοναδικὴ ἀναφορὰ τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὸ θέμα τοῦ ὄρκου, οὔτε περιέχει τὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὴν ἐρμηνεία καὶ τίς προεκτάσεις πού θέλει ὁ Θεὸς νὰ δώσει στὸ μέγα αὐτὸ θέμα» (Ἐνοριακὴ εὐλογία, Ἄρ. Φ. 89, Νοε. 2009, σ. 240).

Ἐπίσης καὶ ἡ ἄποψη ὅτι «ἡ ἐρμηνεία κάθε φράσεως τῆς Ἁγίας Γραφῆς δίδεται μὲ ὀλόκληρη τὴν Ἁγία Γραφή, Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη καὶ ὄχι αὐτοτελῶς ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φράση. Ἰδιαίτερος δὲ πιστοποιεῖται ὁ νοῦς τῆς Ἁγίας Γραφῆς μὲ τίς Πράξεις, δηλαδὴ τὴν πρακτικὴ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τὴν ἐρμηνεία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος,

ὅπως αὐτὴ φθάνει σὲ μᾶς μέσα ἀπὸ “τὰ πάγχρουσα στόματα τοῦ Λόγου”» (*Ἐνοριακὴ εὐλογία*, Ἄρ. Φ. 89, Νοε. 2009, σ. 240), ἴσως στὴν προκειμένη περίπτωση τοῦ ὄρκου νὰ μὴν ἔχει θέση ἢ ἀπόλυτη ἰσχὺ. Ὅμως σὲ ἄλλες περιπτώσεις πρέπει νὰ λαμβάνεται ἀπαραιτήτως ὑπ’ ὄψη.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐμεῖς θὰ τὴν λάβουμε ὑπ’ ὄψη, ὅπως πράττουμε καὶ μέχρι τώρα, προκειμένου μάλιστα νὰ ἐπανέλθουμε στὴ ροὴ τοῦ λόγου καὶ τῶν ἀπαραιτήτων παρατηρήσεων καὶ ἀναλύσεων.

3. Ἡ κατάργηση τῆς «δυναστείας» (δεσποτείας) τῶν νομικῶν διατάξεων

Ἀναθεώρησε, λοιπόν, ὁ Κύριος πολλές διατάξεις τῆς Π. Διαθήκης. Γι’ αὐτὸ καὶ ἔχει δίκαιο ὁ Ἄπ. Παῦλος, ὅταν λέει συγκεκριμένως γιὰ τὸν Κύριο, «τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν καταργήσας» (*Ἐφεσ.* 2,15). Τότε ὅμως αὐτομάτως προκύπτει τὸ εὐλόγο ἐρώτημα: Πῶς συμβιβάζονται τὰ πράγματα μὲ τὸ λεγόμενο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο: «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας» (*Ματθ.* 5,17).

Νομίζουμε ὅτι τὰ πράγματα διευθετοῦνται ἱκανοποιητικῶς, ὅταν ἐξετάσουμε μὲ προσοχὴ τὰ κείμενα καὶ ἀκολουθήσουμε τὴ συμβουλὴ τοῦ ι’ (10ου) κανόνα τοῦ Μεγ. Βασιλείου, «σκοπεῖν δεῖ ... καὶ τὰς κατὰ λεπτὸν ἐν τοῖς ρήμασι προσθήκας», τὴν ὁποία δίνει γιὰ τὴν περίπτωσι κάποιων «ὀμνούντων». Θὰ διαπιστώσουμε δηλαδή, ὅταν ἀκολουθήσουμε αὐτὴν τὴ συμβουλὴ, ὅτι ὁ Ἄπ. Παῦλος δὲν λέγει ἀπλῶς «τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν καταργήσας» καὶ ἐκεῖ σταματᾷ, ἀλλὰ προσθέτει καὶ τὸ «ἐν δόγμασιν», τ.ἔ. «τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασιν καταργήσας». Καὶ μάλιστα, ἂν λάβουμε ὑπ’ ὄψη τὸ *Κολ.* 2,14, θὰ δοῦμε ὅτι τὸ βᾶρος πέφτει στὴ λέξι αὐτὴ, σὸ «ἐν δόγμασιν». Ἀναφέρεται δηλαδή στὶς ἀποφάνσεις καὶ διατάξεις καὶ δόγματα τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἀνθρωπίνων ἐξουσιαστικῶν ἐντολῶν καὶ ὄχι τῶν θείων ἐντολῶν τοῦ δεκαλόγου ἢ τῶν προφητῶν.

Στὴν ἀποψη καὶ ἐρμηνεία αὐτὴ μᾶς βοηθᾷ καὶ ἐκεῖνο πού μᾶς ἐξιστορεῖ τὸ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγέλιο, λέγοντας ὅτι «ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ Καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφεσθαι πᾶσαν τὴν οἰκουμένην» (*Λουκ.* 2,1). Ἔβγαλε δηλ. διάταξη, διά-

ταγμα, ἐντολὴ καὶ νόμο ὁ Καίσαρας Αὐγούστος νὰ διενεργηθῆ ἀπογραφή τῶν κατοίκων τῆς ἐπικρατείας του. Πρβλ. καὶ *Πράξ.* 17,7, ὅπου γίνεται λόγος περὶ «δογμάτων Καίσαρος». Πρβλ. ἀκόμη καὶ *Ἐβρ.* 11,23.

Ἐπομένως ὁ Κύριος κατάργησε τὶς ἀνθρώπινες διατάξεις τῆς Π. Διαθήκης καὶ ἃς ἦταν καὶ τοῦ Μωυσέως¹. Ἄς σημειωθῆ προσέτι ὅτι τὶς διατάξεις αὐτὲς ὁ Μωυσῆς θέσπισε καὶ ἐπέβαλε ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ γιὰ τὴ «σκληροκαρδία» τῶν Ἰουδαίων (ὅπως σὸ ζήτημα τοῦ ἀποστασίου-διαζυγίου, πρβλ. *Ματθ.* 19,9), ἢ καὶ γιὰ νὰ τοὺς προφυλάξῃ ἀπὸ πιθανὲς ἀποστασίες ἀπὸ τὴν πίστη τους στὸν ἀληθινὸ Θεὸ ἢ καὶ ἀπὸ τὴν προσχώρησή τους σὲ λατρεῖες ψεύτικων Θεῶν.

Τὸ τελευταῖο αὐτό, ἢ διαφύλαξη ἀπὸ ἀποστασία, ἰσχύει, ὅπως διαφαίνεται ἀπὸ μερικὲς διατάξεις, καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τοῦ ὄρκου στὴν Π. Διαθήκη. Τὸ *Δευτερονόμιο* (10,20) ἐντέλλεται: «Κύριον τὸν Θεόν σου φοβηθήσῃ καὶ αὐτῷ λατρεύσεις καὶ πρὸς αὐτὸν κοληθήσῃ καὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῆ (=θὰ ὀρκίζεσαι)». Ὁ ἀρχιμανδριτῆς Ἰωὴλ Γιαννακόπουλος σημειώνει σχετικῶς: «Ὁ ὄρκος τινὸς εἰς τὸν Θεὸν δεικνύει, ὅτι ἀναγνωρίζει ὡς Θεὸν τοῦ αὐτὸν εἰς ὃν ὀρκίζεται»². Ἐπίσης σχολιάζοντας τὸ χωρίο *Ἰωσηφ* 4,15 γράφει: «Τὸ νὰ ὀρκίζονται οἱ Ἰσραηλίται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῶν ἦτο τιμητικὸν διακριτικὸν τῶν γνώρισμα (*Δευτ.* 10,20)»³.

4. Ἡ ἰσχὺς τῶν προφητῶν

Πλὴν ὅμως τὸ χωρίο τοῦ προφήτου Ἰωσηφ ὀρίζει: «Σὺ δέ, Ἰσραήλ, μὴ ... ἀναβαίνετε εἰς τὸν οἶκον Ὡν (= εἰς τὸν εἰδωλολατρικὸν ναὸν ἐν Ὡν) καὶ μὴ ὀμνύετε ζῶντα Κύριον (=καὶ νὰ μὴν ὀρκίζεστε ἐκεῖ εἰς τὸν ἀληθῆ Κύριον)». Καὶ προσθέτει σὸ προηγούμενο σχόλιο τοῦ ὁ πατὴρ Ἰωὴλ Γιαννακόπουλος: «Ἀπαγορεύει ὁ προφήτης ἐδῶ τὸν ὄρκον, διότι ἀνεμίγνυον τὸ θεῖον ὄνομα μὲ εἰδωλολατρικὰ ἔθιμα καὶ τελετὰς ἢ πρόκειται περὶ εἰδωλολατρικῶν ὄρκων»⁴.

Πάντως καὶ ἀσχέτως πρὸς αὐτά, πού σημειώνει ἀρκετὰ διαφωτιστικὰ ὁ πατὴρ Ἰωὴλ, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ προφήτης Ἰωσηφ ἀπαγορεύει τὸν ὄρκο σὸ Θεό, ἂν καὶ μὲ κάποιο εὐσχημο καὶ πλάγιο

τρόπο. Πάντως είναι μία απαγόρευση του ὄρκου ἀπὸ τὸν προφήτη τῆς Π. Διαθήκης.

Ἐπομένως μὲ τὴν περίπτωση ἀυτῆ τοῦ προφήτου βλέπουμε ὅτι ἰσχύει καὶ ἐπαληθεύεται αὐτὸ πὸν εἶπε ὁ Κύριος: «Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφήτας· οὐκ ἦλθον καταλῦσαι ἀλλὰ πληρῶσαι» (Ματθ. 5,17). Ἄλλὰ καὶ τὸ νόμο τῶν δέκα ἐντολῶν δὲν κατέλυσε ὁ Κύριος πὸν παραγγέλλουν μεταξὺ ἄλλων: «Οὐ λήψη τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαιῶν» (Ἐξόδ. 20,7). Πρβλ. Δευτ. 5,11. Καὶ ὄχι μόνον δὲν κατέλυσε, ἀλλὰ συμπλήρωσε καὶ ὁλοκλήρωσε καὶ διασαφήνισε εὐθέως καὶ κατηγορηματικῶς (περισσότερο δηλ. καὶ ἀπὸ τὸν προφήτη Ὡσηέ), ὅτι ἡ απαγόρευση ἰσχύει γενικῶς καὶ γιὰ ὅλες τὶς περιπτώσεις καλῆς καὶ κακῆς («ὄλως»). Κατάργησε μόνον τὸν ἐν δόγμασι νόμο τῶν ἐντολῶν. Ἐπομένως καμμία διαφωνία δὲν υφίσταται μεταξὺ Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἢ μεταξὺ τοῦ λόγου τοῦ Ἰ. Χριστοῦ καὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἄπ. Παύλου.

Πρέπει ὅμως ὡς κανονολόγοι νὰ σημειώσουμε καὶ τὰ ἑξῆς: Ἀπὸ αὐτὲς τὶς Μωσαϊκῆς διατάξεις στὴν Καινὴ ἐποχὴ ἐν Χριστῷ ἰσχύουν μόνον ὅσες ἔχουν ληφθεῖ καὶ ἐπαναληφθεῖ στὴν Κ. Διαθήκη ἢ ἔχουν προσληφθεῖ καὶ ἐπικυρωθεῖ ἀπὸ θείου καὶ ἱεροῦ κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τῆς Ἐκκλησίας. Κάτι ἀνάλογο γράφουμε στὸ Κανονικὸ Δίκαιο: «Μεταξὺ τῶν δύο Διαθηκῶν ἐκείνη πὸν ἐνδιαφέρει περισσότερο τὸ Κανονικὸ Δίκαιο εἶναι ἡ Καινὴ Διαθήκη. Αὐτὴ δὲν εἶναι μόνον ἱστορικὸ καὶ δογματικὸ βιβλίον, ἀλλὰ περιέχει καὶ θεμελιώδεις κανόνες δικαίου. Οἱ ἐντολῆς τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὁποῖες περιέχονται σ' Αὐτὴν καὶ οἱ ὁποῖες, ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ βασιλικὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης, συνιστοῦν τὶς ἀρχῆς ἐκεῖνες, ἐπάνω στὶς ὁποῖες θεμελιώθηκε ὅλη ἡ κανονικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας ... Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη τὸ Κανονικὸ Δίκαιο ἀρύεται τὶς διατάξεις καὶ τὸ περιεχόμενό του. Ὅμως οἱ νομικῆς ἐπιταγῆς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἰσχύουν μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἀναθεωρήθηκαν ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ μόνον στὸ μέτρο πὸν προσελήφθησαν καὶ ἐπαναλήφθησαν ἀπὸ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας. Διαφωτιστικὸς ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὁ πζ' (87) καν. τοῦ Μεγ. Βασιλείου⁵. Βεβαίως ὁ ἠθικὸς κώδικας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (π.χ.

οἱ δέκα ἐντολῆς), ὅπως αὐτὸς παραδόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ στὸ Μωυσῆ καὶ στοὺς Προφῆτες, ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένει σὲ ἰσχύ⁶.

Β'. Κανονικά - κανονολογικά μηνύματα

1. Ἡ νομοθετικὴ ἀξία καὶ δύναμη τῶν γεγονότων

Συναφῶς πρὸς τὸ γεγονὸς ὅτι σήμερα βρισκόμαστε στὴν περίοδο τῆς Κ. Διαθήκης καὶ ὄχι στὴν περίοδο τῆς Π. Διαθήκης, στὴν περίοδο τοῦ νόμου τῆς ἀγάπης καὶ ὄχι τῶν διατάξεων τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, ἀποφασιστικὸ ρόλο παίξει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὰ ἀναφερόμενα καὶ προβαλλόμενα ἀπὸ τοὺς ὑπέρμαχους τοῦ ὄρκου εἶναι γεγονότα καὶ ὄχι ἐντολῆς. Μᾶς λένε τί ἔκανε ὁ Θεὸς ἢ μεγάλοι ἄνδρες. Ὅχι ὅτι εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ πράττουμε κι ἐμεῖς, γιὰ νὰ ὑπενθυμίσουμε καὶ τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα. Οἱ ἐντολῆς καὶ οἱ νόμοι ὑπερισχύουν τῶν γεγονότων γενικῶς, ἀκόμη καὶ τῶν ἐθίμων⁷.

Ἐξ ἄλλου, ἂν οἱ ἀπόστολοι καὶ πῶς συγκεκριμένως ὁ Ἄπ. Πέτρος ὀρκίσθηκε (Ματθ. 26,72,74) ἢ μᾶλλον ἀρνήθηκε «μετὰ ὄρκου» τὸν Κύριο (πρβλ. Ματθ. 26,72,74, Μάρκ. 14,71), δὲν σημαίνει ὅτι δὲν παρέβη τὴν ἐντολὴ τοῦ Κυρίου, ἀρνηθεῖς μάλιστα καὶ τὸν ἴδιο τὸν Κύριο. Ἐπειδὴ ὁ Ἄπ. Πέτρος ὀρκίσθηκε, δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ὀρκίζομαστε κι ἐμεῖς καὶ πολὺ περισσότερο ὅτι ἔχουμε τὸ ἐλεύθερο νὰ ἀρνούμαστε τὸν Κύριο.

2. Ἡ τήρηση ἐπιβλαβῶν ὄρκων

Ἀκόμη περισσότερο δὲν σημαίνει ὅτι, ἐπειδὴ ὀρκίσθηκε, ὅπως μᾶς ἱστορεῖ ἡ Ἀγ. Γραφή, ὁ βασιλιάς Ἡρώδης, πρέπει νὰ ὀρκίζονται καὶ οἱ χριστιανοὶ πολῖτες ἐνὸς κράτους. Καὶ ὄχι μόνον δὲν πρέπει νὰ ὀρκίζονται, ἀλλὰ καὶ ἂν ὀρκισθοῦν, πρέπει νὰ ἀθετοῦν καὶ νὰ καταπατοῦν τοὺς ὄρκους τους, ὅταν ἡ τήρηση ἐνὸς τέτοιου ὄρκου ἀποβαίνει σὲ βλάβη ἢ ἐπὶ πλέον καὶ σὲ φόνον ἐνὸς συναθρώπου τους. Αὐτὸ δυστυχῶς συνέβη καὶ μὲ τὸν ἐν λόγῳ Ἡρώδη, ὁ ὁποῖος θεώρησε τὸν ἑαυτό του δεσμευμένο ἀπὸ τὸν ὄρκον πὸν εἶχε δώσει στὴν κόρη του Σαλώμη καὶ διέταξε τὸν ἀποκεφαλισμὸ τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου (βλ. Ματθ. 14,3-12 καὶ Μάρκ. 6,17-29). Ἴσως μάλιστα καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἦταν μία ἀφορμὴ, γιὰ νὰ πα-

ραγγέλλει ὁ Κύριος «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὁμόσαι ὅλως» (Ματθ. 5,34).

Αὐτὸ τὸ γεγονός πάντως, καὶ γιὰ νὰ μὴν ἔχουν κρίση συνειδήσεως σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις οἱ πιστοί, ἀποτέλεσε ἀφορμὴ, γιὰ νὰ συντάξει ὁ Μεγ. Βασιλεῖος τὸν κθ' καν., ὁ ὁποῖος μάλιστα ἐπικυρώθηκε καὶ ἀπὸ τὴν Πενθέκτη Οἰκουμ. Σύνοδο. Αὐτὸς ὀρίζει: «Ἄρχοντας μὲν τοὶ ὁμνύειν ἐπὶ τῷ κακοποιεῖν τοὺς ἀρχομένους, καὶ πάνυ θεραπεύεσθαι προσῆκε (ἢ προσήκει). Θεραπεία δὲ τούτων διττή· μία μὲν, μὴ ὁμνύειν αὐτοὺς διδάσκεσθαι προχείρως· ἕτέρα δέ, μὴ ἐπιμένειν ἐν ταῖς πονηραῖς κρίσεσιν. Ὡστε ὄρκω προληφθεὶς τις εἰς κακοποιήσιν ἕτερου, τὴν μὲν ἐπὶ τῇ προπετεῖα τοῦ ὄρκου μετάνοιαν ἐπιδεικνύσθω, μὴ μὲν τοὶ προσήματι εὐλαβείας τὴν πονηρίαν ἑαυτοῦ βεβαιούτω. Οὐδὲ γὰρ Ἡρώδη συνήνεγκεν εὐορκήσαντι, ὃς ἵνα μὴ ἐπιορκήσῃ δῆθεν, φονεὺς ἐγένετο τοῦ προφήτου. Ἄπαξ μὲν ὁ ὄρκος ἀπηγόρευται· πολλῶ δὲ δήπου εἰκὸς τὸν ἐπὶ κακῶ γινόμενον κατακεκρίσθαι...»⁸.

Τὸν ἐν λόγῳ κθ' καν. τοῦ Μεγ. Βασιλείου ὁ ἅγ. Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης ἐρμηνεύει ὡς ἑξῆς: «Διορίζει ὁ παρῶν Κανόν, ὅτι ἀνίσως κανένας ἄρχοντας ὁμότη διὰ νὰ κακοποιήσῃ τινά, αὐτὸς πρῶτον μὲν πρέπει νὰ διδάσκηται νὰ μὴ ὁμνύῃ εὐκόλως, καὶ πρὸς τούτοις νὰ μετανοῇ διὰ τὸν προπετῆ αὐτὸν ὄρκον ὅπου ἔκαμε. Δεύτερον δέ, νὰ μὴ μείνῃ εἰς τὴν κακὴν αὐτὴν ἀπόφασιν ὅπου ἔκαμε νὰ κακοποιήσῃ, θέλωντας τάχα νὰ φυλάξῃ τὸν ὄρκον ἀπὸ εὐλάβειαν· διότι οὐδὲ τὸν Ἡρώδη ὠφέλησε τίποτε ἢ φυλάξις τοῦ ὄρκου, ὅστις διὰ νὰ μὴ παραβῇ τάχα τὸν ὄρκον του, ἐφόνευσε τὸν Ἰωάννην· μᾶλλον γὰρ ἤθελεν ὠφελῆσαι αὐτὸν τὸ νὰ παραβῇ τὸν ὄρκον, καὶ νὰ μὴ κάμῃ τοιοῦτον ἄδικον φόνον. Καὶ κάθε μὲν ὄρκος ἀπλῶς καθάπαξ, ἡγουν τελείως καὶ ὀλοτελῶς, εἶναι ἐμποδισμένοι ἀπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, εἴτε διὰ καλὸν γέννη, εἴτε διὰ κακόν, πολλῶ δὲ περισσότερον εἶναι κατακεκρίμενος ἐκεῖνος ὅπου γέννη διὰ κακόν»⁹.

Ἴσως ἰσχυρισθεὶ κάποιος μὲ τὸ νὰ λέει ὁ κανόνας ὅτι μία πρώτη θεραπεία τοῦ ἐν λόγῳ κακοῦ εἶναι νὰ διδάσκηται ὁ τοιοῦτοτρόπως κακοποιήσας νὰ μὴ ὀρκίζεται «προχείρως», ἥτοι «νὰ μὴν εἶναι ἔτοιμος πρὸς ὄρκους»¹⁰ ἢ «πρόχειρος»¹¹ στὸ νὰ ὀρκίζεται «εὐκόλως»¹², αὐτὸ ἐξ ἐναντίας ση-

μαίνει ὅτι ὁ κανόνας ἐπιτρέπει τοὺς προσεκτικὸς καὶ μελετημένους ὄρκους¹³.

Πλὴν ὅμως πρέπει νὰ προσέξουμε ὅτι ἐδῶ μιλάει ὁ κανόνας «περὶ θεραπείας» τοῦ πράγματος. Ὑποδεικνύει τὰ περὶ τῆς θεραπευτικῆς ἀντιμετώπισεως τοῦ παρανομήσαντος καὶ κακοποιήσαντος ἄρχοντα, τὸν ὁποῖο μεταχειρίζεται μετὰ συγκαταβάσεως καὶ οἰκονομίας ποιμαντικῆς, προκειμένου νὰ τὸν μῆσει βαθμηδὸν καὶ προοδευτικῶς στὴν κανονικὴ καὶ εὐαγγελικὴ τάξη καὶ ἀκρίβεια. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴ συνέχεια τοῦ κανόνα, ὅπου ἀναφέρει τὴν τελεία εὐαγγελικὴ τάξη, τὴν ἀκρίβεια τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Λέει κατηγορηματικῶς ὁ κανόνας: «Ἄπαξ μὲν ὁ ὄρκος ἀπηγόρευται», πὺ σημαίνει κατὰ τὸν Ζωναρᾶ, «πᾶς μὲν ὄρκος καθάπαξ, ἡγουν ἀπαραιτήτως, τελείως ἀπηγόρευται»¹⁴, ἀπὸ τὸν Ἱ. Χριστό. Καὶ ὁ ἅγ. Νικόδημος ἐρμηνεύει ἀκολούθως: «Καὶ κάθε μὲν ὄρκος ἀπλῶς καθάπαξ, ἡγουν τελείως καὶ ὀλοτελῶς, εἶναι ἐμποδισμένοι ἀπὸ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, εἴτε διὰ καλὸν γέννη, εἴτε διὰ κακόν...»¹⁵.

3. Ἡ ἀπαγόρευση ἐλληνικῶν ὄρκων

Ἐν συνέχεια γιὰ τὴ δυνατότητα νὰ ὀρκίζεται κανεῖς εἶναι ἐνδεχόμενο νὰ προβάλλουν μερικοὶ τὸν ἰδ' (94) καν. τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου, ὁ ὁποῖος ὀρίζει: «Τοὺς ὁμνύοντας ὄρκους ἐλληνικὸς, ὁ κανὼν ἐπιτιμῶν καθυποβάλλει· καὶ ἡμεῖς τούτοις ἀφορισμὸν ὀρίζομεν»¹⁶. Βάσει αὐτοῦ ἰσχυρίζονται ὅτι, ἐφ' ὅσον ἀναφέρει εἰδικῶς καὶ τιμωρεῖ ἐκεῖνους πὺ ἔδωσαν ὄρκο ἐθνικό-ἐλληνικό ὁ κανόνας, τοῦτο σημαίνει ὅτι δὲν τιμωρεῖ ὅσους δώσουν ὄρκο χριστιανικό καὶ ἄρα ἐπιτρέπεται ὁ ὄρκος αὐτός.

Κατ' ἀρχὰς πρέπει νὰ προσέξουμε ὅτι μπορεῖ νὰ μὴν τιμωρεῖ ἐκεῖνον πὺ δίνει ὄρκο χριστιανικό ἢ κάποιον ἄλλον ἀνάλογον, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἐπιτρέπει τὴν παροχὴ ὄρκου. Τὸ νὰ βγάξουμε συμπεράσματα ἀπὸ μία τέτοια συλλογιστικὴ εἶναι ἐπικίνδυνον καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι ἀντικανονικό καὶ ἀντικανονολογικό. Ὁ πζ' καν. τοῦ Μεγ. Βασιλείου λέει: «Τὸ ἐκ τῆς ἀκολούθου ἐπιφορᾶς τὸ σιωπηθὲν συλλογίζεσθαι, νομοθετοῦντός ἐστιν, οὐ τὰ τοῦ νόμου λέγοντος»¹⁷. Τὴν ἀρχὴ αὐτὴ τοῦ Μεγ. Βασιλείου ὁ ἅγ. Νικόδημος στὸ Πηδάλιον τὴν ἀποδίδει ὡς ἑξῆς: «Τὸ νὰ

συμπεραίνη τινάς (=κάποιος) ἀπὸ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐκεῖνο, ὅπου ἡ Γραφή ἐσιώπησε, τοῦτο δὲν εἶναι ἴδιον ἐκεῖνου ὅπου θέλει νὰ λέγη, ὅσα λέγει ὁ νόμος, ἀλλ' ἐκεῖνου ὅπου θέλει νὰ νομοθετῇ αὐτὸς ἀπὸ λόγου του»¹⁸.

Ἀντιθέτως μάλιστα πρὸς τὸν ἀνωτέρω ἰσχυρισμὸ ὁ βυζαντινὸς κανονολόγος Ζωναρᾶς τὸ «πάει» μέχρι τὴν ἄλλη, τὴν ἀντίθετη, πλευρά. Τὸ βλέπει ἀπὸ ἄλλη σκοπιά. Γι' αὐτὸ λέει: «Τὰ τῶν Ἑλλήνων ἔθη, καὶ τὰ τῶν ἐθνικῶν, ἀποτρόπαια τοῖς πιστοῖς· διὸ οὐδὲ ὄρκους ἑλληνικοὺς ὀμνύειν ἐπιτετραμμεθα»¹⁹. Δηλαδή ὄχι μόνο δὲν πρέπει νὰ ὀρκιζόμεσθε στὸ χριστιανικὸ Θεό, τὸν ἀληθινὸ καὶ τὰ ἀνήκοντα σ' Αὐτὸν ἱερά, ἀλλὰ οὔτε καὶ στὰ ὑποκατάστατα τῶν ἐθνικῶν, στοὺς ψευδώνυμους θεοὺς ἢ στὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως ἐπιτρέπεται νὰ ὀρκιζόμεσθε. Καὶ ὁ Βαλσαμῶν λέει σὲ μία ὑποτιθέμενη, ἀλλὰ λίγο «τραβηγμένη» ἐρώτηση: «Ἐάν τις ... τὴν ὀρθόδοξον πίστιν σεβόμενος, ὀμνύη ὄρκους ἑλληνικοὺς ἐκ καταφρονήσεως, κολασθήσεται, ἢ οὐ; Λύσις. Κολασθήσεται»²⁰.

Πλὴν ὁμοῦ ὁ ἴδιος ὁ Βαλσαμῶν, ἐνῶ γράφει παρομοίως καὶ στὴν ἐρμηνεία τοῦ κθ' καν. τοῦ Μεγ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος μιλάει γιὰ «τὸν ἐπὶ κακῷ γινόμενον» ὄρκο, τὰ ἀκόλουθα: «Πλὴν ἀκούων τοῦ ἀγίου λέγοντος, ὀφείλει καὶ τοὺς τοιοῦτους ἀναδιδάσκεσθαι μὴ εἶναι προχείρους εἰς τὸ ὀμνύειν, καὶ ὅτι καθάπαξ τὸ ὀμνύειν ἀπηγόρευται, λέγω, ὅτι καὶ οἱ τοὺς τοιοῦτους ὄρκους ποιοῦντες (“τοὺς ἐπὶ κακῷ γινόμενους”), κἂν ἀκινδύνως ἐπιπροσχωσιν, ἀλλὰ παντελῶς οὐκ ἔσονται ἀτιμώρητοι»²¹, πρὸ κάτω λέει παραδόξως καὶ ἀνακολούθως: «Ἐπεὶ δὲ ἐκ τοῦ διορίζεσθαι τοὺς κανόνας (ι', ξδ' καὶ πβ' τοῦ Μεγ. Βασιλείου) κολάζεσθαι τοὺς ἐπίορκους, ἀναφαίνεται μὴ τιμωρεῖσθαι τοὺς μὴ παραβαίνοντας αὐτούς, κἀντεῦθεν συναναδείκνυται καὶ τὸ ἐπιτρέπεσθαι τὴν τῶν ἐννόμων ὄρκων τελεσιουργίαν, μὴ εἴπης ταῦτα διορισθῆναι ὑπεναντίως τῇ εὐαγγελικῇ ἐντολῇ, τῇ λεγούσῃ, Μὴ ὀμνύειν ἡμᾶς, μήτε ἐν τῷ οὐρανῷ, μήτε ... εἶναι δὲ ἡμῖν τὸ ναί, ναί, καὶ τὸ οὐ, οὐ· τοῦτο μὲν γὰρ ἐστὶ τῶν ἄγαν τελείων· ἐκεῖνο δὲ δεύτερον καὶ οὐκ ἀπόβλητον, ὡς ἐννομον»²². Καὶ συνεχίζει πρὸ κάτω, πάλι ἀντιφατικῶς: «Ἄλλως τε, εἰ ἅπας ὄρκος ἐκωλύετο, οὐδὲ ὁ Προφήτης εἶπεν ἄν, Ὡμοσα καὶ ἔστησα τοῦ φυλάξασθαι τὰς ἐντολάς σου· οὐδὲ οἱ

τοὺς νόμους συνθέμενοι ὀρθόδοξοι βασιλεῖς ἵνα ἐξέθεντο νόμους ἐπιτρέποντας ὄρκων τελεσιουργίας· ὥστε, οὐχὶ πᾶς ὄρκος ἐννομὸς τε καὶ παράνομος κεκωλυμένος ἐστίν, ἀλλ' ὁ παράνομος καὶ ἀπαίδευτος».

4. Μία ἀνακεφαλαίωση καὶ ἐπιβεβαίωση τῶν ἀνωτέρω ἀπὸ τὸν ἅγ. Νικόδημο

Πρὸς ἀντίκρουση αὐτῶν καὶ τῆς σχετικῆς ἀντιφάσεως²⁴, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα πού ἔχουν λεχθεῖ πρὸ πάνω, παραθέτουμε ἐκτενῆ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ *Πηδάλιον* τοῦ ἅγ. Νικόδημου (μιά καὶ τὸ παρελθὸν ἔτος 2009 ἐορτάζαμε τὰ 200 χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμησή του) πρὸς τιμὴν του, καὶ ἐπὶ πλέον ὡς ἕνα εἶδος ἐπιτομῆς καὶ *ἐπαληθεύσεως* τῶν ἀνωτέρω.

Λέει, λοιπόν, ὁ ἅγ. Νικόδημος ὑπὸ τὴν ἐπικεφαλίδα «Συμφωνία»²⁵ μεταξὺ ἄλλων: «Οὐ μόνοι δὲ οἱ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων γινόμενοι ὄρκοι εἶναι ἐμποδισμένοι ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ κάθε ὄρκος ἀπλῶς. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος νὰ μὴ ὀμνύωμεν (Ματθ. ε'. 34) παντελῶς, καὶ μὲ τὴν ὀλότητα, οὔτε εἰς τὸν οὐρανόν, οὔτε εἰς τὴν γῆν, οὔτε εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, οὔτε εἰς τὴν ἰδίαν μας κεφαλήν· ἀλλ' ἀντὶ διὰ κάθε ὄρκον νὰ λέγωμεν μόνον τό, ναί, ναί, καὶ τὸ οὐ, οὐ. Ὅ,τι δὲ ἄλλο εἰποῦμεν παράνω ἀπὸ αὐτά, εἶναι ἐκ τοῦ διαβόλου (2). Αὐτὸ τοῦτο προσβεβαιοῖ καὶ ὁ Ἀδελφότητος Ἰακώβος (Ἰακώβ. ε'. 12) ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τῆς Παλαιᾶς Προφήτης Ὡση (Ὡση δ'. 16) ἐμποδίζει τοὺς ὄρκους λέγων· “Μὴ ὀμνύετε ζῶντα Κύριον”. Δι' ὃ καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος Κανόνι κθ'. λέγει, ὅτι ὁ ὄρκος εἶναι καθάπαξ ἐμποδισμένος, καὶ πολλῶ μᾶλλον ἐκεῖνος ὅπου γένη διὰ νὰ κακοποιήσῃ τινάς ἄλλον».

Στὴν ἐκτενῆ δὲ ὑποσημείωσή του (2) περιλαμβάνει καὶ τὰ ἀκόλουθα: (2) «Διὰ τοῦτο, καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος ἐναντιούμενος εἰς ἐκείνους ὅπου θέλουσι νὰ γίνωνται ὄρκοι, λέγει (ὁμιλία η'. εἰς τοὺς ἀνδριάντας)· λοιπόν (μοῦ λέγεις) τί ἔχει νὰ κάμη τινάς ὅταν ἦναι ἀνάγκη διὰ νὰ ὁμώσῃ; καὶ ἀποκρίνεται· ὅπου εἶναι παράβασις νόμου, ἐκεῖ δὲν χωρεῖ καμμία ἀνάγκη. Καὶ εἶναι δυνατόν (μοῦ λέγει) τελείως νὰ μὴ ὀμνύῃ τινάς; τί λέγεις; ἀποκρίνεται· ὁ Θεὸς ἐπρόσταξε, καὶ σὺ ἐρωτᾷς, ἂν ἦναι δυνατόν νὰ φυλάξῃς τὴν προσταγήν του; περισσότερον εἶναι ἀδύνατον τὸ νὰ μὴ φυλάξῃς τὴν

προσταγήν του, παρὰ τὸ νὰ τὴν φυλάξῃς. Καὶ πάλιν λέγει (Κατηχήσ. α΄. πρὸς τοὺς μέλλοντας φωτισθῆναι): θέλω νὰ ἐξαλείψω ἓνα κακὸν πεπαλαιωμένον ὁποῦ ἐσυνειθίσθη. Θέλω, λέγω, νὰ ἐξαλείψω, ὄχι μόνον τοὺς κακοὺς καὶ ψεύτικους ὄρκους, ἀλλὰ καὶ τοὺς καλοὺς καὶ ἀληθεῖς· ἀλλὰ μοῦ λέγεις, ὁ δεῖνα ἄνθρωπος, ὁ ἐνάρετος, ὁ ἱερωμένος, ὁ σώφρων καὶ ὁ εὐλαβῆς, ὥμοσε καὶ ἔκαμεν ὄρκον· ἐγὼ δὲ καὶ εἰς τοῦτο σοῦ ἀποκρίνομαι· Μὴ μοι λέγεις πῶς ὁ ἐνάρετος, ὁ ἱερωμένος, ὁ σώφρων καὶ ὁ εὐλαβῆς ὥμοσεν, ἀλλὰ ἀνίσως θέλῃς, εἶπέ μου πῶς αὐτὸς ὁποῦ ὥμοσεν, εἶναι ὁ Πέτρος, ἢ ὁ Παῦλος, ἢ Ἄγγελος ἀπὸ τὸν Οὐρανόν. Διότι, ἂν καὶ αὐτοί, καθ' ὑπόθεσιν, ἦναι ὁποῦ ὥμοσαν, οἱ τόσον μεγάλοι, ἐγὼ δὲν ὑποστέλλομαι διὰ τὴν μεγαλειότητά τους. Ἐπειδὴ καὶ ὁ νόμος ὁποῦ ἐμποδίζει ἀπλῶς κάθε ὄρκον, καὶ τὸν ὁποῖον σᾶς ἀναγινώσκω ἐγὼ, δὲν εἶναι τοῦ Πέτρου, ἢ τοῦ Παύλου, ἢ τῶν Ἀγγέλων, καὶ ἀπλῶς τῶν συνδούλων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Βασιλέως τῶν ἀπάντων Θεοῦ. Ὅταν δὲ Βασιλικά γραμμὰ ἀναγινώσκονται, πρέπει νὰ σιωποῦν οἱ δοῦλοι, ὅσον καὶ ἂν ἦναι ἀξιωματικοί ... Εἰδὲ ὁ Χριστὸς μὲ τόσην σπουδὴν ἐμποδίζει τὸ νὰ ὀμνῶμεν, καὶ τόσον προνοεῖται διὰ νὰ μὴ γίνονται ὄρκιοι τελείως, ὥστε ὁποῦ συναριθμῆι μὲ τὸν πονηρόν, (ἦτοι τὸν διάβολον) ἐκείνον ὁποῦ ὀμνύει· τὸ γὰρ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πονηροῦ ἐστὶ φησι. Τί φέρεις εἰς τὸ μέσον τὸν δεῖνα, καὶ τὸν δεῖνα; διότι δὲν θέλει κρίνει ὁ Θεὸς τὸν ὀμνύοντα, διὰ τί ἐκ ραθυμίας ἄλλος προτῆτερα σύνδουλός του ὥμοσεν, ἀλλὰ θέλει τὸν καταδικάσει, διὰ τί παρέβη τὴν προσταγήν τοῦ νόμου του. Ἐπρόσταξα, θέλει τοῦ εἰπῆ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἔπρεπεν ἐσὺ νὰ πεισθῆς εἰς τὴν προσταγήν μου, καὶ ὄχι νὰ μοῦ προβάλλῃς τὸν ἓνα καὶ τὸν ἄλλον, καὶ τὰς παραβάσεις ἄλλων νὰ περιεργάζεσαι· καὶ παρακατιῶν λέγει. Κἂν μυριάκις ἦναι θαυμαστὸς καὶ μέγας ὁ παραβαίνων τὸν νόμον τὸν περὶ ὄρκων, ἐξάπαντος θέλει δώσει τὴν ὀφειλομένην εἰς τὴν παράβασιν ταύτην τιμωρίαν, ἐπειδὴ δὲν εἶναι προσωπολήπτης ὁ Θεός ... Ὁ αὐτὸς δὲ Χρυσόστομ. (ὁμίλ. ε΄. καὶ ιδ΄. καὶ ιε΄. εἰς τοὺς ἀνδριάντ. καὶ ἐκλογ. λόγῳ κη΄. περὶ ὄρκου) εἰς τὰ αὐτὰ ἐπιτίμια καταδικάζει καὶ ἐκείνους ὁποῦ ἐπιπορκήσουν, καὶ ἐκείνους ὁποῦ ἀναγκάσουν αὐτοὺς νὰ ἐπιπορκήσουν, ἢ καὶ νὰ κάμουν ὄρκους.

Τούτων οὕτως εἰρημένων, ἄς ἐντραποῦν καὶ ἄς ἐπιστομισθοῦν τόσον ὁ Βαλσαμών (ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ κθ΄. Καν. τοῦ Βασιλ.), ὅσον καὶ οἱ ἀκόλουθοι, λέγοντες, ὅτι εἶναι νόμιμον πρᾶγμα τὸ νὰ γίνονται ὄρκιοι καλοὶ καὶ ἀληθεῖς, ἓνα μὲν, διατὶ καὶ οἱ Βασιλικοὶ νόμοι συγχωροῦσι τοὺς ὄρκους, καὶ ἄλλο δέ, διατὶ τὸ νὰ μὴ ὀμῶση τελείως τινάς, τοῦτο εἶναι τῶν τελείων. Τὸ δὲ νὰ ὀμνύῃ, τῶν ἀτελῶν, καὶ ἀκολούθως ἀδύνατον εἶναι νὰ φυλαχθοῦν ἀπὸ ὅλους αἱ ἐντολαί. Πρὸς μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἀποκρινόμεθα ἐκεῖνα ὁποῦ εἰς διάφορα μέρη προείπομεν. Ὅτι δηλ. οἱ Βασιλεῖς δὲν ἐκθέτουσι πολλάκις πρὸς τὸ συμφέρον τοὺς νόμους, κατὰ τὸν Χρυσόστομον, καὶ ὅτι, κατ' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους Βασιλεῖς, πρέπει νὰ ἀκυρώνονται ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ νόμοι, ὁποῦ ἐναντιώνονται εἰς τοὺς θεῖους Κανόνας, καὶ μάλιστα εἰς τὰς θείας Γραφὰς καὶ τὰ Εὐαγγέλια. Πρὸς δὲ τὸ β΄. ἀποκρινόμεθα, ὅτι ὅλαι αἱ ἐντολαί, καὶ ἀκολούθως καὶ ἡ τῶν ὄρκων, ἀπὸ ὅλους πρέπει νὰ φυλάττονται. Διὰ τοῦτο ἀπὸ μὲν τὸ ἓνα μέρος ὁ Κύριος παρήγγειλεν εἰς τοὺς Ἀποστόλους νὰ διδάσκουν τοὺς πιστοὺς εἰς τὸ νὰ φυλάττουν, ὄχι ἄλλα μὲν ναί, ἄλλα δὲ ὄχι· ἀλλὰ ὅλα χωρὶς καμμίαν ἐξαίρεσιν, ὅσα αὐτὸς εἰς αὐτοὺς ἐνετείλατο, καὶ ὅτι ὅποιος λύση μίαν ἀπὸ τὰς μικροτάτας ἐντολάς, θέλει ὀνομασθῆ μικρότατος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Ἀπὸ δὲ τὸ ἄλλο μέρος ὁ μέγας Βασίλειος (προοίμ. τῶν κατὰ πλάτ. ὄρ.) μέγλη, λέγει, ὑπερηφάνεια εἶναι, τὸ νὰ γινώμεθα ἡμεῖς τοῦ νομοθέτου κριταί, καὶ ἄλλους μὲν νόμους αὐτοῦ νὰ ἐγκρίνωμεν ὡς καλοὺς, ἄλλους δὲ νὰ καταφρονοῦμεν, εἰς καιρὸν ὁποῦ αὐτὸς μᾶς ἐπρόσταξεν ὅλους ὅλας τὰς ἐντολάς του νὰ φυλάττωμεν. Διότι ἂν ὅλαι δὲν ἦσαν ἀναγκαῖαι διὰ τὴν σωτηρίαν μας, δὲν ἦθελε γραφθοῦν, οὔτε ἦθελε προσταχθῆ νὰ φυλάττονται ὅλαι.

Ἐξεύρωμεν ὅτι εἰς τὴν Παλαιὰν Γραφήν ἐσυγχωροῦντο οἱ ἀληθεῖς καὶ νόμιμοι ὄρκιοι (Δευτερ. 5΄. 13. Ψαλμ. 56΄. 11. Ἱερεμ. 4΄. 2. καὶ ἄλλαχού)· ναὶ ἐσυγχωροῦντο, μὰ ὄχι ἐνομοθετοῦντο. Ἄλλο δὲ εἶναι συγχώρησις, καὶ ἄλλο νομοθεσία· ἐσυγχωροῦντο διὰ τὴν ἀτέλειαν καὶ νηπιότητα τῶν Ἰουδαίων πρὸς ἀποφυγὴν τῆς εἰδωλολατρείας. Τὸ θεῖον Εὐαγγέλιον μὲ στερεὰν ἀπόφασιν, ὄχι μόνον εἰς τοῦ Θεοῦ τὸ ὄνομα δὲν συγχωρεῖ νὰ ὀμῶση τινάς, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἰδίαν του κεφαλὴν, προστά-

ζων ὅτι, ἂν δὲν περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη μας περισσότερον ἀπὸ τὴν τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων, καὶ ἀπλῶς τὴν τοῦ Νόμου, δὲν δυνάμεθα νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν».

Ἔτσι παρατηροῦμε μὲ ἱκανοποίηση δύο ἀγχοῦσα στόματα τοῦ λόγου, δύο μεγάλους ἐρμηνευτὲς τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῶν ἱ. κανόνων νὰ συμφωνοῦν στὴν πλήρη-ὀλοκληρωτικὴ κατ' ἀκριβείαν ἀπαγόρευση τοῦ ὄρκου.

Πρὶν ὅμως κλείσουμε (ὀλοκληρώσουμε) τὴν ἔρευνα βάσει τῆς Ἁγ. Γραφῆς καὶ τῶν ἱ. κανόνων καὶ παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ ὀρισμένους ἐν συνεχείᾳ σημειώσεις τοῦ ἁγ. Νικοδήμου, σκόπιμο κρίνουμε νὰ ἐξετάσουμε καὶ ἀκόμη μερικὲς παραμέτρους ἢ πτυχὲς γύρω ἀπὸ τὸ θέμα τοῦ ὄρκου.

Γ'. Εὐλόγια ἢ εὐλογοφανῆ (προ)σχήματα

1. «Σχήματα» ὄρκου (νῆ - μά)

Προβάλλουν κάποιοι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἄπ. Παῦλος χρησιμοποίησε μερικὲς φορὲς ἕνα εἶδος ὄρκου, λέγοντας: «Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, νῆ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, [ἀδελφοί], ἦν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν» (Α' Κορ. 15,31). Πρβλ. καὶ Β' Κορ. 11,31. Ἡ λέξις αὐτὴ («νῆ») μᾶς ὑπενθυμίζει τοὺς ὀρκοειδεῖς ἐπίσης λόγους τοῦ Ἰωσήφ στὸ διάλογό του μὲ τοὺς ἀδελφούς του: «Νῆ τὴν ὑγίειαν Φαραώ, οὐ μὴ ἐξέλθῃτε ἐντευθεν...» (Γεν. 42,15) καὶ «εἰ δὲ μὴ, νῆ τὴν ὑγίειαν Φαραώ, ἢ μὴν κατάσκοποι ἐστε» (Γεν. 42,16).

Ὁ Βαλσαμὼν στὴν «ἐτέρα» ἐρμηνεία τοῦ κανόνα γράφει: «Ἐπεὶ δὲ ἤκουσά τινος λέγοντος ὁμοίτην εἶναι τὸν ὀμνύοντα, μὰ τὴν σωτηρίαν μου ... καὶ τὰ τοιαῦτα, λέγω, ὅτι ὁ μέγας ἅγιος Βασίλειος ἔγραψεν ἐν τοῖς ἀσκητικοῖς αὐτοῦ, ὅτι ταῦτα οὐκ εἰσὶν ὄρκοι, ἀλλὰ εὐχαί, καὶ σχήματα ὄρκων, πρὸς θεραπείαν τῶν ἀκουόντων λεγόμενα, διὸ καὶ εἰσὶν ἀνέγκλητα. Καὶ ὁ Ἰωσήφ γάρ, φησὶν, ὤμνυε, μὰ τὴν ὑγίειαν Φαραώ· καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς Κορινθίους ἔγραψε, μὰ τὴν ἡμετέραν καύχησιν»²⁶. Καὶ ὁ ἁγ. Νικόδημος παρομοίως (μὲ μίαν μόνον μικρὴν διαφορὰ ὡς πρὸς τὸν ἀναφερόμενον Πατέρα) σημειώνει: «Τὸ δὲ νῆ τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἢ ὀρκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον, καὶ ὅσα ἄλλα λέγων ὁ Παῦλος, συμπεριλαμβάνει πρὸς βεβαίωσιν τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, ταῦτα σχήματα μὲν ὄρκου

εἰσὶν, οὐχὶ δὲ καὶ ὄρκος καθὼς λέγει ὁ Χρυσόστομος (ἴσως δὲ καὶ ταῦτα οὕτω λέγει ὁ Παῦλος, πρῶτον μὲν ἐκ πολλῆς ἀνάγκης καὶ βίας, καὶ δευτέρου, ὅχι διὰ κανένα πρᾶγμα ἀνθρώπινον, ἢ ὄλως τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλὰ περὶ κινδύνου τῆς πίστεως, καὶ ἀπλῶς περὶ Θεοῦ καὶ θείων πραγμάτων, καὶ κατ' οἰκονομίαν, οὐ κατ' ἀκριβείαν καὶ νομοθεσίαν»²⁷.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἴτε τὰ λέει ὁ Μεγ. Βασίλειος, εἴτε ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι τὰ ἀποδέχονται καὶ οἱ δύο μεγάλοι κανονολόγοι, καὶ ὁ Βαλσαμὼν καὶ ὁ ἁγ. Νικόδημος. Καὶ ἐπὶ πλέον, καὶ ἀσχέτως πρὸς τὴν ποιότητα τοῦ λόγου νῆ = μὰ καὶ τὶς προβαλλόμενες ἐκτιμήσεις-δικαιολογίες τοῦ ἁγ. Νικοδήμου, τὸ ἀναντίρρητο γεγονὸς εἶναι ὅτι οἱ προσωπικὲς αὐτὲς περιπτώσεις καὶ λόγοι τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Ἄπ. Παύλου δὲν εἶναι ἐντολές, ἀλλὰ ἀποτελοῦν ἀπλὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Καὶ ὅπως ἔχουμε πρὸς τὸ ἀνω σημειώσει, οἱ ἐντολὲς ὑπερισχύουν τῶν γεγονότων καὶ τῶν παραδειγμάτων καὶ ἄς εἶναι καὶ τοῦ Ἄπ. Παύλου, ὅπως μᾶς διδάσκει καὶ ὁ ἁγ. Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος.

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν περίπτωση πού κάποιος προβάλλει τὸ γραφόμενον ἀπὸ τὸν προφήτη καὶ Εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη στὴν Ἀποκάλυψη: «Καὶ ὁ ἄγγελος, ὄν εἶδον ἐστῶτα ... ἤρην τὴν χεῖρα αὐτοῦ τὴν δεξιάν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων» (Ἀποκ. 10,5-6).

2. Σχέση ὄρκου, ψεύδους καὶ ἀξιοπιστίας

Ἐπίσης στὴ συνέχεια τῆς ἐκτενοῦς αὐτῆς, εὐγλωττῆς, ἀλλὰ καὶ βαρυσήμαντης ὑποσημειώσεως τοῦ Πηδαλίου γίνεται λόγος γιὰ τὴν σχέση ὄρκου, ψευδομαρτυρίας, ψεύδους καὶ ἀξιοπιστίας τοῦ ἐξεταζόμενου ἢ ὀρκιζόμενου προσώπου καὶ μάλιστα τοῦ πιστοῦ καὶ εὐλαβοῦς Χριστιανοῦ. Γράφει ὁ ἁγ. Νικόδημος: «Προστίθῃμι καὶ ἐκεῖνο ὅπου λέγει ὁ μέγας Ἀθανάσιος εἰς τὴν γ'. τοῦ Δεκαλόγου ἐντολήν· “ἐὰν ὄλως εἶναι ἄξιος τινὰς νὰ ὀνομάσῃ Θεόν, βέβαια οὗτος εἶναι ἀξιόπιστος καὶ χωρὶς ὄρκου νὰ πιστευθῇ. Ὁ γὰρ ἱκανὸς ὢν πρὸς τὸ μεγαλύτερον, πολλῶ μᾶλλον εἶναι ἱκανὸς πρὸς τὸ μικρότερον. Ὅχι καὶ δὲν εἶναι ἀξιόπιστος χωρὶς ὄρκου νὰ πιστευθῇ, ἄρα οὐδὲ ἄξιος

είναι να ονομάση τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ»· καὶ ὄρα πῶς ὁ μέγας οὗτος Πατὴρ μὲ δύο λόγια ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι περιττὸν τὸ νὰ γίνεται ὄλως ὄρκος». Καὶ προσθέτει: «διὸ καὶ οἱ πολιτικοὶ αὐτοὶ νόμοι δὲν θέλουσι νὰ ὀμνύουσιν οἱ ἀξιόπιστοι μάρτυρες»²⁸.

Ἐκτὸς τούτου καὶ στὴν ὑποσημείωση τοῦ οὐ ἀποστολικοῦ κανόνα προσημειώνει σχετικῶς καὶ διευκρινιστικῶς γιὰ τοὺς ἀξιόπιστους μάρτυρες: «Διότι ἀξιόπιστοι, λέγει ὁ α΄ τίτλ. τοῦ κα΄ βιβλ. τῶν Βασιλικῶν (Φώτιος τίτλ. Θ΄. κεφ. β΄) πρέπει νὰ ἦναι οἱ μάρτυρες. Ἀξιόπιστοι δὲ ὄντες, περιττὸν πρῶγμα φαίνεται νὰ ἦναι τὸ νὰ ὀμνύουν. Ὁμόσαντες γὰρ πίπτουν εἰς ὑποψίαν ὅτι δὲν ἔχουν τὸ ἀξιόπιστον, ἀπὸ τὸν τρόπον καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, καὶ διὰ τοῦτο θέλουν νὰ βεβαιώσουν καὶ νὰ πιστώνουν τὰς μαρτυρίας αὐτῶν μὲ τοὺς ὄρκους. Δι΄ ὃ κατὰ τὸν Ἀρμενόπουλον, εἶναι καὶ νόμος ὁποῦ λέγει νὰ μὴ ὀμνύουν οἱ μάρτυρες (βιβλ. α΄. τίτλ. α΄.)»²⁹.

Καὶ καταλήγουμε στὴν ὑποσημείωση τοῦ ἰδ΄ κανόνα τῆς Πενθέκτης Οἰκουμ. Συνόδου, ὅπου συμπληρώνει ὁ Ἅγιος: «Λέγει δὲ καὶ ἡ ζ΄. Σύνοδος ἐν τῇ ς΄. πρᾶξι· ὄρκω μὴ ἐθίσωμεν τὸ στόμα, ἀλλὰ τῆς Κυριακῆς φωνῆς ἀκούσωμεν λεγούσης: “ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμῶσαι ὄλως” ... Πρὸς τοῖς εἰρημένοις δὲ καὶ τοῦτο τὸ σύντομον καὶ ἀξιόλογον προστίθεισιν ὁ Χρυσόστομος “Εἰ μὲν πιστεύεις ὅτι ἀληθὴς ἐστὶν ὁ ἀνὴρ, μὴ ἐπαγάγῃς τοῦ ὄρκου τὴν ἀνάγκην· εἰ δὲ οἶδας ὅτι ψεύδεται, μὴ ἀναγκάσῃς ἐπιπορκεῖν” (λόγῳ ιε΄. εἰς τοὺς ἀνδριάντας σελ. 566. τοῦ ς΄. τόμου, ὄρα καὶ εἰς τὸν ἰδ΄. λόγ. τῶν ἀνδριάντ. πόσον σφοδρῶς ἐμποδίζει τοὺς ὄρκους)»³⁰.

Αὐτὰ τὰ τελευταῖα μᾶς ἀναγκάζουν νὰ ξαναθυμηθοῦμε καὶ τοὺς λόγους τοῦ ἀποστόλου Ἰακώβου, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ λέει μὲ ἔμφαση, ἐπαναλαμβάνοντας τὸν Κύριο: «Πρὸ πάντων δέ, ἀδελφοί μου, μὴ ὀμνύετε, μήτε τὸν οὐρανὸν μήτε τὴν γῆν μήτε ἄλλον τινὰ ὄρκον», προσθέτει: «Ἦτω δὲ ὑμῶν τὸ ναὶ ναὶ καὶ τὸ οὐ οὐ, ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν (ἢ εἰς ὑπόκρισιν) πέσητε» (Ἰακ. 5,12).

Ἐδῶ ἴσως πρέπει νὰ κάνουμε μία παρέκβαση: Εἴτε ἡ μία γραφὴ «ὑπὸ κρίσιν» εἴτε ἡ ἄλλη «εἰς ὑπόκρισιν» εἶναι ἡ αὐθεντικὴ, ἐκεῖνη δηλαδὴ ἡ ὁποία γράφτηκε ἀπὸ τὸν Ἰάκωβο, τὸ γεγονός

εἶναι ἕνα: “Ὅτι καὶ ἡ δυσμενὴς κρίσις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κρίσις τῆς συνειδήσεώς μας καὶ ἡ κατάκρισις τῶν ἀνθρώπων, ὅπως καὶ ἡ ὑπόκρισις εἶναι δυσάρεστες καὶ ἐπικίνδυνες καταστάσεις καὶ γιὰ τὴν ὑγεία καὶ γιὰ τὴν παρηρσία καὶ γιὰ τὴν ἀξιοπιστία καὶ ἀξιοπρέπεια, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου»³¹. Δυστυχῶς ὁμως πολλοὶ Χριστιανοὶ παραθεωροῦν τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκολουθοῦν τὸ διάβολο (πρβλ. τὸ «ἐκ τοῦ πονηροῦ» τοῦ *Ματθ.* 5,37), μὲ τὸ νὰ υἱοθετοῦν καὶ νὰ χρησιμοποιοῦν τὸ ψέμα καὶ τὴ διπλοπροσωπία καὶ ὄχι τὴν εὐθύτητα, τὸν εὐθὺ καὶ ἴσιο δρόμο τῆς εἰλικρίνειας καὶ τῆς ἀλήθειας, ἀλλὰ τὸ στραβὸ δρόμο τῆς ψευδολογίας καὶ ὑπόκρισις.

Στὴ ρήσις αὐτὴ τοῦ ἁγ. Ἰακώβου συμπυκνώνονται, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω, καὶ ἡ Σοφία τῆς Παλαιᾶς ἐποχῆς, ἡ ὁποία μαζὶ μὲ ἄλλα προειδοποιεῖ καὶ διαμνηνύει:

α) «Βδέλυγμα Κυρίῳ χεῖλη ψευδῆ, ὁ δὲ ποιῶν πίστεις δεκτὸς παρ’ αὐτῷ» (*Παροιμ.* 12,22).

β) «Μάρτυς πιστὸς οὐ ψεύδεται, ἐκκαίει δὲ ψεύδη μάρτυς ἄδικος» (*Παροιμ.* 14,5).

γ) «Ρύσεται ἐκ κακῶν ψυχὴν μάρτυς πιστὸς, ἐκκαίει δὲ ψεύδη δόλιος» (*Παροιμ.* 14,25).

δ) «Ἦθος ἀνθρώπου ψευδοῦς ἀτιμία καὶ ἡ αἰσχύνῃ αὐτοῦ μετ’ αὐτοῦ ἐνδελεχῶς» (*Σοφ. Σειρ.* 20,26).

ε) «Ὁρκω μὴ ἐθίσης τὸ στόμα σου καὶ ὀνομασία τοῦ ἁγίου (Θεοῦ;) μὴ συνεθισθῆς» (*Σοφ. Σειρ.* 23,9).

στ) «Ἀνὴρ πολὺὸρκος πλησθήσεται ἀνομίας καὶ οὐκ ἀποστήσεται ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ μάστιξ» (*Σοφ. Σειρ.* 23,11).

3. Ὁρκοδοσία - ὀρκωμοσία καὶ ὁμολογία πίστεως

Ἐπίσης λέγεται ὅτι ὁ ὄρκος εἶναι μία ὁμολογία πίστεως, ἰδίως ὅταν πρόκειται ὄχι γενικὰ γιὰ τὸν ὁποιοδήποτε ὄρκο ἀλλὰ γιὰ τὸν ὄρκο ἐνώπιον τῶν ἐντεταλμένων κρατικῶν ὀργάνων, ὅπως εἶναι τῆς Δικαιοσύνης. Πιὸ συγκεκριμένα λέγεται: «Ἄρα, γιὰ νὰ συνεννοηθοῦμε μέσα στοῦ πνεῦμα τῆς Ἁγίας Γραφῆς πρέπει νὰ περιορισθοῦμε αὐστηρὰ στὸν ὄρκο ἐνώπιον τῶν Δημοσίων Ἀρχῶν καὶ νὰ μὴ ἀναμειγνύουμε στὴ συζήτησή μας τοὺς καθημερινοὺς ὄρκους μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, πού δίδονται “στο πόδι” ἢ “στὴν καρτέλα”, στὴν προσπάθεια

για την μεταξύ τους επιβεβαίωση της αξιοπιστίας τους». Και συνεχίζουν: «Ο ὄρκος ἐνώπιον τῶν Δημοσίων Ἀρχῶν ἐπέχει θέση ὁμολογίας πίστεως... Ἡ ὁμολογία πίστεως εἶναι καὶ τεκμήριο ἀξιοπιστίας γιὰ ἐκείνους πού δὲν γνωρίζουν προσωπικά τὸν ὁμολογοῦντα ἀλλὰ εἶναι καὶ μία πνευματικὴ εὐκαιρία τοῦ ὁμολογοῦντος νὰ συνειδητοποιήσῃ ὅτι, ὄρατὰ μὲν ὁμολογεῖ ἐνώπιον ἀνθρώπων, κατ' οὐσίαν ὅμως ὁμολογεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, πράγμα τὸ ὁποῖο τὸν βοηθεῖ νὰ ἀνοίξῃ τὸ στόμα του μετὰ συνέσεως καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς “μόνην τὴν ἀλήθειαν”» (Ἐνοριακὴ εὐλογία, Ἀρ. Φ. 89, Νοε. 2009, σ. 244).

Πράγματι φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκη καὶ ἀπὸ τοὺς κανόνες, πού μνημονεύσαμε πιὸ μπροστά, ὅτι ἡ ὀρκωμοσία στὸ Θεὸ ἢ ἡ μὴ ὀρκωμοσία στοὺς Ἑλληνικοὺς Θεοὺς εἶχε καὶ μία τέτοια ἐννοια. Τὴν ἐννοια δηλαδὴ τῆς πιστῆς προσκολλήσεως καὶ τῆς ὁμολογίας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ τῆ μὴ ἐνδεχόμενη προσχώρηση στοὺς ψευδεῖς τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς θεοῦ, ἢ τὴν ἐννοια τῆς μὴ ἔστω ἔμμεσης ἀποδοχῆς τῶν ἑλληνικῶν θεῶν καὶ τῆς πίστεως σ' αὐτούς, καθὼς καὶ στὰ εἰδωλολατρικὰ ἔθιμα καὶ στοιχεῖα.

Πλὴν ὅμως, ἐὰν αὐτὰ γίνονταν κατὰ τὴν περίοδο τῆς Π. Διαθήκης, τὴν περίοδο τοῦ νόμου, τοῦ «παιδαγωγοῦ εἰς Χριστόν», ἢ φαίνεται ὅτι ἐπιτρέπονται κατ' οἰκονομία καὶ γιὰ κάποια ἥπια θεραπεία ἢ παιδαγωγία ἐνὸς ἁμαρτήσαντος, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ γίνεται καὶ στὴν ἐν Χριστῷ ζωὴ τῆς καινῆς ἐποχῆς ἢ νὰ καταστῆ κανόνας στὴ χριστιανικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἐκχριστιανισμένη ζωὴ καὶ κοινωνία. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς ἀνωτέρω μαρτυρίες τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, πού ἀναφέρει καὶ ὁ ἅγ. Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης, ὅπως εἶδαμε πιὸ πάνω.

Ἐπίσης ὅπως δὲν μποροῦμε νὰ τηροῦμε τοὺς ὄρκους μας, γιὰ νὰ πραγματοποιοῦμε τὰ διαλαμβανόμενα σ' αὐτὸν κακὰ καὶ ἐγκλήματα, ἔτσι δὲν μποροῦμε νὰ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρκο, νὰ παραβαίνουμε μία ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, τ.ἔ. νὰ πράττουμε τὸ κακὸ, τὴν ἁμαρτία, γιὰ νὰ ἐπιτυγχάνουμε διήθεν ἓνα καλὸ, τ.ἔ. νὰ ὁμολογοῦμε τὸ Χριστό, παραβαίνοντες καὶ ἀθετοῦντες ταυτοχρόνως τὸ λόγο του. Μήπως ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα; Πρὸβλ. καὶ τὶς τοποθετήσεις καὶ προειδοποιήσεις τοῦ Ἀπ. Παύ-

λου: «Καὶ μὴ καθὼς βλασφημούμεθα καὶ καθὼς φασίν τινες ἡμᾶς λέγειν ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ» (Ρωμ. 3,8) καὶ «μὴ νικῶ (=νικᾶσαι) ὑπὸ τοῦ κακοῦ, ἀλλὰ νικά ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν» (Ρωμ. 12,21).

Ἀλλὰ καὶ περαιτέρω: Γιατί νὰ ἐπιδιώκουμε καὶ νὰ προκαλοῦμε ἐμεῖς οἱ Χριστιανοὶ τὴ δημόσια ὁμολογία πίστεώς μας, ἴσως καὶ μὲ κάποια διακινδύνευση ἐπαγγελματικὴ ἢ βιολογικὴ τῆς ὑποστάσεώς μας, ὅταν μάλιστα δὲν μᾶς ζητεῖται; Οἱ κανόνες πάντως θ', ι', ιγ' καὶ ιδ' τοῦ ἁγ. Πέτρου Ἀλεξανδρείας, οἱ ὁποῖοι ἐπικυρώθηκαν καὶ ἀπὸ τὴν Πενθέκτη Οἴκου. Σύνοδο, καταδικάζουν τὴν αὐτομολία καὶ τὴν ἐπιπόλαιη αὐτοπαράδοση στοὺς ἐχθροὺς καὶ διῶκτες τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅπως εἶδαμε καὶ παραπάνω³².

Ἄλλωστε ἡ καλλίτερη ἴσως ὁμολογία πίστεως εἶναι ἡ προσήλωσή μας στὶς ἀρχές καὶ τοὺς κανόνες τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν ι. κανόνων καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τους μέσα στὴν καθημερινὴ ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ, ὅπως πάλι λέει ὁ ιδ' κανόνας τοῦ ἁγ. Πέτρου Ἀλεξανδρείας: «*Ταχθήσεται δὲ ἐν τοῖς ὁμολογηταῖς καὶ πᾶς ὅστις οὖν κατὰ Τιμόθεον πολιτεύεται, πειθόμενος καὶ αὐτὸς τῷ λέγοντι: “Δίωκε δικαιοσύνην, εὐσέβειαν, πίστιν, ἀγάπην, ὑπομονήν, πραότητα· ἀγωνίζου τὸν καλὸν ἀγῶνα τῆς πίστεως, ἐπιλαβοῦ τῆς αἰωνίου ζωῆς, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθης, καὶ ὁμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν μαρτύρων»³³. Μήπως, λοιπόν, ἡ καλλίτερη ὁμολογία πίστεως εἶναι ἡ διὰ τῆς ζωῆς μας καὶ τοῦ παραδείγματός μας προσήλωση στὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ ζωὴ τῆς ἐκάστοτε κοινωνίας; Μήπως εἶναι ἡ ἐπιτυγχανόμενη μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐκχριστιάνιση τῆς κοινωνίας;*

4. Ἀποχριστιάνιση ἢ ἐκχριστιάνιση τῆς κοινωνίας

Παραπλήσια παράμετρος τοῦ θέματος τῆς διὰ τοῦ ὄρκου παροχῆς καὶ ἀναδείξεως τῆς ὁμολογίας μας εἶναι καὶ αὐτὸ πού λέγεται, ὅτι δηλ. μὲ τὴν κατάργηση τοῦ ὄρκου ἐπιδιώκεται ἡ ἀποχριστιάνιση τῆς κοινωνίας. Πλὴν ὅμως νομίζουμε ὅτι ἡ κατάργηση τοῦ ὄρκου ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος –ἴσως καὶ ἀπὸ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ καὶ μὴ κράτη– δὲν σημαίνει ἀποχριστιανοποίηση τοῦ κράτους, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἐκχριστιάνιση αὐτοῦ τοῦ κόσμου καὶ

της κοινωνίας μας γενικότερα. Ἐφ' ὅσον ὁ Ἰ. Χριστός κατάργησε τὸν ὄρκο μὲ τὸ «ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν μὴ ὀμόσαι ὅλως» καὶ ἐφ' ὅσον ὁ κόσμος καταργεῖ τὸν ὄρκο, ἄρα ἀκολουθεῖ τὸ λόγο τοῦ Χριστοῦ. Συνεπῶς αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ κόσμος –ἴσως καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλαβαίνει– σιγὰ - σιγὰ ἐκχριστιανίζεται. Ὅπως αὐτὴ ἡ ἐκχριστιάνιση ἔγινε καὶ γίνεται καὶ σὲ ἄλλους τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης καὶ κοινωνικῆς ζωῆς. Ἔτσι ὁ Χριστιανισμὸς κατάργησε τὶς φυλετικὲς καὶ τὶς ρατσιστικὲς διακρίσεις μὲ τὸ δόγμα τοῦ ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου: «Οὐκ ἔνι³⁴ Ἰουδαῖος οὐδὲ Ἕλληνας, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. 3,28).

Συμπεράσματα

Ξεκινώντας ἀπὸ ὅσα λέχθηκαν πιὸ πάνω καὶ μὲ ἀφορμὴ τὸ τελευταίως γραφέν, θὰ θέλαμε νὰ διατυπώσουμε ὀρισμένα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ καθορίσουν καὶ καταστοῦν καὶ θεολογικὲς ἢ κανονικὲς ἀρχὲς κάθε πορείας ἐπισημονικῆς ἔρευνας ἢ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς:

1) Δὲν εἶναι σωστὸ τώρα πού διάφοροι ἐπιστημονικοὶ ἢ κρατικοὶ φορεῖς ἀναγνωρίζουν ἐκουσίως ἢ ἀκουσίως, ἐνσυνειδήτως ἢ ἀσυνειδήτως, τὴν ὀρθότητα τῶν ἀρχῶν καὶ ἐντολῶν τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τῶν θείων καὶ ἰ. κανόνων τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, ἐμεῖς οἱ Χριστιανοὶ νὰ πηγαίνουμε πίσω στὶς διατάξεις τῆς Π. Διαθήκης.

2) Ἀσφαλῶς, ὁμως, προκειμένου νὰ ἐρμηνεύουμε ὀρθῶς τὶς ἐντολὲς καὶ γενικότερα τοὺς λόγους τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῶν ἰ. κανόνων, πρέπει νὰ προσέχουμε σὲ ποιά περίοδο ἀναφέρονται, τῆς Π. ἢ τῆς Κ. Διαθήκης, ἢ ἀκόμη σὲ ποιά κατάσταση ἢ στάδιο τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως καὶ ἱστορίας:

- α) στὴν προπρωτοκική κατάσταση,
- β) στὴ μεταπρωτοκική κατάσταση,
- γ) στὴν ἐν Χριστῷ γενικὴ ἀπολύτρωση, ἢ
- δ) στὴν προσωπικὴ προσοικειώση τῆς ἀπολύτρωσεως³⁵.

Ἡ γνώση αὐτὴ ἔχει μεγάλη σημασία στὴν κατανόηση τῶν κειμένων.

3) Ὁ ὄρκος, λοιπόν, γιὰ τὸ Χριστιανὸ τῆς Κ. Διαθήκης ἀπαγορεύεται παντελῶς καὶ «κατ' ἀκρίβειαν», εὐαγγελικὴ καὶ κανονικὴ, καὶ στὶς ἰδιωτικὲς σχέσεις καὶ συναλλαγὲς καὶ στὶς δημό-

σιες σχέσεις καὶ παραστάσεις. Βεβαίως ἡ Ἐκκλησία γιὰ λόγους παιδαγωγικοὺς ἢ (καί) θεραπευτικοὺς ἔχει τὴ δυνατότητα κατ' οἰκονομία νὰ ἐπιτρέψει σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις τὴν παροχὴ ὄρκου, ὅταν τὸ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις καὶ τὸ ἐπιβάλλουν οἱ κρατικὲς ἀρχές. Πρὸβλ. κθ' καν. Μεγ. Βασιλείου.

4) Πάντως ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἰ. κανόνων καὶ ἡ κατάργησις τοῦ ὄρκου ἀπὸ τὴν Πολιτεία δὲν πρέπει νὰ ἐπηρεάζουν δυσμενῶς τὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ἀλλὰ νὰ τὶς εὐνοοῦν. Καὶ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὸ ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἡ κατάργησις τοῦ ὄρκου μία ἀποχριστιάνισις τῆς κοινωνίας, ἀλλ' ἀντιθέτως μία ἐκχριστιάνισις τῆς.

Παράλληλα πορίσματα

α) Ὁ Ἰ. Χριστὸς δὲν ἤλθε νὰ καταλύσει τὸ νόμο τῶν θείων ἐντολῶν ἢ τὸ λόγο τῶν προφητῶν, ἀλλὰ ἤλθε νὰ τοὺς συμπληρώσει, ὀλοκληρώσει καὶ ἐκπληρώσει. Ἦλθε ὁμως νὰ καταργήσῃ τὶς διάφορες ἀνθρώπινες (ἔστω καὶ Μωσαϊκὲς) διατάξεις καὶ νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν «κατάρρα» τοῦ νόμου γενικῶς καὶ τὴν ὑποδούλωσίν του σ' αὐτόν.

β) Ὅταν ἔχουμε διαφορὰ ἢ διαφορὲς μεταξὺ γεγονότων καὶ κανόνων-ἐντολῶν σὲ ἓνα θέμα, τότε γιὰ τὸ χριστιανὸ ὑπερισχύουν οἱ ἐπίσημες ἐντολὲς τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὄχι τὰ γεγονότα ἢ οἱ συμπεριφορὲς ἢ οἱ λόγοι ἔστω καὶ μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, κληρικῶν ἢ λαϊκῶν.

γ) Γεγονότα τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἰσχύουν ὡς παραδείγματα καθοριστικὰ τῆς συμπεριφορᾶς καὶ πολιτείας τῶν πιστῶν, ἐφ' ὅσον συμπεριλήφθηκαν σὲ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας καὶ κατέστησαν κανόνες αὐτῆς ἢ τουλάχιστον χρησιμοποιήθηκαν καὶ προβλήθηκαν ἐπανειλημμένως ἀπὸ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

δ) Ἐὰν ὁ ὄρκος, τὸν ὁποῖο ἔδωσε (ᾧμοσε) κάποιος, ἐκφράζει ἀσέβεια καὶ ὕβρη πρὸς τὸ Θεὸ καὶ τὰ «ὄσια καὶ ἱερά» ἢ ὀδηγεῖ καὶ ἀναγκάζει τὸν ὀρκισθέντα σὲ κακοποίηση ἢ τὸ χειρότερο καὶ σὲ θάνατο κάποιου συνανθρώπου του, εἶναι εὐνόητο ὅτι δὲν πρέπει νὰ τηρεῖται.

ε) Ἐὰν τηροῦνται οἱ ἀνωτέρω δογματικοκανονικὲς καὶ νομοκανονικὲς ἐρμηνευτικὲς προϋποθέσεις καὶ ἀρχές, διαπιστώνουμε ὅτι δὲν ὑπάρχει

διαφωνία μεταξύ τῶν κειμένων τῆς Ἁγ. Γραφῆς, ἀλλὰ ὅτι ὑφίσταται θαυμαστή συμφωνία καὶ ἁρμονία μεταξύ τους, καθὼς καὶ μὲ τὸ κείμενο τῶν θείων καὶ ἰ. κανόνων.

στ) Ἀποτελοῦν ἐπὶ πλέον τὰ θεῖα αὐτὰ κείμενα

ἄριστη βάση ρυθμίσεως τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, τῶν διακριτῶν κάθε μιᾶς ρόλων τους καὶ τῆς ἀγαστῆς συνεργασίας μεταξύ τους πρὸς ὄφελος καὶ τῶν δύο ὀργανισμῶν, τῶν μελῶν τους καὶ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας γενικότερα.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἐκτὸς τούτων, ἴσως πρέπει ἐδῶ νὰ προσθέσουμε ὅτι κατάργησε ὁ Κύριος τὸ ἄκαμπο καὶ ἄτεγκτο, τὸ ἀφιλόνητο καὶ καταδικαστικὸ πὺν ἔχουν αὐτὰ τὰ ἀνθρώπινα δόγματα, κατάργησε τὴν «κατάρρα» πὺν φέρουν αὐτὲς οἱ νομικὲς διατάξεις μὲ τὴν ἀπαίτησή τους γιὰ ἀπόλυτη, πλὴν ὅμως ἀδύνατη, τήρησή τους. Μάλιστα θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι ὁ Κύριος κατάργησε γενικότερα καὶ τὸ χαρακτήρα τοῦ σκληροῦ, ἀνεπιεικοῦς καὶ καταδικαστικοῦ, τὴν «κατάρρα» καὶ τοῦ Νόμου τῆς Π. Διαθήκης. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ ἐκεῖνο πὺν διακήρυξε, ὅτι «τὸ Σάββατον διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο καὶ οὐχ ὁ ἄνθρωπος διὰ τὸ Σάββατον» (Μάρκ. 2,27). Πρβλ. καὶ πη' καν. τῆς Πενθέκτης Οἴκουμ. Συνόδου.

Ὁ ἄνθρωπος ἐλευθερώθηκε ἀπὸ τὴ δουλεία τοῦ νόμου μὲ τὴν καινὴ ἐντολή τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀγάπης καὶ τὴ θυσία τοῦ Ἰ. Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Ἄπ. Παῦλος λέει: «Νυνὶ δὲ *κατηργήθημεν* ἀπὸ τοῦ νόμου» (Ρωμ. 7,6). Καὶ τοῦτο, διότι ὁ «Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρρας τοῦ νόμου» (Γαλ. 3,13). Καὶ ἄλλου: «Ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ... ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ» (Γαλ. 4,4-5). Ἐπιπροσθέτως τὰ ἀνωτέρω ἐπιβεβαιοῦνται καὶ ἀπὸ τὸ Κολ. 2,14, ὅπου ὁ Ἄπ. Παῦλος λέει: Ὁ Κύριος «ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν». Τὸ χωρίο αὐτὸ ὁ καθηγητὴς Παν. Τρεμπέλας ἐρμηνεύει, στηριζόμενος καὶ στὸ Ἐφεσ. 2,15, ὡς ἐξῆς: «Καὶ ἔσβησεν ὀλοτελῶς τὸ εἰς βάρος μας χρεωστικὸν γραμμάτιον, πὺν εἶχε γίνεαι ἀπὸ τὰς διατάξεις τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, τὰς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ τὰς τηρήσωμεν» (Ἰπόμνημα εἰς τὰς ἐπιστολάς τῆς Καινῆς Διαθήκης, τόμ. Β', Ἀθήναι 1956², σελ. 247). Καὶ προσθέτει στὸ σχολιασμό του: «Ὅστις Μωσαϊκὸς νόμος συνίστατο εἰς πλῆθος διατάξεων, αἱ ὁποῖαι μᾶς κατεδίκαιζον, διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ τὰς πληρώσωμεν» (Ὁπ. παρ., σελ. 247, ὑποσημ.). Καὶ ἄλλου σημειώνει ὅτι ὁ νόμος ναὶ μὲν «ἔδιδεν ἐπιβλητικὰς προσταγὰς, δὲν παρεῖχεν ὅμως καὶ τὴν χάριν πρὸς ἐφαρμογὴν καὶ τήρησιν τῶν προσταγμάτων τούτων» (Ὁπ. παρ., σελ. 105). Ἐδῶ φαίνεται καὶ πάλι τὸ ἀφιλόνητο τῶν ἐντολῶν αὐτῶν.

2. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. Ε', Τὸ Δευτερονόμιον, Καλάμα 1955, σελ. 59.

3. Ἡ Παλαιὰ Διαθήκη κατὰ τοὺς Ο', τόμ. ΚΒ', Οἱ 12 Μικροὶ Προφῆται, Ἀθήναι 1963, σελ. 30.

4. Ὁπ. παρ., σελ. 30.

5. Μεταφέρουμε δύο χαρακτηριστικές προτάσεις του πζ' καν. του Μεγ. Βασιλείου: α) «Πρὸς δὴ τοῦτο, πρῶτον μὲν ἐκείνο ἐρῶ· ὅτι, ὅσα ὁ νόμος λέγει, τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ· ἐπεὶ οὕτω γε καὶ περιτομῇ καὶ σαββάτῳ, καὶ ἀποχῆ βρωμάτων ὑποκεισόμεθα» (Γ. Ράλλη - Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων*, τόμ. Δ', Ἀθήνησι 1854, σελ. 261), καὶ β) «Ἐὰν δέ μοι παραναγινώσκῃ τό ... τό, (Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε,) καταγελῶ τοῦ τῶν νομοθεσιῶν τοὺς καιροὺς μὴ διακρίνοντος» (Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 263).
6. Παν. Μπούμη, *Κανονικὸν Δίκαιον*, Ἀθήνα 2008³, σελ. 36-37. Πρβλ. Κων. Μουρατίδου, *Μαθήματα Κανονικοῦ Δικαίου*, (ἔκδ. 1964), σελ. 61.
7. Βεβαίως, ὅπου δὲν ὑπάρχουν ἐντολές, ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ ἐπικαλεσθεῖ ὀρισμένα γεγονότα τῆς Π. ἢ Κ. Διαθήκης ἢ τὸ παράδειγμα ἐκλεκτῶν προσώπων, γιὰ νὰ μᾶς διδάξῃ καὶ νὰ μᾶς ὑποδείξῃ τρόπους συμπεριφορᾶς ἢ καὶ γιὰ νὰ θεσπίσῃ κανόνες ἢ ἔθιμα ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, πράξεως καὶ τάξεως. Ἔτσι ἔχουμε τοὺς κανόνες, καὶ ἰδίως τὸν ιγ' καν. τοῦ ἁγ. Πέτρου Ἀλεξανδρείας, ὁ ὁποῖος ἀναφέροντας καὶ προβάλλοντας τὸ γεγονὸς τῆς φυγῆς τῆς ἁγ. Οἰκογένειας τοῦ Ἰωσήφ στὴν Αἴγυπτο μὲ τὸν Ἰησοῦ (*Ματθ.* 2,13 ἔξ.) ἢ τοῦ Ἁπ. Πέτρου ἀπὸ τῆ φυλακῆ μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀγγέλου (*Πράξ.* 12,4 ἔξ.), μᾶς συνιστοῦν νὰ μὴν προδίδουμε ἑαυτοὺς καὶ νὰ μὴν αὐτομολοῦμε πρὸς τοὺς διώκτες τοῦ Χριστιανισμοῦ, γιὰ νὰ ὁμολογήσουμε τυχὸν ἢ τάχα τὴν πίστη μας καὶ νὰ ὑποβληθοῦμε σὲ μαρτύρια. Ἄλλο, ὅταν μᾶς προδώσουν ἄλλοι καὶ μᾶς συλλάβουν οἱ ἀντιχριστιανικὲς ἀρχές. Πρβλ. Παν. Μπούμη, «Μαρτυρικὴ ὁμολογία πίστεως καὶ ἡ ἀναγραφή τοῦ θρησκευάματος στὶς ταυτότητες», στὸν τιμητικὸ τόμο: *Κατάθεση τιμῆς στὸν Μητροπολίτη Σισσανίου καὶ Σιατίστης κ. Ἀντώνιο*, Σιάτιστα 2004, σελ. 603 ἔξ. καὶ ἰδίως σελ. 616-617, καὶ τοῦ ἴδιου, «Ὁ ἰσολογισμὸς μᾶς σύγκρουσης: Ὁμολογία πίστεως καὶ ἀστυνομικὲς ταυτότητες (ἀμοιβαία ὑποχώρηση ἢ προοδευτικὴ συμπόρευση;)», στὸ χαριστήριό τόμο *Φύρα τιμῆς γιὰ τὸ Μητροπολίτη Ζακύνθου Χρυσόστομο Β' Συνετό*, Ζάκυνθος 2009, σελ. 699 ἔξ., καὶ ἰδίως σελ. 707-708.
8. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 165.
9. Ἀγαπίου, Ἱερομ. - Νικοδήμου, Μον., *Πηδάλιον, ἦτοι ἅπαντες οἱ ἱεροὶ καὶ θεῖοι κανόνες*, ἐκδ. «Ἀστήρ», Ἀθήνα 1982, σελ. 610.
10. Ζωναρᾶς, Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 166.
11. Βαλσαμών, Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 167, καὶ Ἀριστηνός, *ὄπ. παρ.*, σελ. 169.
12. *Πηδάλιον*, σελ. 610.
13. Πρβλ. Βαλσαμών, Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 167-168.
14. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 166.
15. *Πηδάλιον*, σελ. 610.
16. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Β', σελ. 528.
17. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 161. Πρβλ. καὶ Παν. Μπούμη, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 75.
18. *Πηδάλιον*, σελ. 635.
19. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Β', σελ. 528.
20. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Β', σελ. 528-529.
21. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 167.
22. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 167-168. Πρβλ. καὶ Ματθαῖον Βλάσταρη, *Σύνταγμα κατὰ στοιχεῖον Ε*, κεφ. λβ', στὸ Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. ΣΤ', σελ. 291.
23. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 168.
24. Ἐκτὸς καὶ δὲν ἔχουν μεταφερθεῖ στὴν ἐν λόγῳ ἐρμηνεῖα ὀρθῶς τὰ λεγόμενα.
25. *Πηδάλιον*, σελ. 301 ἔξ.
26. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 128-129.
27. *Πηδάλιον*, σελ. 302-303, ὑποσ.
28. *Πηδάλιον*, σελ. 303, ὑποσ.
29. *Πηδάλιον*, σελ. 102, ὑποσ.
30. *Πηδάλιον*, σελ. 303.
31. Πρβλ. *Β' Κορ.* 1,18-19 : «Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἔστιν ναὶ καὶ οὐ. Ὁ τοῦ Θεοῦ γὰρ υἱὸς ... οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὐ ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν».
32. Βλ. ἀνωτέρω, ὑποσ. 7.
33. Ράλλη-Ποτλῆ, τόμ. Δ', σελ. 42. Πρβλ. *Α' Τιμ.* 6,11-12.
34. Διάκριση ἐν (= ἔνεστι) καὶ ἐστι δὲν ὑπάρχει στὴν οὐσία, μόνον ἐπιφανειακῶς.
35. Πρβλ. Παν. Μπούμη, *Κανονικὸν Δίκαιον*, σελ. 73.

ΠΡΟΚΗΡΥΞΕΙΣ - ΚΛΗΤΗΡΙΑ ΕΠΙΚΡΙΜΑΤΑ

Ἱερὰ Μητρόπολις Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἄρθρων 33-37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Κοιμήσεως Θεοτόκου Ψαθίου Μεγαλοπόλεως,
Κοιμήσεως Θεοτόκου Βάστα Μεγαλοπόλεως,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Δημητσάνῃ τῇ 28ῃ Μαΐου 2010

† Ὁ Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως ΙΕΡΕΜΙΑΣ

Ἱερὰ Μητρόπολις Ἡλείας

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἄρθρων 33-37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Μεταμορφώσεως Σωτήρος Ὑψηλοῦ,

Ἁγίου Νικολάου Τσιπιάνων,

Ἁγίου Φωκᾶ Καλαθᾶ,

Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Θανασουλεῖκων,

Ἁγίων Θεοδώρων Λεχαινῶν,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Πύργῳ τῇ 25ῃ Μαΐου 2010

† Ὁ Ἡλείας ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Ἱερὰ Μητρόπολις Ἡλείας

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις· α) τῶν ἄρθρων 38 παρ. 2 καὶ 67 τοῦ Ν. 590/1977, β) τοῦ Ν.Δ. 1398/1973, γ) τοῦ Ν. 673/1977, καὶ προκειμένου ἵνα προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν ὑποψηφίων πρὸς πλήρωσιν τῆς κενῶν θέσεων τακτικῶν Διακόνων ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς

Ἁγίου Νικολάου Πύργου,

Ἁγίου Γεωργίου Ἀμαλιάδος,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους ἵνα καταλάβωσι τὰς Διακοδικὰς ταύτας θέσεις καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προβλεπόμενα κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς

μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ νομομισμένα δικαιολογητικά διὰ τὰ περαιτέρω.

Ἐν Πύργῳ τῇ 25ῃ Μαΐου 2010

† Ὁ Ἡλείας ΓΕΡΜΑΝΟΣ

Ἱερὰ Μητρόπολις Μεσσηνίας

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἄρθρων 33-37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὴν κενὴν ὀργανικὴν θέσιν τακτικῶν ἐφημερίων τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ

Ἁγίου Νικολάου Μαντζαρίου,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀνωτέρω κενῆς θέσεως.

Ἐν Καλαμάτῃ τῇ 19ῃ Μαΐου 2010

† Ὁ Μεσσηνίας ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ

Ἱερὰ Μητρόπολις Καρπεννησίου

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἄρθρων 33-37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὴν κενὴν ὀργανικὴν θέσιν τακτικῶν ἐφημερίων τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ

Ἁγίου Νικολάου Κρικέλλου Εὐρυτανίας,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τῆς παρούσης ὑποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀνωτέρω κενῆς θέσεως.

Ἐν Καρπεννησίῳ τῇ 26ῃ Μαΐου 2010

† Ὁ Καρπεννησίου ΝΙΚΟΛΑΟΣ

Ἱερὰ Μητρόπολις Ἀργοῦδος

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἄρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἄρθρων 33-37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Ἑναπαντῆς Χριστοῦ Δημῆνης,

Ἁγίου Νικολάου Ἁγίου Ἀδριανοῦ,

Τιμίου Προδρόμου Καρυᾶς,

Ἁγίου Ἀθανασίου Μαλανδρενίου,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ

νόμιμα προσόντα, όπως εντός μηνός από της δημοσίευσής της παρούσης υποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Ναυπηλίῳ τῆ 2α Ἰουνίου 2010

† Ὁ Ἀργοιίδος ΙΑΚΩΒΟΣ

Ἱερὰ Μητρόπολις Ἀργοιίδος

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις· α) τῶν ἀρθρῶν 38 παρ. 2 καὶ 67 τοῦ Ν. 590/1977, β) τοῦ Ν.Δ. 1398/1973, γ) τοῦ Ν. 673/1977, καὶ προκειμένου ἵνα προβῶμεν εἰς ἀνακήρυξιν ὑποψηφίων πρὸς πληρῶσιν τῆς κενῶν θέσεων τακτικῶν Διακόνων ἐν τοῖς Ἱ. Ναοῖς

Ἀγίου Γεωργίου Ναυπηλίου,

Ἀγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης Ναυπηλίου,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους ἵνα καταλάβωσι τὰς Διακοινὰς ταύτας θέσεις καὶ ἔχοντας τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προβλεπόμενα κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνός ἀπὸ της δημοσίευσής της παρούσης υποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ νεομισμένα δικαιολογητικά διὰ τὰ περαιτέρω.

Ἐν Ναυπηλίῳ τῆ 2α Ἰουνίου 2010

† Ὁ Ἀργοιίδος ΙΑΚΩΒΟΣ

Ἱερὰ Μητρόπολις Κίτρους καὶ Κατερίνης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἀρθρῶν 33-37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὴν κενὴν ὀργανικὴν θέσιν τακτικοῦ ἐφημερίου τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ

Ἀγίου Ἀθανασίου Καστανέας Πιερίας,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνός ἀπὸ της δημοσίευσής της παρούσης υποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἀνωτέρω κενῆς θέσεως.

Ἐν Κατερίνῃ τῆ 8η Ἰουνίου 2010

† Ὁ Κίτρους καὶ Κατερίνης ΑΓΑΘΟΝΙΚΟΣ

Ἱερὰ Μητρόπολις Κεφαλληνίας

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἀρθρῶν 33-37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Κοιμήσεως Θεοτόκου Ντομάτων,

Ἀγίας Κυριακῆς Προκοπάτων,

Ἀγίου Γερασίμου Σκάλας,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνός ἀπὸ της δημοσίευσής της παρούσης υποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Ἀργοστολίῳ τῆ 28η Μαΐου 2010

† Ὁ Κεφαλληνίας ΣΠΥΡΙΔΩΝ

Ἱερὰ Μητρόπολις Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης

Ἐχοντες ὑπ' ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ ἀρθρου 38 παρ. 2 τοῦ Ν. 590/1977 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καὶ τῶν ἀρθρῶν 33-37 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2/1969 Κανονισμοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου «Περὶ Ἱερῶν Ναῶν, Ἑνοριῶν καὶ Ἐφημερίων», προκειμένου νὰ πληρῶσωμεν τὰς κενὰς ὀργανικὰς θέσεις τακτικῶν ἐφημερίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν

Ζωοδόχου Πηγῆς Ἴ. Ἀρτς,

Ἀγίας Κυριακῆς Ἀπομέρου Ἴ. Ἀρτς,

Ἀγίας Μαρίνης Βαλανιδουῦσας Πρεβέζης,

Ἀγίου Ἀθανασίου Γριμπόβου Ἴ. Ἀρτς,

Ἀγίας Παρασκευῆς Μύτικα Ἴ. Ἀρτς,

Κοιμήσεως Θεοτόκου Πρεβέζης,

καλοῦμεν τοὺς βουλομένους καὶ ἔχοντας τὰ κανονικὰ καὶ νόμιμα προσόντα, ὅπως ἐντὸς μηνός ἀπὸ της δημοσίευσής της παρούσης υποβάλλωσιν ἡμῖν τὰ ἀπαιτούμενα δικαιολογητικά διὰ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνωτέρω κενῶν θέσεων.

Ἐν Πρεβέζῃ τῆ 31η Μαΐου 2010

† Ὁ Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης ΜΕΛΕΤΙΟΣ

Πρωτοβάθμιον Συνοδικὸν Δικαστήριον Κλητήριον Θέσπισμα

Πρωτ. 1686

Ἀριθμ.

Διεκπ. 851

Ἀθήνησι 4 Μαΐου 2010

Πρὸς

Τὸν Πρεσβύτερον

Δημήτριον Παντούδην τοῦ Νικολάου

Κληρικὸν τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως

Ζιχνῶν καὶ Νευροκοπίου.

(νῦν ἀγνώστου διαμονῆς)

Καλεῖσαι ἵνα ἐμφανισθῆς αὐτοπροσώπως ἐνώπιον τοῦ Πρωτοβαθμίου Συνοδικοῦ διὰ Πρεσβυτέρους, Διακόνους καὶ Μοναχοὺς Δικαστηρίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθῆναις καὶ ἐν τῷ Συνοδικῷ Μεγάρῳ, κειμένῳ ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἰωάννου Γενναδίου 14 καὶ Ἰασιῶ 1, τὴν 26ην Αὐγούστου 2010, ἡμέραν Πέμπτην καὶ ὥραν 13.30 μ.μ., ἵνα δικασθῆς κατηγορούμενος ἐπὶ ἀντικανονικοῖς ἀδικήμασι ἅτινα προσάπτονταί σοι ἐν τῷ κατηγορητηρίῳ ἐγγράφῳ καὶ κρίνεται σκόπιμον ὅπως μὴ ἀναγραφῶσιν ἐν τῷ παρόντι κλητηρίῳ θεσπίσματι δυνάμει τῶν διατάξεων τῆς παρ. 3 τοῦ ἀρθρου 110 τοῦ Ν. 5383/1932 «Περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων καὶ τῆς πρὸ Αὐτῶν Διαδικασίας».

Προσπεριδιηλοῦμέν σοι ὅτι ἐν περιπτώσει ἀπειθείας σου καὶ μὴ ἐμφανίσεώς σου τῆ ὥς ἂν ἡμέρα τε καὶ ὥρα, θέλεις δικασθῆ ἐρήμην.

Ὁ Πρόεδρος τοῦ Πρωτοβαθμίου

Συνοδικοῦ Δικαστηρίου

† Ὁ Λήμνου καὶ Ἀγ. Εὐστρατίου Ἱερόθεος

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμ. Χρυσόστομος Τσιρίγκας

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

Ἀνακοινωθέν περὶ τῆς ὑπεξαγωγῆς ἐγγράφων

Σχετικὰ μὲ δημοσιεύματα τῶν τελευταίων ἡμερῶν ποῦ ἀφοροῦν σὲ ὑπεξαίρεση χρηματικῶν ποσοῦ καὶ ὑπεξαγωγή ἐγγράφων ἀπὸ ὑπηρεσίες τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀνακοινώνονται τὰ ἀκόλουθα:

«Μετὰ τὴν ἄμεση καὶ ὑπεύθνη ἐνημέρωση ἐπὶ τῆς οὐσίας τῆς ὑπόθεσης τοῦ Μακαριωτάτου Προέδρου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο ἀνακοινώσαντα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου Ἀρχιεπισκοπῆς π. Μάρκο Βασιλάκη, ὁ Μακαριώτατος ἔδωσε πάραυτα ἐντολὴ στὸν Ἀρχιεπίσκοπο ἀνακοινώσαντα γιὰ τὴν πλήρη διερεύνηση τοῦ θέματος. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνακοινώσαντα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀνακοινώσαντα γιὰ τὴν πλήρη διερεύνηση τοῦ θέματος. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνακοινώσαντα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀνακοινώσαντα γιὰ τὴν πλήρη διερεύνηση τοῦ θέματος. Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ἀνακοινώσαντα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου ἀνακοινώσαντα γιὰ τὴν πλήρη διερεύνηση τοῦ θέματος.»

Ἐκ τοῦ Γραφείου Τύπου τῆς Ἱερᾶς Συνόδου
(Ἀθήνα, 7.6.2010)

«Εἰς ἀπολογία τοῦ Εὐαγγελίου (Φιλ. 1,17)- Ἀπαντήσεις σὲ σύγχρονες προκλήσεις»

Τὴν Πέμπτη 3 Ἰουνίου 2010 πραγματοποιήθηκε στὸ Διορθόδοξο Κέντρο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἱερά Μονὴ Πεντέλης, ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, Ἡμερίδα μὲ φορέα διοργανώσεως τὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Θείας Λατρείας καὶ Ποιμαντικῶν Ἔργων, μὲ γενικὸ τίτλο θέματος: «Εἰς ἀπολογία τοῦ Εὐαγγελίου (Φιλ. 1,17)- Ἀπαντήσεις σὲ σύγχρονες προκλήσεις». Στὴν Ἡμερίδα συμμετείχαν ἀρκετοὶ Ἱεράρχες καὶ Κληρικοὶ - Ποιμαντικοὶ Συνεργάτες τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Κεντρικὸ θέμα τῆς Ἡμερίδος ὑπῆρξε ὁ ὀρθόδοξος τρόπος ἀντιμετώπισεως τῶν σύγχρονων προκλήσεων ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς. Οἱ ἐκλεκτοὶ εἰσηγητὲς τῆς Ἡμερίδος ἐστίασαν τὴν προσοχὴ καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοὺς στὴν ἀνάλυση τῶν σύγχρονων προκλήσεων καὶ διαφόρων κατηγοριῶν ποῦ κατὰ και-

ροὺς ἀποδίδονται στὴν Ἐκκλησία καὶ τοὺς λειτουργοὺς Της.

Ἐπίσκεψη στελεχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴ Βρυξέλλες

Ἀπὸ τὶς 9 ἕως τὶς 11 Μαΐου τ.ἔ. εἰκοσιδύο κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ συνεργάτες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπισκέφθηκαν τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο προσκεκλημένοι ἀπὸ τὸν Εὐρωβουλευτὴ κ. Γεώργιο Κουμουτσάκο. Ἐπικεφαλῆς τῆς ὁμάδος ἦταν ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κορωνεῖας κ. Παντελεήμων μὲ συνοδοὺς τοὺς Θεοφ. Ἐπισκόπους Θεσσαλονικῶν κ. Ἰωάννη, Ρεντίνης κ. Σεραφεῖμ καὶ Ἀνδρούσης κ. Θεόκτιστο. Τὰ μέλη τῆς ἀποστολῆς ἐπισκέφθηκαν πρῶτα τὴν ἔδρα τῆς Ἀντιπροσωπείας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐνημερώθηκαν διεξοδικὰ ἀπὸ τὸν Διευθυντὴ τοῦ Γραφείου, Πανιερώτατο Μητροπολίτη Ἀχαΐας κ. Ἀθανάσιο. Ἐπισκέφθηκαν ἐπίσης τὸ Εὐρωπαϊκὸ Κοινοβούλιο καὶ ἄλλες ὑπηρεσίες τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως. Σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τῶν εὐρωπαϊκῶν θεσμῶν καὶ γιὰ τὴ Συνθήκη τῆς Λισσαβῶνος ἐνημερώθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀντιπρόεδρο τοῦ Εὐρωκοινοβουλίου κ. Ρόδη Κράτσα-Τσαγκαροπούλου, τὴν Εὐρωβουλευτὴ κ. Μαριέτα Γιαννάκου καὶ τὸ ὑψηλόβαθμο στέλεχος κ. Ἀντώνιο Καϊλή.

Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν

Ὁ Πρόεδρος τῆς Σερβίας ἐπισκέφθη τὸν Μακαριώτατο

Τὴν 1.6.2010 ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος ἐδέχθη στὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ Μέγαρο τὸν Πρόεδρο τῆς Σερβίας κ. Μπόρις Τάντιτς. Στὴ συνάντηση τῶν δύο ἀνδρῶν παρίσταντο ὁ Πρωτοσύγκελλος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀρχιμ. Γαβριὴλ Παπανικολάου καὶ ὁ Γενικὸς Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος Πρωτοπρ. Θωμᾶς Χρυσικός. Ὁ Μακαριώτατος προσφωνῶν τὸν Σέρβο ἐπίσημο ὑπογράμμισε μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς:

«Οἱ χῶρες μας ἔχουν κοινὴ παράδοση. Ἡ Ὄρ-

θόδοξη πίστη μᾶς συνδέει μὲ κοινούς δεσμούς. Παρακολουθοῦμε τὴν Ἱστορία σας καὶ θαυμάζουμε τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Σάββα πὸν ἔχετε στὸ Βελιγράδι. Ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ χώρα τῆς Σερβίας εἶναι μαρτυρική. Ὑπάρχουν παράλληλοι βίοι ἀνάμεσα στὶς δύο κῶρες καὶ τὶς δύο Ἐκκλησίες. Οἱ δεσμοί μας διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἀλλὰ καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ὑπὸ πολλὰς δυσκολίες ἔγιναν πῶς δυνατοί. Πολλὰ πρόσωπα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σερβίας σπούδασαν στὴν Ἑλλάδα....».

*Νέος Διευθυντὴς στὸ Ἰδιαίτερο Γραφεῖο
τοῦ Μακαριωτάτου*

Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος διόρισε ὡς νέο Διευθυντὴ τοῦ Ἰδιαίτερου Γραφείου του τὸν Πανος. Ἀρχιμανδρίτη κ. Χρυσόστομο Παπαθανασίου. Ὁ π. Χρυσόστομος γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1950 καὶ σπούδασε Θεολογία καὶ Νομικὰ στὴν Ἀθήνα, τὸ Παρίσι καὶ τὴ Γενεύη. Ὑπηρέτησε ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς Δικαστὴς τῶν Διοικητικῶν Δικαστηρίων τῆς χώρας μας. Εἶναι Διδάκτωρ Νομικῆς καὶ Θεολογίας καὶ ἱεροκέρυξ τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ Ἀθηνῶν. Ἐχει συγγράψει πολλὰ βιβλία καὶ μελέτες.

*Ὁ Μακαριώτατος
στοὺς Γιατροὺς τοῦ Κόσμου*

Στὶς 12.5.2010 ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος πραγματοποίησε ὁμιλία σχετικὴ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς φτώχειας στὸ Συνέδριο πὸν διοργάνωσε ἡ Ἑλληνικὴ Ἀντιπροσωπεία τῶν Γιατρῶν τοῦ Κόσμου στὸ κτίριο τοῦ Ο.Λ.Π. Κεντρικὸ θέμα τοῦ Συνεδρίου ἦταν ἡ πρόσβαση στὴν περίθαλψη γιὰ τοὺς μὴ καταγεγραμμένους καὶ αἰτοῦντες ἄσυλο μὲ εἰδικὴ ἀναφορὰ στὶς ἐγκύους καὶ στὰ παιδιά καὶ ἦταν ἐντεταγμένο στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος HUMA (Health for Undocumented and Asylum Seekers).

Ἱερὰ Μητρόπολις Φθιώτιδος

Τὸ 29ο Ἱερατικὸ Συνέδριο

250 κληρικοὶ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Φθιώτιδος ἔλαβαν μέρος στὸ 29ο Ἱερατικὸ Συνέδριο, τὸ ὁποῖο πραγματοποιήθηκε στὶς 20 Ἀπριλίου τ.έ.

στὸν Ἱερὸ Ναὸ Ἁγίας Παρασκευῆς Ἀμπλιανς. Μετὰ τὴν ἀρχικὴ εἰσήγηση τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Φθιώτιδος κ. Νικολάου ἀκολούθησε ἡ ὁμιλία τοῦ Κοσμήτορος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. κ. Ἰωάννου Κογκούλη μὲ θέμα: «Ὁ Παιδαγωγικὸς ρόλος τῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ἐνορίας καὶ τοῦ Ἱεροῦ Κλήρου στὸν σύγχρονο κόσμο». Στὸ τέλος ἐξεδόθη Ψήφισμα, στὸ ὁποῖο τονίζεται ἡ προσφορὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας στὴν ἐπιβίωση καὶ ἀνάσταση τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας, ὑπογραμμίζεται τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἦταν καὶ παραμένει ὁ θεματοφύλακας τῆς γλώσσας, τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τῆς ἰδιοπροσωπείας τῶν Ἑλλήνων, ἐκφράζεται ἡ ἀλληλεγγύη πρὸς τὸν δοκιμαζόμενο ἀπὸ τὴν κρίση ἑλληνικὸ λαὸ καὶ ἡ συμπαραστάση τῶν ἱερέων πρὸς κάθε συνάνθρωπο διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἔμπρακτης ἀγάπης. Οἱ κληρικοὶ τῆς Φθιώτιδος ἐπισημαίνουν ἐπίσης τὸν κίνδυνο μεταλλάξεως τῆς παιδείας καὶ τῆς νεολαίας μας καὶ εἰσηγούνται μίᾳ ὑγιαινούσα παιδείᾳ, ἡ ὁποία δὲν θὰ ὀδηγεῖ τὰ νειάτα στὴ δουλικότητα καὶ τὸν καταναλωτισμὸ, ἀλλὰ «στὴν ἐλευθερία τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ».

Ἱερὰ Μητρόπολις Μεσσηνίας

*Ἀφιέρωμα τοῦ περιοδικοῦ «Διδαχή»
στὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη*

Ἐκυκλοφορήθη τὸ τεῦχος Ἰανουαρίου-Φεβρουαρίου-Μαρτίου 2010 τοῦ περιοδικοῦ *Διδαχή*, τὸ ὁποῖο ἐκδίδεται ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Μεσσηνίας. Τὸ τεῦχος εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου ἀφιερωμένο στὴν ἐπίσκεψη τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Βαρθολομαίου, ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε ἀπὸ 31.1.2010 μέχρι καὶ 3.2.2010. Ὁ Παναγιώτατος εἶχε προσκληθεῖ ἀπὸ τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομο μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπληρώσεως 150 ἐτῶν ἀπὸ τὴ θεμελίωση τοῦ Καθεδρικοῦ Ναοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς τοῦ Κυρίου στὴν Καλαμάτα. Στὸ τεῦχος παρουσιάζεται πλούσιο εἰδωσιογραφικὸ καὶ φωτογραφικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὴν παλλαϊκὴ ὑποδοχή, τὶς λατρευτικὲς ἐκδηλώσεις καὶ ἀπὸ τὴν ἀπονομὴ τιμητικῶν διακρίσεων πρὸς τὸν Παναγιώτατο ἀπὸ τὸν Δῆμο Καλαμάτας καὶ τὸ Ἀνώτατο Τεχνολογικὸ Ἐκπαιδευτικὸ Ἰδρυμα τῆς πόλεως.

ΔΙΟΡΘΟΔΟΞΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ

Οἰκουμηνικὸν Πατριαρχεῖον

Ὁ Οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης στὴ Μόσχα

Θερμὴ ὑποδοχὴ στὸν Οἰκουμηνικὸ Πατριάρχη κ. Βαρθολομαῖο, ὁ ὁποῖος στὶς 22.5.2010 ἐπισκέφθηκε τὴ Μόσχα προσκεκλημένος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ἐπιφύλαξε ὁ πρόεδρος τῆς Ρωσικῆς Ὁμοσπονδίας Ντμίτρι Μεντβέντεφ. Ἡ συνάντηση τοῦ Οἰκουμηνικοῦ Πατριάρχη μὲ τὸν πρόεδρο Μεντβέντεφ πραγματοποιήθηκε παρουσία τοῦ Πατριάρχη Μόσχας Κυρίλλου στὸ Κρεμλίνο. Στὴν προσφώνησή του ὁ κ. Μεντβέντεφ ἐπεσήμανε ὅτι ὁ Οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης θὰ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ δεῖ ἀπὸ κοντὰ τὶς ἀλλαγές στὶς σχέσεις Κράτους - Ἐκκλησίας, καθὼς καὶ τὸ πῶς ἔχει ἀλλάξει ἡ σχέση πιστῶν - Ἐκκλησίας πρὸς μία βαθύτερη καὶ οὐσιαστικότερη κατεύθυνση. Ἐπίσης, ἀναφέρθηκε στὴν πολύτιμη βοήθεια τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς οικονομικῆς κρίσης στὴ Ρωσία. Ὁ Οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης ἀπὸ τὴν πλευρὰ του ἀφοῦ τὸν εὐχαρίστησε γιὰ τὴν ὑποδοχὴ στὸ Κρεμλίνο καὶ ἐξέφρασε τὴ χαρὰ του πὸς ἔχει στὸ πλευρὸ του τὸν ἀδελφὸ Πατριάρχη Κύριλλο, ἐπεσήμανε στὸν Πρόεδρο ὅτι βλέπει καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ κοντὰ τὶς ἀλλαγές πὸς συντελοῦνται στὴ Ρωσικὴ Ἐκκλησία. Ὁ Πατριάρχης Μόσχα Κύριλλος τόνισε ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν πολλὲς Ὁρθόδοξες τοπικὲς Ἐκκλησίες, ὡστόσο ὅμως ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι μία καὶ κοινὴ. «Ὅπως καὶ ἡ ἀγάπη», συμπλήρωσε ὁ Οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Δευτέρας ὁ κ. Βαρθολομαῖος εἶχε κατ' ἴδιαν συνάντηση καὶ μὲ τὸν πρωθυπουργὸ τῆς Ρωσίας Βλαντιμίρ Πούτιν. Εἶναι ἡ πρώτη ἐπίσκεψη πὸς πραγματοποιεῖ ὁ Οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης Βαρθολομαῖος στὴ Ρωσία ὕστερα ἀπὸ 17 χρόνια καὶ πολλὲς διακυμάνσεις στὶς σχέσεις Κωνσταντινούπολης - Μόσχας. Σήμερα τὸ κλίμα ἀνάμεσα στὶς δύο Ἐκκλησίες μοιάζει

ἐντελῶς διαφορετικὸ: «Φιλοξενία καὶ εἰλικρίνεια εἶναι ἀνάμεσα στὰ διαχρονικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ. Ὅμως μὲ τοὺς ὁμοπίστους ἀδελφούς μας, μᾶς συνδέουν ἑκατονταπλασίως πρὸ ἰσχυροὶ πνευματικοὶ δεσμοί. Σὰς παρακαλοῦμε ὅλους, νὰ νιώθετε ἐδῶ ὅτι εἶναι τὸ σπίτι σας», εἶπε ὁ Πατριάρχης Κύριλλος στὴν ὁμιλία του κατὰ τὸ λαμπρὸ συλλεῖγουργο πὸς τελέστηκε τὴ Δευτέρα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸν ἐπιβλητικὸ Ναὸ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. «Ἡ ἐνότης αὐτὴ, τὴν ὁποῖαν φέρει εἰς τὸν κόσμον διὰ τῆς Ἐκκλησίας τὸ Πανάγιον Πνεῦμα, οὐδόλως καταργεῖ τὴν ποικιλίαν τῶν γλωσσῶν καὶ τῶν πολιτισμῶν τῶν λαῶν τῆς Γῆς», σημείωσε ὁ Οἰκουμηνικὸς Πατριάρχης ἐκφράζοντας τὴ χαρὰ του γιὰ τὴν ἀδελφικὴ συνάντησή του μὲ τὸν Κύριλλο.

Πατριαρχεῖον Ἱεροσολύμων

Συνάντηση τῶν ἐκπροσώπων τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν

Μὲ πρωτοβουλία τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων κ. Θεοφίλου Γ' πραγματοποιήθηκε στὶς 12.5.2010 συνάντηση τῶν Ἀρχηγῶν τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Ἱεροσολύμων. Ἡ συνάντηση ἔλαβε χώρα στὸ Ἀμμάν τῆς Ἰορδανίας καὶ σ' αὐτὴ ἦσαν παρόντες ἐκπρόσωποι τῶν Συριάνων, τῶν Ἀγγλικανῶν καὶ τῶν Λουθηρανῶν. Τὸ Ἑλληνορθόδοξο Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων ἐκπροσώπησαν μαζὶ μὲ τὸν Πατριάρχη Θεόφιλο ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Φιλαδελφείας κ. Βενέδικτος, ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀβήλων κ. Δωρόθεος καὶ οἱ Ἀρχιμανδριτές π. Ἱερώνυμος καὶ π. Νεκτάριος. Μετὰ τὴ συνάντηση ἐξεδόθη κοινὸ ἀνακοινωθὲν, στὸ ὁποῖο μεταξὺ ἄλλων τονίζονται τὰ ἑξῆς:

«... Ἡ Ἱερουσαλὴμ κέκτηται μεγίστην σημασίαν δι' ὅλους τοὺς Χριστιανοὺς ἐπιτοπίως καὶ διεθνῶς ὡς πνευματικὴ πρωτεύουσα αὐτῶν. Ἡ Ἱε-

ρουσαλήμ παραμένει πόλις άγία και διά τά άλλα θρησκευάματα, Ίουδαϊσμόν και Ίσλάμ... Ή ειρηνική συμβίωσις τών κατοίκων τής Ίερουσαλήμ δύναται νά έχη ώς πρότυπον τήν συνθήκην, τήν ύπογραφεΐσαν μεταξύ του Πατριάρχου τών Ίεροσολύμων Άγίου Σωφρονίου και του χαλίφου Όμαρ Χατάμπ. Τους όρους τής συνθήκης ταύτης διεφύλαξε και διαφυλάσσει ή Χασμιτική οικογένεια του βασιλείου τής Ίορδανίας...».

*Τό δεύτερο Συνέδριο Ρωμιοσύνης
του Πατριαρχείου Ίεροσολύμων*

Στήν Άθήνα πραγματοποιήθηκε στις 30.5.2010 τό Β΄ Συνέδριο τής Μ.Κ.Ο. Ρωμιοσύνη του Πατριαρχείου Ίεροσολύμων. Θέμα του Συνεδρίου ήταν: «Άγιοι Τόποι και Ρωμιοσύνη». Παρέστησαν ό Μακαριώτατος Πατριάρχης Ίεροσολύμων κ. Θεόφιλος Γ΄, ό Μακαριώτατος Άρχιεπίσκοπος Άθηνών και πάσης Ελλάδος κ. Ίερώνυμος, ό Άρχιεπίσκοπος Τσεχίας και Σλοβακίας κ. Χριστοφόρος, ό Άρχιεπίσκοπος Σιναίου κ. Δαμιανός, ό Σεβ. Μητροπολίτης Πειραιώς κ. Σεραφείμ, πολλοί κληρικοί και πανεπιστημιακοί καθηγητές. Στόν χαιρετισμό του ό Πατριάρχης Θεόφιλος τόνισε τήν ανάγκη νά αναδειχθεί τό πνευματικό και πολιτισμικό μέγεθος τής Ρωμιοσύνης, τήν όποία σώζει, διαφυλάττει και διακονεί ώς τήν θεόθεν έμπιστευθείσα κληρονομία διά μέσου τών αίωνων ή Έκκλησία τών Ίεροσολύμων.

Έκκλησία Κύπρου

*Προσφώνηση του Άρχιεπισκόπου
Χρυσόστομου Β΄
πρός τόν Πάπα Βενέδικτο ΙΣΤ΄*

Στις 4, 5 και 6 Μαΐου τ.έ. ό Πάπας τής Ρώμης Βενέδικτος ΙΣΤ΄ επισκέφθηκε τήν Κύπρο προσκεκλημένος του Προέδρου τής Δημοκρατίας κ. Δ. Χριστόφια. Κατά τήν επίσκεψη του Πάπα στην Πάφο, όπου δίδαξε ό Άπόστολος Παύλος, τόν προσεφώνησε ό Μακαριώτατος Άρχιεπίσκοπος Κύπρου κ. Χρυσόστομος λέγοντας μεταξύ άλλων και τά εξής:

«Άγιώτατε,

Άπό τό 45 μ.Χ., πού πάτησαν οι Άπόστολοι τό

πόδι τους στό νησί μας, μέχρι σήμερα, ή Έκκλησία τής Κύπρου έχει μία διαχρονική καρποφόρα χριστιανική πορεία. Μέσα σ΄ ατήν τή μακροχρόνια διαδρομή της διήλθε από «συμπληγάδες πολ- λές», έζησε νύκτες άσέληνες, έγνώρισε πολλούς κατακτητές, διήλθε «διά πυρός και ύδατος», αλλά, καθοδηγούμενη υπό του Παναγίου Πνεύματος, όχι μόνο επιβίωσε, αλλά και συνεχίζει νά δίδει τήν όρθόδοξη χριστιανική μαρτυρία της, έκπληρώνουσα τή θεήλατη ατήτης άποστολή.

Άλλά -φευ- από τό 1974 μέχρι σήμερα, ή Κύπρος μας, και ή Έκκλησία της, διέρχονται τήν πιό δύσκολη ιστορική τους καμπή.

*

Ή Τουρκία, πού μās έπετέθη βάρβαρα και κατέκτησε με τή δύναμη τών όπλων τό 37% του πατρίου έδάφους μας, προχωρεί, με τήν άνοχή τής δήτην «πολιτισμένης» ανθρωπότητας, στην έφαρμογή τών άνόσιων σχεδίων της, πού συνίστανται πρώτα στην προσάρτηση τών κατεχομένων έδαφών μας, και ύστερα όλόκληρης τής Κύπρου.

Έφάρμοσε και στην περίπτωση μας ένα σχέδιο έθνικού ξεκαθαρίσματος. Έξεδίωξε τους Όρθόδοξους Χριστιανούς από τις πατρογονικές έστιές τους και έφερε, και εξακολουθεί νά φέρνει, εκατοντάδες χιλιάδες έποίκους από τήν Άνατολία, άλλιοιώνοντας έτσι τόν δημογραφικό χαρακτήρα τής Κύπρου. Έπιπρόσθετα, άλλαξε και όλα τά ιστορικά τοπωνύμια με άλλα τουρκικά.

*

Ίδιαίτερα ή πολιτιστική κληρονομία λεπλατήθηκε άνελέπτα και τά χριστιανικά μας μνημεία καταστρέφονται ή πωλούνται στις άγορές τών αρχαιοκαπήλων, σέ μία προσπάθεια έξαφάνισης κάθε τινός του Έλληνικού και του Χριστιανικού.

Θέλουμε νά πιστεύουμε ότι και με τήν παρούσα όδυνηρή δοκιμασία, ή όποία από τό 1974 ταλανίζει τό χριστεπώνυμο πλήρωμα τής Έκκλησίας μας, ό Πανάγαθος και Φιλάνθρωπος και Παντελήμων Κύριος δέν θά άποστρέψει τό πρόσωπο Αύτου από τόν δοκιμαζόμενο λαό μας, αλλά θά μās χαρίσει τήν Ειρήνη, τήν Έλευθερία και τή Δικαιοσύνη, παρέχοντας έτσι τήν «πεπληρωμένη» χαρά πού προσφέρει ή παρουσία Του εις τας καρδιάς ήμων...».